

# **אוניברסיטת בר-אילן**

**נוסח פרק "היו בודקין"**

**תלמוד בבלי סנהדרין פרק תמישי**

**בצירוף מבוא והערות**

**נתנאל בעדני**

**עבודה זו מוגשת כחלק מן הדרישות לשם קבלת תואר מוסמך  
במחלקה לתלמוד של אוניברסיטת בר-אילן**

## שלמי תודה

העבודה נעשתה בהדרכתו של מו"ר פרופסור שמא יהודה פרידמן, אשר ממנו רוב תורתי בעולם המחקר. אני מודה לו על שהדריכני בסבלנות רבה ועל שפתח לי צהר אל דרכי המחקר שלו המבוססות על עיון מדויק מצד אחד וחריפות מצד שני. סיני ועוקר הרים גם יחד.

תודה למכון לחקר התלמוד על שם שאול ליברמן, אשר פרופ' פרידמן עומד בראשו. אנשי המכון עזרו לי רבות בהשגת כתבי היד ובסידור הממוחשב של הסינופסיס. השתמשתי הרבה במאגר הממוחשב של המכון כדי לאתר מאמרים ומחקרים שהסתייעתי בהם בעבודתי. כמו כן נעזרתי רבות במאגר כתבי היד הממוחשב של המכון. על פיו ניתן לקבוע בקלות מהי שכיחותן של תופעות מסוימות בכל התלמוד בכל כתבי היד, לאתר תופעות וכו'. בכל מקום בעבודה זו בו קבעתי שתופעה מסוימת שכיחה או נדירה, אופינית לכ"י זה או אחר וכדומה, קבעתי את הדברים על פי המאגר של מכון ליברמן, אלא אם כן ציינתי במפורש אחרת.

כמו כן תודה ל"יד הרב הרצוג" על שאפשרו לי להשתמש בצילום כתבי היד וקטעי הגניזה שברשותם.

החלק האנגלי נערך בסיועו של הרב יוסף גולדברג שליט"א. יברך ה' את ימיו בטוב ושנותיו בנעימים.

תודה לאשתי ולבני ביתי שאפשרו לי את שלוות הנפש הדרושה לכתיבת עבודה מעין זו.

ולסיום תודה והערכה רבה למחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן אשר מלבד היותה המחלקה הגדולה ביותר בעולם לחקר ספרות חז"ל, הרי היא המחלקה היחידה שבה חז"ל אינם רק נושא למחקר אלא גם מורי דרך באורחות חייה.

## תוכן העניינים

V	תקציר
1	מבוא
1	א. סקירת מצב המחקר:
7	ב. הממצאים והמסקנות בפרק היו בודקין.
7	ב.1. ענפי הנוסח בפרקנו.
8	ב.2. על חקר הכתיב ועל חקר הנוסח.
10	ב.3. שיטת הצגת הנוסח.
12	ג. סקירה של עדי הנוסח הישירים:
12	ג.1. כ"י קרלסרוה 2 המכונה גם כתב יד רויכלין:
15	ג.2. כ"י מינכן 95.
17	ג.3. כ"י פירנצה - הספריה הלאומית, II I, 7-9.
19	ג.4. דפוס ברקו רנ"ח.
22	ג.5. דפוס ונציה ר"פ.
23	ג.6. כתב יד תימני - 'יד הרב הרצוג' בירושלים.
28	ג.7. קטעי גניזה.
29	ד. תופעות כלליות:
29	ד.1. דילוג הדומות, חסרונות והשמטות:
30	ד.2. כתיבה בגליון ובין השיטין.
31	ה. על נוסח משנת הפרק:
31	ה.1. כתבי היד שבסינופסיס למשנה.
31	ה.2. תמצית הנחות היסוד של המחקר בענין נוסח המשנה:
32	ה.3. התפלגות ענפי הנוסח בפרקנו ביחס לנוסח המשנה:
34	ה.4. אופן הצגת המשנה.
35	ה.5. חלוקת המשניות:
36	ה.6. חיבור מילים קצרות:
36	ה.7. חילופי זכר ונקבה:
36	ה.8. תוספת וא"ו החיבור:
38	ה.9. זמני הפעלים:
38	ה.10. קיצורים והשמטות:

40	ה.11. שינויים בנוסח המשנה בין קבצי המשנה לקבצי התלמוד
41	ו. הסינופסיס
41	ו.1. מבוא
41	ו.2. מפתח סימני כתב היד
43	ז. מדור הנסחים:
43	ז.1. נוסח המשנה:
59	ז.2. נוסח התלמוד:
108	ח. הערות לסנופסיס
108	ח.1. הערות לנוסח המשנה
119	ח.2. הערות לנוסח התלמוד: יחידה א.
134	ח.3. יחידה ב.
137	ח.4. יחידה ג.
147	ח.5. יחידה ד.
155	ח.6. יחידה ה.
164	ח.7. יחידה ו.
170	ח.8. יחידה ז.
174	ח.9. יחידה ח.
181	ח.10. יחידה ט.
184	ח.11. יחידה י.
186	ח.12. יחידה יא.
193	בביליוגרפיה ורשימת קיצורים

## תקציר

בעבודה זו שלשה חלקים עקריים:

א. המבוא

ב. הסינופסיס

ג. ההערות לסינופסיס.

במבוא עסקתי בסקירת תולדות מחקר הנוסח של התלמוד הבבלי והצגתי את השיטות העקריות בענין זה. החוקרים הראשונים סברו שהיה נוסח אחד לתלמוד ובמשך הזמן חלו בו שיבושים בהעתקה ובמסירה. מטרת המחקר היתה בעיקר נסיון לשחזר את הנוסח הזה.

בדור האחרון גברה אצל החוקרים הנטיה לקבל את השינויים כמבטאים ענפי מסירה או אסכולות שונות בהתייחסות המסרנים לטקסט. השינויים אינם נובעים מטעויות ויש לראות מקוריות ואמיתות בכל אחד מן הנוסחים. אולם עדיין יש מחלוקת בין החוקרים בהסבר התופעה של ענפי הנוסח.

רא"ש רוזנטל ז"ל סבור שלא יתכן שהמסרנים והמעתיקים יגיהו על דעת עצמם נוסח קבוע. לכן הוא מניח שבמשך זמן רב לאחר עריכתו, עדיין נמסר התלמוד בעל פה בנוסח גמיש ופתוח וכל השינויים בין ענפי הנוסח נוצרו בתקופה זו. השינויים אינם אלא ניסוחים שונים - תרי לישני - של תוכן זהה. לשיטתו של רוזנטל השינויים אמורים להתפרס באופן עקבי ורצוף על פני יחידות תלמודיות שלמות. זהו למעשה דגם השינויים שהוא גילה במסכת פסחים.

אולם מו"ר ש"י פרידמן, שיבל"א, סבור שכבר מתחילה היה נוסח ידוע וקבוע, ואף על פי כן הרשו לעצמם המסרנים והמעתיקים לשפר ולשכלל את הנוסח לנוחיות הלומדים. תהליך השיפור והשכלול הוא תהליך מתמשך. השינויים בין ענפי הנוסח נובעים מנטייתם של בתי המדרש השונים לשמרנות או לחדשנות. לפיכך אופיים של השינויים הוא בודד ונקודתי ואין בהכרח קשר ורצף בין

השינויים באותה סוגיה.

שיטת הצגת השינויים אצל כל אחד משני החוקרים הנ"ל מבטאת את גישתם. רוזנטל מציג את נוסח הסוגיות בשלמותן, ערוכות בשני טורים מקבילים. שיטה זו מבליטה רק את השינויים העקביים והרציפים ואילו פרידמן מציג סינופסיס של כל עדי הנוסח. צורת הצגה זו מבליטה גם את השינויים הקטנים והבודדים.

בשנים האחרונות נערכו מחקרים נוספים כגון אלו של אפרתי ויצחקי, בנוביץ, שרמר ועמית. הצטברות הממצאים במסכתות השונות מביא אותנו למסקנה שברוב התלמוד הנוסח הוא אחיד והשינויים ברובם הם קטנים ומקומיים ותואמים את הדגם של פרידמן יותר מאשר את הדגם של רוזנטל. יתר על כן, בעבודתו של אהרון עמית על מסכת פסחים, מוכח שאף את הווצרותם של ענפי הנוסח בפסחים ניתן להבין לפי הדגם של פרידמן. גם ס' ולד עסק בעבודת הדוקטורט שלו במסכת פסחים והגיע למסקנות דומות לשל עמית.

גם בעבודתי זו גיליתי שעיקר השינויים הם שינויי כתיב ושינויי סגנון זעירים שנוצרו מתוך מגמת שכלול, ומעט מאוד שינויי נוסח משמעותיים. אופי השינויים תואם אם כן את הדגם של פרידמן. ניתן לזהות בבירור שני ענפי נוסח המייצגים שתי גישות. גישה הנוטה לשימור הנוסח וממעטת בשינויים. גישה זו מיוצגת בעיקר על ידי כ"י הרצוג וקטעי הגניזה והיא מכונה בעבודה ענף **גה**. ולעומתה גישה הדוגלת בשיפור ושכלול מתמיד של הנוסח. והיא מיוצגת בעיקר על ידי כתבי היד האשכנזיים קרלסרוה, מינכן, פירנצה ודפוס ברקו והיא מכונה בעבודה ענף **קמפב**.

כאמור, רוב השינויים הם שינויי כתיב. לפיכך בולטת החלוקה הגיאוגרפית בין שני ענפי הנוסח ובזה שונה ההתפלגות בפרק זה, מן ההתפלגות שנתגלתה במחקריהם של פרידמן, בנוביץ ושרמר אשר חוצה גבולות גיאוגרפיים. החלוקה הגיאוגרפית בפרקנו תואמת את החלוקה לטיפוסי כתיב על פי ארצות מוצא

שתוארה על ידי פרידמן<sup>1</sup>.

החלק המרכזי בחשיבותו בעבודה זו, הוא הסינופסיס לפרק כולו. הסינופסיס מורכב מכל עדי הנוסח הישירים לפרקנו הידועים לנו כיום, כולל כ"י שלמים, קטעי גניזה ודפוס ראשון. הסינופסיס מציג את נוסח הפרק ברצף, שורה אחר שורה, כאשר כל שורה מורכבת מכל עדי הנוסח המוצגים במקביל ומאפשרים לקורא לסקור בקלות הן את השינויים העקביים הרציפים לאורך כל הסוגיא, והן את השינויים הבודדים הזעירים ביותר.

מימין לכל שורה בסינופסיס מוצגים הכינויים המקוצרים של עדי הנוסח למען יקל על הקורא לדעת מיהו עד הנוסח שבו הוא קורא.

בסינופסיס עצמו ציינתי את הדפים והעמודים לפי דפוס וילנא ואת החלוקה ליחידות כפי שנראתה לי.

החלק השלישי של העבודה הוא חלק ההערות לסינופסיס. בהערות עסקתי בבדיקה מדוקדקת של כל שורה ושורה ואספתי עושר רב של ממצאים המתחסים אף לשינויים הזעירים ביותר. יחד עם זאת, הטיפול בפרטים אינו ממצה את התופעות במלוא היקפן ואינו אלא ראשיתו של מחקר מקיף שיעסוק בכל תופעה בנפרד. ולכן נמנעתי בדרך כלל מלהסיק מסקנות כלליות. מטרת עבודתי זו היא העיסוק בפרטים ושלב המסקנות הכלליות יגיע רק לאחר צירוף כל ההקרויות בכל התלמוד של התופעות הנדונות. הרחבתי את הדיון רק בעניינים הפחות שכיחים ויותר יחודיים לפרקנו.

את הממצאים סיכמתי בפרק ג של המבוא העוסק בסקירת עדי הנוסח. להלן הממצאים העיקריים.

**כ"י קרלסרוה 2 המכונה גם כ"י רויכלין** הוא כתב היד הקדום ביותר של ענף **קמפב**. לכן, אף על פי שאפיוני הכתיב שלו הם אשכנזיים מובהקים, הרי

---

<sup>1</sup> במאמרו **טיפולוגיה**.

שהשינויים המגמתיים שבו, שינויים שנועדו להתקנת הנוסח ושכלולו, מעטים יחסית. לדוגמה: כ"י זה הוא היחיד שעדיין לא נכנס לתוכו הסימן **פלט ס"ף** **והתראה**. הוא נוטה שלא להוסיף וא"ו החיבור במקום שאחרים מוסיפים. מן השיבושים האופייניים לענף **קמפב** בכלל, ולכ"י זה במיוחד, הוא חוסר הדיוק בציטוט פסוקים מן המקרא. בפרקנו נמצאו בכ"י זה חילופי סדר רבים יותר מאשר בכ"י האחרים. כוונתנו לחילוף סדר המילים במשפט, או אף את סדר המשפטים בקטע מסוים. בדרך כלל אין הפוך הסדר משנה את המשמעות. יתכן שהשינוי נובע מכך שמדובר במילים מילים בעלות מעמד תחבירי זהה ששינוי הסדר בהן אינו מעלה ואינו מוריד. יתכן גם שההיפוך נובע מהשלמה של השמטת הדומות. כלומר הסופר דילג על קטע, הבחין מיד בטעותו והשלים את הדילוג במקום.

במפתיע מתברר שבמקומות מספר, נוסחו של כתב יד קרלסרוה דומה דווקא לקטע הגניזה וכתב היד התימני, הן בכתיב והן בנוסח. תופעה זו רומזת על כך ששני קצוות אלה שמרו על יסודות מקוריים מן הכתיבים הבבליים. תופעה זו מחזקת את התאוריה של פרידמן על השתלשלות הנוסח ומעידה שאכן לשני ענפי הנוסח של התלמוד יש מקור קדום משותף.

בכתב יד זה ישנם הרבה איפיוני כתיב ארץ ישראלים.

**כ"י מינכן 95**: דרכו של כתב יד זה לפשט, ולקצר מילים ולשבש שמות. בדרך כלל הוא נקי מהשמטות כפי שניתן לראות בטבלה בעמ' 29. הכתיב בכ"י זה הוא בדרך כלל קצר וחסר. נשמרה בו מעט גם צורת הכתיב הא"י הקדום. כגון - ה"א בסיום מילה במקום אל"ף. הוא שומר על צורות עבריות במקום שכ"י אחרים מאמצים צורות ארמיות. וכן נוטה יותר לשמור על צורתן המקורית של מילים יווניות כגון **פרגמטיא** במקום **פרקמטיא** שברוב עדי הנוסח.

**כ"י פירנצה - הספריה הלאומית, III, 7-9**: בכתב היד טעויות כתיבה רבות. לדעת רבינוביץ מעיד הדבר שהמעתיק היה בור שלא הבין מה שכתב.



אולם לדעתי השגיאות נוצרו בגלל כתיבה מהירה. מתוך שלשון התלמוד שגורה בפי הסופר, הקולמוס הכותב מקדים לפעמים את העין הקוראת. במקרים כאלו ניכר שהמעתיק הרגיש בטעותו ותיקן אותה תוך כדי כתיבה.

הכתיב בכ"י זה הוא מעורב עם נטיה לאפיונים אשכנזיים. ניכרות בכתיב ובנוסח התחלה של שכלול והתקנה שקלטו גם השפעות ספרדיות. למעשה כתב היד מייצג נוסח מאוחר ומשוכלל של ענף **קמפב**.

**דפוס ברקו רנ"ח**: זהו הדפוס הראשון של מסכת סנהדרין המצוי בידינו. לדברי פרידמן, נהג המגיה של הדפוסים שונצינו וונציה, ר' דוד ב"ר אלעזר ס"ל הלוי, להכריע בין נוסחי כתבי היד שהיו לפניו על פי סברתו. הוא נטה להעדיף את הגרסה הקלה והמובנת יותר, ובעיקר, גירסא התואמת את רש"י והתוספות. פעמים שהתיקונים הם שינויים זעירים, ופעמים שהגיהו בעקבות פלפולים של ממש.

ניכרת בנוסח הדפוס עבודה רבה של שיפור, פיתוח והתקנת הנוסח ותיקוני טעויות שבכתבי היד. אף על פי שלכתיב של הדפוס יש נטיה לאפיונים אשכנזיים, ניכרת בו כבר התחלה של כתיב תקני מעורב הכולל השפעות ספרדיות. במקום אחד, שורה 116 - 117, מצאתי קרבה דווקא לנוסח הספרדי של אגרת רש"ג. הדפוס מקפיד על שמירה על צורה מקורית של מילים יווניות כגון **סנדרי**,

#### **פרגמטיא.**

למעשה ממשיך הדפוס באופן אינטנסיבי את תהליך השכלול והתקנת הנוסח של ענף **קמפב** בכלל ושל כ"י פירנצה בפרט. בדפוס זה הושלמו רוב ההשמטות שבכתבי היד. מן ההשלמות ניכר שהיו לפני מגיהי הדפוס מקורות מגוונים ומכאן האופי המעורב שלו.

**דפוס ונציה ר"פ**: דפוס זה מועתק ברובו מדפוס ברקו. יחד עם זאת יש בו כמה תיקונים ושיפורים לעומת המקור. התיקונים נוגעים הן לנוסח התלמוד והן לנוסח פרוש רש"י. חלק מן התיקונים נעשה על פי פירוש רש"י, או על סמך כתבי

יד וחיבורים שונים כגון עין יעקב, או מסברא. לא הבאתי את נוסח דפוס ונציה בסינופסיס, אלא הסתפקתי בהבאת דפוס ברקו וציון המקומות שבהם דפוס ונציה שונה ממנו.

**כתב יד תימני - 'יד הרב הרצוג' בירושלים:** כתב יד מנוקד ומפוסק. הסופר נהג לשלב בטקסט מידי פעם מקורות נוספים. לפעמים עשה זאת בחלון מיוחד בטקסט. כך נהג בפרקנו בענין נוסח ברכת הלבנה. יחד עם זאת ואף על פי שכתב היד נכתב במאה השש עשרה, הוא משמר מסורות קדומות ביותר. בעיקר בולטת ההתאמה בין נוסח כתב יד זה לנוסח קטעי הגניזה. כבר כתבנו שיש דמיון בכמה גרסאות בין כתב היד התימני לכ"י קרלסרוה, דבר המעיד גם הוא על קרבתם למקור הקדום המשותף. כ"י הרצוג וקטע הגניזה מתייחדים מכל עדי הנוסח האחרים בכך שהמשניות נמצאות בהם בתחילת כל סוגיא. תופעה נוספת המעידה כנראה על מקור משותף קדום לשניהם. נוסח המשנה והכתיב שלה, תואם ברוב המקומות את קבצי המשנה ולא את קבצי הבבלי האירופאיים. בחלק מן המקרים נוסח כ"י הרצוג תואם דווקא את כ"י האשכנזיים-ארץ ישראלים של המשנה, כגון קויפמן וקיימבריג'. וראה עוד להלן בדברי על הנוסח של משנת הפרק. הכתיב בכתב יד זה הוא בדרך כלל מלא ונוטה לסגנון שבכתבי הגאונים. מצד שני, כתב יד זה מקפיד על כתיב נכון של פסוקי המקרא גם במקום שהרגלי הכתיב הבבלי קובעים אחרת. הסופר מדקדק להבחין מתי מילה באה כציטוט של פסוק, שאז הוא נוקט כתיב מקראי חסר, ומתי אינה ציטוט של פסוק שאז הוא נוקט כתיב מלא. למשל: **מקיש לעומת מקויש**. בצד השמירה על מסורת קדומה יש בכתב היד הזה כמה תוספות פרשניות כגון זו שבשורה 30. כתב יד הרצוג מושפע מעט מנוסח הדפוס. כמו למשל הוספת סימני הסוגיא בשורה 7 - 8. יחסית, מעטים בו השיבושים.

**קטעי גניזה:** בידינו שני קטעים לפרק זה. הראשון הוא שני קרעים קטנים על דפים מ, ע"ב - מ"א ע"א. סימנו: T-S AS 78.182. השני הוא קטע גדול מדף

מב ע"א וסימנו: T-S F2(1).26. בסינופסיס כינינו אותו קמ26 ובגוף העבודה: "קטע הגניזה" סתם. כמו בכתב יד הרצוג גם בקטע זה בולטת זיקה למסורת הנוסח והכתיב הבבלי, וגם בו מסודרת המשנה בתחילת כל פסקה ופסקה. יחד עם זאת שומר קטע הגניזה במידה מסוימת גם על מסורת כתיב הנחשבת לארץ ישראלית. בכתב יד זה ישנם כמה שיבושים קשים ביותר כגון השמטות, תוספות ובלבולי סדר. ראה למשל בסינופסיס לדף מב ע"א שורה 211 ואילך.

### **נוסח משנת הפרק:**

עיקר הדיון בחלק זה של העבודה נסוב על נוסח המשנה שהוצמד לבבלי ומהותו, ועל יחס קבצי הבבלי לנוסח המשנה ואופן הבאתה. שאר הנוסחים שאינם מקבצי הבבלי לא הובאו כאן אלא לצורך השוואה.

**התפלגות ענפי הנוסח בפרקנו ביחס לנוסח המשנה:** התפלגות הענפים בנוסח התלמוד, נשמרת גם בנוסח המשנה. כלומר: הענף האשכנזי המחדש והמפתח - **קמפב** לעומת הענף המזרחי השמרני: - **הג**. רוב האפיונים של ענפי הנוסח שנמצאו בנוסח התלמוד נמצאים גם בנוסח המשנה.

נוסח המשנה בכ"י האשכנזיים של התלמוד: קרלסרוה, מינכן, ופירנצה, כמעט זהה. אך בכ"י פירנצה ובדפוסים ברקו וונציה ניתן להבחין לפעמים בשימור של הנוסח הקדום. הדעת נותנת שלפחות בחלק מן המקרים, לא שימור של מסורת קדומה יש כאן, אלא דווקא להפך: שנוי המסורת הבבליית כתוצאה מהשפעת נוסח המשנה השגור בפי המעתיקים והמגיהים.

מבין קבצי הבבלי, דווקא ענף **הג**, המזרחי, קרוב יותר לענף האשכנזי-ארץ ישראלי של קבצי המשנה. יש קרבה רבה בין כתב יד הרצוג לקטע הגניזה גם בנוסח המשנה. שניהם שאבו כנראה, את הנוסח על שיבושיו ממקור משותף קדום. כך למשל בשורה 39 בשניהם אותו נוסח יחודי הנראה כמשובש וסותר את ההלכה. מכל עדי הנוסח, רק ענף **הג** מחלק את המשנה לסוגיות ולא מעתיק אותה כולה בראש הפרק. בטקסט התלמודי, כמעט תמיד כותב סופר כ"י הרצוג את

המילה **אפלו** בכתיב חסר כדרכם של כ"י תימנים וספרדים קדומים. אבל בנוסח המשנה, הוא נמנע מלשלב כתיב זה.

נראה, שלכתב יד הרצוג יש מסורת נוסח יחודית במשנה שאינה מבוססת על המשנה הבבלית. יש בכך חיזוק מסוים לסברתו של אפשטיין שהמשנה הבבלית אינה ענף נוסח קדום, אלא התפתחות מאוחרת של נוסח המשנה.

**אופן הצגת המשנה וחלוקתה:** ברוב כתבי היד ובכל הדפוסים בפרקנו, הובאה משנת הפרק בשלמותה בראש הפרק. רק בכ"י הרצוג ובקטע הגניזה קמ26 הובאה המשנה פסקאות פסקאות בתוך סוגיות התלמוד. הדבר תואם את דברי מו"ר פרופ' ש"י פרידמן שגילה, שבעוד שבכתבי היד האירופיים, אשכנזיים וספרדים מקובל להביא את המשנה בשלמותה בראש הפרק, הרי שבכתבי יד מזרחיים, בעיקר קטעי גניזה, המשניות משולבות בשלמותן במקומן. ניתן אפוא לקבוע ששיטת סידור המשניות בענף המזרחי **גה**, שהוא קרוב יותר לתקופת הגאונים בכתיבו ובנוסחו, היא קדומה מאוד, וראשיתה בימי הגאונים.

בפירוש הרמב"ם מחולקת משנתנו לחמש משניות. מכאן עברה חלוקה זו גם לדפוסי המשנה. אך בכ"י של קבצי המשנה ללא פירוש הרמב"ם ובכ"י לייזן של הירושלמי, משנה ה' מחולקת לשלשה חלקים. נמצא שבמסורת הנוסח הארץ ישראלית, בפרקנו שבע משניות. בקבצי הבבלי המביאים את כל המשנה בראש הפרק, לא הקפידו על אחידות בחלוקת המשנה וכל מעתיק הפסיק במקום שנראה לו. יוצא מן הכלל בענין זה הוא קטע הגניזה קמ26. למרות שהוא משבץ את המשניות בתוך סוגיות התלמוד, ואף על פי שאין גמרא בין משנה ו' למשנה ז', הוא מקפיד להפריד בין שתי משניות אלו במילה **מתני** ושומר על חלוקת המשנה לשבע משניות.. בכ"י הרצוג כבר אבדה החלוקה בין משניות ו' ו-ז' והמשניות מחולקות לשישה חלקים על פי שש סוגיות התלמוד.

גם בענין זה מתברר שדווקא הענף המזרחי - קטע הגניזה, ובאופן חלקי גם כ"י הרצוג, קרוב יותר לנוסח המשנה הארץ ישראלי מאשר קבצי התלמוד



## מבוא

פרק "היו בודקין" עוסק ברובו בענייני חקירת העדים בדיני נפשות. זהו נושא חשוב לכל חוקר שמתעניין בדין הפלילי במשפט העברי בכלל ובדיני הראיות בפרט. כל דיון בנושאים אלו חייב להתחיל בפרק זה. אחת הסוגיות בפרק עוסקת בקידוש הלבנה והיא מקור חשוב לחקר תולדות מנהג זה.

השוואת הנוסחאות וברורן תוסיף הרבה לידיעותינו בענייני פרשנות התלמוד, הבנה טובה יותר של שיטות הראשונים, אך גם הבנת הסוגיות על פי פשוטן והבהרת דרכי מסירת הנוסח. דבר זה כבר הוכח בעבודות אחרות על מסכתות אחרות, כפי שאציין להלן בפרק סקירת מצב המחקר וברשימה הביבליוגרפית.

### א. סקירת מצב המחקר:

את תולדות מחקר הנוסח של התלמוד הבבלי סיכם מו"ר פרופ' שמא יהודה פרידמן.<sup>2</sup> כמו כן כבר כתבו סקירות מקיפות בענין זה י' שפיגל, מ' בנוביץ, ע' שרמר וא' עמית.<sup>3</sup> אין אני רואה טעם לחזור בפירוט על מה שכבר נכתב ולכן אסתפק בסיכום עם הדגשות על הנקודות שנראות לי חשובות ביותר.

לדעת החוקרים הראשונים שעסקו בחקר נוסח הבבלי, מתחת יד

---

<sup>2</sup> במאמרו: "לאילן היוחסין". ו"להתהוות",

<sup>3</sup> י' שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי, בר-אילן תשנ"ו. בנוביץ בדיסרטציה ומאמר בסידרא י' על נוסח פרק שבועות שתיים בתרא, שרמר במאמרו על מסכת מועד קטן מן הגניזה. עמית בדיסרטציה על פרק מקום שנהגו. ראה רשימה בבליוגרפית מפורטת בסוף עבודה זו.

הסבוראים יצא נוסח אחד, קבוע ומוסכם של התלמוד, אשר במשך הזמן חלו בו שינויים. בין על ידי טעות סופר ובין על ידי הגהות מכוונות. הם ראו את כל שינויי הגרסאות, השיבושים, הטעויות, וגם ההוספות והשינויים המכוונים, כקלקול של הנוסח המקורי. לשיטתם, עיקר מטרת המחקר היא שחזורו של אותו נוסח מקורי. ראייה זו הושפעה הן משיטות המחקר של ספרות העמים הקלסית והן מדברי הראשונים. הרמב"ם<sup>4</sup> מעיד:

"והגיע לידי במצרים מקצת גמרא ישנה כתוב על הגוילים כמו שהיו כותבין קודם לזמן הזה בקרוב חמש מאות שנה ושתי נוסחאות מצאתי מן הגוילים בהלכה זו ובשתייהם כתוב ואם אמר פרעתי בפני פלוני ופלוני והלכו להן למדינת הים נאמן..."

הרמב"ם מסתמך על נוסחא ישנה זו ופוסק את ההלכה בניגוד לדעת הגאונים שהסתמכו לדעתו, על נוסחה חדשה ומשובשת.

ידועים ומפורסמים דבריו של רבנו תם בהקדמה לספר הישר המזהיר שלא לשנות את הגרסאות הישנות. וכן דברי רבנו יונה מגירונדי בפירושו לאבות<sup>5</sup> המציין שאמנם שחלק משינויי הנוסח נובע ממסורות שונות - "גרסאות מתחלפות", אך רובן נובע מהגהות על פי סברת הכותב ומשיבושים.

גם רנ"ג רבינוביץ בספרו דקדוקי סופרים מבחין רק בין גרסה אמיתית לבין טעות. הוא רואה את אחד מתפקידיו החשובים להכריע בין גרסא לגרסא. את המהדורה המודרנית הראשונה של מסכת מן התלמוד הוציא מאיר איש שלום והיא מסכת מכות<sup>6</sup>. גם הוא סבור כקודמיו שנוסח התלמוד השתבש במשך הדורות והוא מנסה לשחזרו על ידי יצירת נוסח אקלקטי כאשר הוא מכניס גרסאות הנראות לו נכונות.

---

<sup>4</sup> הלכות מלוה ולוה, טו, ב.

<sup>5</sup> ג, יז.

<sup>6</sup> וינה 1888.

הראשון שהעלה את הרעיון שנוסח התלמוד התפלג לשני נוסחים מיד לאחר עריכתו על ידי הסבוראים בשתי ישיבות הגאונים או לפי ארצות תפוצתו, היה א' מרכס<sup>7</sup> ואחריו הרב מ"מ כשר<sup>8</sup>. הרב כשר ראה בהבדלי הנוסח שתי נוסחאות של הש"ס: נוסח סורא ונוסח פומבדיתא.

מכאן ואילך אימצו החוקרים את הכלל שקבע הגר"ש ליברמן ז"ל<sup>9</sup>:

*אין לנו לראות בשינויי הנוסחאות שבכ"ז וראשונים שיבושים ותיקונים גרידא, אלא לפעמים יש לנו בשינויי הנוסחאות שרידים של מסורות שונות שהיו רווחות בישיבות השונות... ואין להחליט שרק אחת מן הגרסאות נכונה, אלא יתכן שבכמה מקרים שתי הגרסאות נכונות, כל אחת בהתאם למסורת שעל פיה נוצרה, וכל אחת היא אמיתית-אמת של הטקסט, אע"פ שהאמת ההסטורית היא רק אחת.*

גם ליברמן מסכים שהיה אי פעם נוסח מקורי אחד, אותו הוא מכנה "האמת ההסטורית", אך חידושו של ליברמן לעומת החוקרים שקדמו לו הוא, שלכל אחת מן הנוסחאות שהתפתחו מן הטקסט המקורי יש את האמת היחודית שלה, ואין לראות בחילופי הנוסח רק סילופים וטעויות. החוקרים שלפני ליברמן פסלו לחלוטין את הטקסט שחשבו שאינו מקורי ולא יחסו לו שום ערך. ליברמן לעומת זאת אינו פוסל אף נוסח למרות שברור שזה אינו הנוסח המקורי. אמנם גם ליברמן מסכים שיש פעמים שחילופי הנוסח נובעים מטעויות המעתיקים ואלו באמת אין להם שום ערך.

בדרך זו הלך גם רא"ש רוזנטל בעבודתו על פרק ראשון של מסכת פסחים<sup>10</sup>. רוזנטל בדק את התאוריה הזו לאורך דפים רצופים רבים של התלמוד.

<sup>7</sup> JQR.NS I (1910). pp 279-285

<sup>8</sup> "על דבר הוצאה חדשה של תלמוד בבלי", תלפיות, ג (תש"ח), עמ' 475 - 497.

<sup>9</sup> תוספת ראשונים, ירושלים תרצ"ט, חלק ד', מבוא, עמ' יג-טז.

<sup>10</sup> א"ש רוזנטל, "לעריכת מסכת פסח ראשון, בבלי, בצירוף הוצאה ביקורתית של מ' פסחים



הוא גילה שחילופי הנוסח אינם אוסף מקרי של טעויות. אדרבה, יש בהם שיטתיות, המצביעה על כך שיש כאן שני ענפי מסירה. את השינויים שהוא גילה הוא תיאר כ"חילופי לשונות". שלא כ"חילופי נוסחאות" הנפלים בספר על ידי טעויות במסירה, הרי ש"חילופי לשונות" - "לישנא אחרינא", הם פנים אחרות של תוכן זהה ואינם נובעים מטעות. לדעת רוזנטל, לאחר העריכה הסופית של התלמוד הוא המשיך להמסר בעל פה במשך תקופה ארוכה. בתקופה זו אמנם התכנים כבר היו ערוכים וקבועים, אך הנוסח הסופי עדיין לא נקבע. כבר בתחילת מסירת התלמוד בישיבות בבל נוצרו חילופי נוסח. אף על פי שמפי רבינא ורב אשי בודאי יצא תלמוד ערוך אחד, הרי שהתקופה הארוכה של מסירה בעל פה גרמה לכך שתלמידיהם מסרו את הדברים הלאה בסגנון חופשי, כל אחד בלשונו הוא. כך נוצרו ניסוחים שונים לסוגיה אחת. בדרך כלל ההבדל בין הנוסחים הוא רק בצורה ולא בתוכן, אולם יש פעמים שהשינוי מתבטא גם בתוכן. אולם גם במקרים אלו שני הנוסחים דברי אלקים חיים הם, בבחינת מה שדרשו חז"ל על הפסוק: "אזות דבר אלקים שתיים זו שְׁמַעְתִּי"<sup>11</sup>. או "תרי אמוראי אליבא דפלוני". רוזנטל אינו מקבל את האפשרות שמישהו ישנה בצורה מודעת טקסט כתוב המונח לפניו. לכן, לדעתו, לאחר שהועלה הטקסט על הכתב, כבר לא הייתה למעתיקים ולמסרנים התערבות פעילה מכוונת בנוסח, ומכאן ואילך כל שינוי מקורו בטעות סופר או הגהה מאוחרת.

לשיטתו של רוזנטל יש לראות בשינויים שלאורך כל הסוגיא רצף אחד ושלמות אחת והם כולם נובעים מן המסורת היחודית של אותו נוסח.

בהסברו של רוזנטל יש שני קשיים עיקריים. ראשית, יודעים אנו שכבר בימים קדומים הקפידו החכמים למסור את שמועתם בנוסח המדויק שבו הם קבלו

---

ב' א' - י"ד א". ירושלים 1959.

<sup>11</sup> תהילים סב, יב. במדבר רבה יא, ז.

אותה<sup>12</sup>. שנית, לפי דברי רוזנטל לא ברור מדוע נוצרו רק שני ענפי נוסח ולא יותר.

ש"י פרידמן, במאמריו "לאילן היוחסין" ו"להתהוות", על פי ממצאיו בעדי הנוסח השונים של פרק השוכר את האמנין, מציע דגם אחר. גם הוא מסכים שחילופי הנוסחאות אינם מקריים אלא מצטברים באופן שיטתי לשני ענפי נוסח. אך הוא מסביר בצורה שונה מרוזנטל את תהליך הווצרותם של ענפי נוסח אלו. לדעתו, נוסח התלמוד נקבע כבר בתחילת תהליך המסירה ולישיבות הקדומות בבבל הגיע נוסח קבוע אחד, כבר בשלב קדום ביותר<sup>13</sup>. אולם, למרות שהנוסח כבר היה אחיד וקבוע, מעולם לא פסק תהליך העיבוד והשכלול שלו. גם המסרנים והמעתיקים מן הכתב הרשו לעצמם לשפר את הטקסט לנוחיות הלומד. היה בית מדרש שמרני יותר שבו נעשו שינויים מעטים והיה בית מדרש מחדש שבו נעשו בטקסט שינויים רבים ונועזים יותר. כאמור, מטרת השינויים היתה ברובה שיפור הנוסח האחדות והתקנתו על מנת להקל על הלומדים. לכן אופים של השינויים אינו רצוף ועקבי אלא נקודתי ואף באותה סוגיה אין בהכרח קשר בין השינויים השונים. אמנם גם לדעת פרידמן יתכן קשר בין הגרסאות הבודדות. לפעמים מדובר ברצף של הגהות המצטרף לעיבוד עקבי של סוגיא שלמה. פרידמן אינו פוטר את החוקר מלבדוק את השינויים לאורך יחידות שלמות של טקסט. לפיכך, מטרת המחקר לשיטת פרידמן, אינה רק שחזור הטקסט המקורי, אלא גם תיאור של תהליכי ההתפתחות של הנוסח וגלגוליו בעת מסירתו.

<sup>12</sup> "שחייב אדם לומר בלשון רבו". בבלי, שבת, טו ע"א. ובעוד מקומות.

<sup>13</sup> פרידמן "לאילן היוחסין", עמ' 73 - 74. יש להזכיר שהרמב"ם שציטטנו לעיל עמ' 7, מעיד שהיה לפניו נוסח כתוב של חלק מן התלמוד שנכתב להערכתו חמש מאות שנה לפניו, כלומר לפני תקופת הגאונים.

הדגם שגילה מ' בנוביץ במסכת שבועות ותיארו במאמרו<sup>14</sup>, תואם את הדגם של פרידמן בבבא מציעא. לדעתו יש בפרק שבועות שתיים בתרא שני ענפי נוסח. כל אחד מן הנוסחים עובר גבולות גאוגרפיים, ולכן בנוביץ מניח שיסוד השינויים הונח כבר בבבל. גרסני כל ענף פעלו לפי כללים שבנוביץ מנסה לשחזרם<sup>15</sup>. גם בנוביץ מצא שבענף אחד השינויים יותר מרחיקי לכת מאשר בחברו.

ע' שרמר במחקריו על מועד קטן פרק א'<sup>16</sup>, מוצא גם הוא התפלגות דומה בין ענפי הנוסח. התפלגות שחוצה גבולות ארצות ומקורה בישיבות הגאונים שבבבל. יחד עם זאת, כמו אצל פרידמן בבבא מציעא וכמו אצל בנוביץ בשבועות, על הקבוצה האחת נמנים בעיקר כ"י שמוצאם באשכנז ועל הקבוצה השנייה נמנים בעיקר כ"י ספרדיים ומזרחיים. אולם אין בכך כדי לסתור את ההוכחה שגרסאות שני הענפים קדומות ומקורן בישיבות בבל ולא בישיבות אשכנז. אמנם ניתן לפרש את הממצאים בפסחים גם כשיטת פרידמן ואת הממצאים בבא מציעא גם כשיטת רוזנטל, אך נראה שיש לכך קשר גם לאופן הצגת השינויים: רוזנטל מציג במחקריו קטעים שלמים בשני טורים מקבילים. צורת הצגה זו מדגישה בעיקר את השינויים הגדולים והרצופים. בעוד שפרידמן מציג

---

<sup>14</sup> סידרא י'.

<sup>15</sup> שם עמ' 37 - 38.

<sup>16</sup> במאמרו: "משפחות", בעיקר עמ' 124 - 125, 149 - 150. "מועד קטן", "לישנא דרבנן".

את השנויים בצורת סינופסיס המדגיש גם את הפרטים הקטנים של השינויים<sup>17</sup>. ואכן בעבודתם של ס' ולד וא' עמית ניתן ביטוי לגישה שגם את השינויים בפסחים יש להסביר לפי דרכו של פרידמן.

בהקשר זה יש חשיבות רבה לקטע גניזה שהציג שרמר<sup>18</sup>. קטע הגניזה מציג נוסח מיוחד של המסכת שלא ניתן לאפיינו באחד מן הדגמים שנזכרו לעיל. השינויים משמעותיים עד כדי כך ששרמר מכנה קטע זה כ"מהדורה אחרת של מסכת מועד קטן". ההבדלים בין קטע הגניזה לתלמוד שלנו, מתבטאים לא רק בסגנון ובלשון, אלא גם במינוח, במקורות התנאיים, בהוספות וחסורים של מאמרי אמוראים ואף של יחידות תלמודיות שלמות. מחד, לא ניתן לומר שיש כאן רק ניסוחים מקבילים, אלא הצגה שונה לגמרי של החומר התלמודי. מאידך, בולט הדמיון הרב בין קטע הגניזה לתלמוד שלנו. הסוגיות הן אותן סוגיות ורוב של החומר דומה. ברור אם כן, שלפנינו יצירה אחת בשתי הצעות שונות. אין כאן רק הבדלים שמקורם בנזילות הנוסח ובחופשיות של המסרנים. אלא הבדלים משמעותיים שמקורם בפעילות אקטיבית של עיבוד, פירוש ועריכה.

## **ב. הממצאים והמסקנות בפרק היו בודקין.**

### **ב.1. ענפי הנוסח בפרקנו.**

על סמך הממצאים המסוכמים להלן בפרק 0-סקירת עדי הנוסח, והמפורטים בפירוט רב בפרק ההערות לסינופסיס, נראה לי שגם כאן ניתן לזהות שני ענפי נוסח קדומים שהתפלגו מתוך מקור משותף. את האחד, השמרני יותר, מיצג קטע הגניזה קמ26 וכתב יד הרצוג וקראתי לו ענף **גה**. את הענף השני הדינמי יותר, מייצגים כתבי יד קרלסרוה ומינכן שמהם המשיכו להתפתח נוסחי

<sup>17</sup> ראה להלן עמ' iv, סעיף 0 על שיטת הצגת הנוסח בעבודה זו.

<sup>18</sup> במאמרו "בין מסורת עריכה למסורת נוסח", תרביץ ס"א, חוברת ג-ד, ניסן אלול תשנ"ב.

כתב יד פירנצה ודפוס ברקו, וקראתי לו ענף **קמפב**. לענין גרסאות ראשונים, במקום אחד<sup>19</sup> יכולנו להוכיח שגרסת רש"י ויד רמ"ה קרובה לנוסח **קמפב**, ובמקום אחר<sup>20</sup> ראינו שגרסת הר"ן קרובה לנוסח **גה**. כמו כן ראינו שכ"י פירנצה ועוד יותר דפוס ברקו, משלבים אלמנטים גם מענף **גה**. כנראה שלפני מגייה הדפוס היו מקורת שונים לנוסח. יחד עם זאת, בניגוד לממצאי המחקרים שנזכרו קודם, בפרקנו ענפי הנוסח מאופיינים גם לפי איזורים גיאוגרפיים. הסיבה לכך נעוצה באופיים של ההבדלים בין הענפים בפרק זה כפי שנראה להלן.

חשוב לציין, מכיון שכתב יד קרלסרוה מייצג נוסח קדום יותר של ענף **קמפב**, הרי שפעמים רבות נוסחו תואם עדיין את כתב יד הרצוג, כלומר את הנוסח הקדום המשותף לשניהם<sup>21</sup>.

## **ב.2. על חקר הכתיב ועל חקר הנוסח**

יש להבחין בין שינויי כתיב לבין שינויי נוסח. שינויי נוסח משקפים מסורת ושייך לדבר בעניינם על ענפים הנובעים מגזע משותף כאמור לעיל. שינויי כתיב לעומתם, הם לרוב ענין אישי של הסופר ולא של ענף מסוים. הרגלי הכתיב מושפעים גם מהאזור שבו הסופר חי. לכן יש לסווג את איפיוני הכתיב גם לפי איזורים ולא רק לפי ענפים. התחיל בעבודה זו מו"ר פרופסור ש"י פרידמן<sup>22</sup>. הוא זיהה ארבע קבוצות של כתיב: כתיב אשכנזי, כתיב תימני, כתיב ספרדי וקבוצה

<sup>19</sup> בהערות לשורה 5 בסינופסיס.

<sup>20</sup> בהערות לשורה 222 - 223 בסינופסיס.

<sup>21</sup> ראה לעיל, הערה 38.

<sup>22</sup> במאמרו "טיפולוגיה".

רביעית. לפיכך לא ניתן להגיע לבירור הנוסח המקורי של התלמוד ככל שהדבר נוגע לכתיב, משום שלא היה כתיב מקורי.

במחקרים אחרים שנזכרו לעיל, יש חילופי נוסח משמעותיים ועקביים. עניין זה גרם להבלטת תופעת הענפים. אולם הנוסח של פרקנו הוא מאוד אחיד ומעטים בו השינויים. גם השינויים המעטים שישנם אינם גדולים. אדרבה, האחידות של ענפי הנוסח בפרקנו מרשימה ביותר. כבר עמד על כך סבתו בדיסרטציה שלו<sup>23</sup>, אך הוא לא הבליט עובדה זו. רוב רובם של השינויים בין ענפי הנוסח שנמנו על ידי סבתו אינם שינויים משמעותיים. אכן, לאחר ששכחה הסערה סביב הגלויים הראשונים של ענפי נוסח, ניתן לומר שיש מקומות בהם הבדלי הנוסח בולטים ביותר ויש מקומות, והם הרוב, שהנוסח הוא אחיד והפעילות בו היא מועטה ביותר. וכבר עמד על כך ש"י פרידמן<sup>24</sup>.

כאמור בפרקנו אין הרבה שינויי נוסח אבל ענייני כתיב יש ויש. דווקא השקט של פרקנו בענייני הנוסח מאפשר להקדיש תשומת לב רבה יותר לענייני הכתיב המרובים.

אופיים הנקודתי של רוב השינויים בפרקנו תואם יותר את דגם ההתפתחות הרצופה והמתמשכת של פרידמן ולא את דגם שתי לשונות המסירה של רוזנטל. כפי שכבר ציין רא"ש רוזנטל, מטרת חקר הנוסח היא להבין את פשוטו של התלמוד כפי שהוא ולא רק להבין את שיטות הראשונים כפי שמקובל בעיון ההלכתי. לפי שיטתנו יש להוסיף על דבריו שחקר הנוסח יסייע להבין את תהליך הווצרותה של הסוגיה התלמודית ואת השתלשלותה מבתי המדרש שבבבל ועד שהגיעה לידינו. מעקב גם אחרי שינויי הכתיב, ישרת לא רק את הפרשן ואת חוקר תולדות ההלכה, אלא גם את חוקר הלשון.

<sup>23</sup> בעיקר בפרק הסיכום עמ' 333 ואילך.

<sup>24</sup> כיצד מדקדקין, עמ' 157.

בהערות לסינופסיס לא התעלמתי מאף שינוי כמעט והפניתי את תשומת לב הקורא גם לשינוי הזעיר ביותר. הבדיקה המדוקדקת של כל שורה ושורה הניבה עושר רב של ממצאים. יחד עם זאת, הטיפול בפרטים אינו ממצה את התופעות במלוא היקפן ואינו אלא ראשיתו של מחקר מקיף שיעסוק בכל תופעה בנפרד. כיון שרוב עניני הכתיב והסגנון הם כלליים לרוחב כל התלמוד, אין בכוונתי ואף אין ביכולתי להסיק מסקנות כלליות. מטרת עבודתי זו היא העיסוק בפרטים ושלב המסקנות הכלליות יגיע רק לאחר צירוף כל ההקרויות בכל התלמוד של התופעות הנדונות. הרחבתי את הדיון רק בעניינים הפחות שכיחים ויותר יחודיים לפרקנו.

### **ב.3. שיטת הצגת הנוסח.**

הנוסח מוצג כאן בשיטת הסינופסיס. על יתרונותיה של שיטת הצגה זו על פני שיטת האפאראט, כתב ש"י פרדימן בביקורתו על דקדוקי סופרים השלם<sup>25</sup> ואביא כאן מקצת מדבריו:

עיון באפאראט הוא מתסכל ומייגע. האפאראט יכול להיות כלי בדיקה על אחר, אך אינו משקף את מהות עדי הנוסח השונים. האפאראט אינו מבליט שינויי כתיב זעירים, ואינו מאפשר לעמוד על אופיו של עד נוסח מסוים ברצף. באפאראט, היחסים בין עדי הנוסח אינם ברורים.

רוב הקשיים והבעיות הנ"ל באים על פתרונם ע"י רישום מלא בצורת סינופסיס של כל עדי הנוסח, שורה על גבי שורה. אף שיש כאן תוספת של כמות, תוספת זו אינה מקשה על העיון והבדיקה, אלא דווקא מקילה עליהם. בסינופסיס ניתן לעמוד על כל אחד את מן השינויים כבני מרון, והן לסוקרם בסקירה אחת עם הגרסות השונות של כל עדי הנוסח. ניתן לקוראו במאונך ולעמוד על כל הגרסות של כל מילה וכל שינוי כתיב זעיר, וניתן לקוראו במאוזן ולעמוד על נוסחו של עד אחד בשלמות וברצף. באופן זה נהנים משיטת הסינופסיס לא רק חוקרי הפרשנות

<sup>25</sup> "כיצד מדקדקין".

וההלכה, אלא גם חוקרי הלשון.

העבודה שלפנינו משתלבת בחזונו של מו"ר פרופ' ש"י פרידמן להכין תלמוד ערוך על כל התלמוד הבבלי, הכולל הצגה מלאה של כל הנוסחים ושל הפרשנות המתחדשת לאחר בירור ענפי הנוסחים והשתלשלותם. זהו מפעל חיים שבודאי ישאיר רושם על דורות רבים של העוסקים בתלמוד.

בין החוקרים החשובים בתחום זה יש למנות את פרופ' יעקב אליהו אפרתי אשר יחד עם ד"ר אפרים יצחקי פרסם מחקר על הפרק השלישי של מסכת יום טוב<sup>26</sup>. חוקר נוסף העושה רבות בתחום זה הוא מו"ר פרופ' שמא יהודה פרידמן בספריו על פרק השוכר את האומנים<sup>27</sup> וכן דיסרטציות שנעשו במחלקה לתלמוד של אוניברסיטת בר-אילן בהנחיית פרופ' פרידמן<sup>28</sup>. המכנה המשותף לכל עבודות אלו הוא הצגה מלאה של הסינופסיס על הטקסט הנחקר ושימוש אינטנסיבי בסינופסיס זה.

### עבודתו של סבתו על מסכת סנהדרין ומה שיש להוסיף עליה

ד"ר מרדכי סבתו כתב עבודת דוקטור העוסקת בכתב היד התימני למסכת סנהדרין ומקומו במסורת הנוסח. כמו כן פרסם לאחרונה מאמר נוסף בענין כ"י הרצוג<sup>29</sup>. העבודה אינה מציגה סינופסיס מלא של המסכת. למרות שלצורך

<sup>26</sup> י"א אפרתי וא' יצחקי, מסכת יום טוב פרק שלישי עם מבוא, הערות, בירורים וביאורים ועליהם נספח שינויי הנוסחאות עפ"י 20 כ"י מן המשנה ומן התלמוד, פתח תקוה תשנ"ג.

<sup>27</sup> ש"י פרידמן, "תלמוד ערוך - פרק השוכר את האומנים", כרך הפירושים, בית המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים, תשנ"א. וכרך הנוסח, ירושלים תשנ"ו.

<sup>28</sup> בנוביץ ועמית.

<sup>29</sup> "דרך כרמים": לבירור נוסחה ופירושה של דרשה אחת בבלי סנהדרין. , תרביץ סז, ב (תשנ"ח), עמ' 153 - 166. וראה עוד ד' רוזנטל, תרומתה של הגניזה לספרות התלמוד,

מדעי היהדות 38, תשנ"ח, עמ' 267 - 276.



העבודה הכין סבתו סינופסיס למסכת כולה, הוא לא פרסם אותו. סבתו מתמקד בעבודתו בעיקר בכ"י הרצוג ומנסה להוכיח שהוא כתב היד הטוב ביותר למסכת סנהדרין וראוי לשמש כנוסח הפנים למהדורה ביקורתית של המסכת<sup>30</sup>. עבודתו של סבתו היא מקיפה ומעמיקה וכמובן שנעזרתי בה בסקירתי את כ"י הרצוג<sup>31</sup> אם כי לא קבלתי את כל מסקנותיו.

שלא כסבתו, נמנעתי בעבודה זו מלהעדיף או להבליט כתב יד זה או אחר. במקום זאת סקרתי את השינויים הזעירים הרבים שבין כתבי היד. שינויים המצטרפים לתמונה שלמה של ענפי נוסח וקבוצות כתיב. בדיקת השינויים הללו דורשת הקפדה גדולה ואינה מתאפשרת ללא מהדורה סינופטית שלמה של הפרק הכוללת את כל עדי הנוסח הישירים כולל קטעי גניזה. מהדורה זו היא ליבה של עבודתי.

## **ג. סקירה של עדי הנוסח הישירים:**

### **ג.1. כ"י קרלסרוה 2 המכונה גם כתב יד רויכלין:**

כתב יד מן המאה ה-13. אינו מושפע מהגהות רש"י ומייצג מסורת אשכנזית קדומה לרש"י. זהו כתב היד היחידי הידוע לנו שמייצג מסורת זו. מתיאורו של רנ"ג רבינוביץ<sup>32</sup> נעתיק את מה שנוגע לפרקנו: כתוב על קלף בגודל פוליו, יש בו תשעים וששה דפים, שלשים וארבע שורות בכל עמוד, כמעט כל העמודים מחולקים לשני טורים. המשנה כתובה כולה בתחילת הפרק. הכתב הוא אשכנזי מרובע ונכתב לדעת רנ"ג בין שנת ק"ג לר"ש

<sup>30</sup> עמ' 342 - 343. וראה להלן עמ' 21 סעיף 0 ובהערה 55 שם.

<sup>31</sup> להלן פרק ג.0. עמ' 21.

<sup>32</sup> בהקדמתו לדק"ס למסכת מגילה, בסוף ההקדמה.

- כלומר המאה ה-13. כך הוא מתוארך גם במכון לתצלומי כתבי יד בירושלים. לדעת רנ"ג זהו כ"י "משובש מאוד" ואכן כפי שנראה בטבלה שלהלן<sup>33</sup> יש בו השמטות רבות ובמקומות רבים נוסח כתב יד רויכלין הוא קצר יותר מנוסח שאר עדי הנוסח. מצד שני, חלק ניכר מהשמטות אלו אינן אלא שימור הנוסח הקדום כפי שהיה לפני שנוספו לו הרחבות פרשניות לשיפור והתקנה<sup>34</sup> של הטקסט. למשל בשורות 7 - 8, 30, 39 - 40.

כ"י זה הוא היחיד שעדיין לא נכנס לתוכו הסימן **פלט ס"ף והתראה**. הוא נוטה שלא להוסיף וא"ו החיבור במקום שאחרים מוסיפים (שורה 27).

הוא מקפיד יותר על שמירת השפה והסגנון העבריים בציטוטים ממקורות תנאיים ומימרות של אמוראים. (שורה 48, 85, 220 - 221).

ישנן מעט הגהות על הגליון שהן לדעת רנ"ג רבינוביץ מילוי מה שנשמט בטעות מן הסופר. אך לדעת מ' סבתו<sup>35</sup> ההגהות הן תוצאה של מסורת נוסח שונה. ואכן כך מסתבר על פי השוואת הנתונים שבטבלת הגליונות שבעמ' 30. מצד שני, יש בכ"י כמה תוספות שאינן בכ"י האחרים. למשל: שורות 14, 22, 31, 54 - 55, 56, 76, 110, 120 - 121, 150 - 151 (עיי"ש!), 164 - 165. ברשימה של פריטים חילופיים מוסיף הסופר **או** בין פריט לפריט. שורה 43, 101 - 103.

בפרקנו נמצא פעם אחת<sup>36</sup> בכ"י זה **תניא** במקום **תנן**. אולי הדבר מעיד

<sup>33</sup> עמ' 27.

<sup>34</sup> התקנה = סטנדרטיזציה.

<sup>35</sup> סבתו, עמ' 10.

<sup>36</sup> שורה 241, עי"ש גם בציונים הבבליוגרפיים.

שלא נסתיים תהליך התקנת הביטויים הללו בענף הנוסח הזה, אף על פי שהוא כבר נקבע על ידי הגאונים.

מן השיבושים האופיניים לענף **קמפב** בכלל, ולכ"י זה במיוחד, הוא חוסר הדיוק בציטוט פסוקים מן המקרא. (שורות 48 - 50, 52, 54, 55, 59) השווה לענין זה מה שכתבנו להלן על כ"י הרצוג.

בפרקנו נמצאו בכ"י זה חילופי סדר רבים יותר מאשר בכ"י האחרים. כוונתנו לחילוף סדר המילים במשפט, או אף את סדר המשפטים בקטע מסוים. בדרך כלל אין הפוך הסדר משנה את המשמעות. כך במשנה בשורות: 2 - 3, 35 - 36, ובתלמוד שורות 53, 78 - 79, 184. אך בתלמוד בשורות 44 - 45, 128, ההיפוך הוא משמעותי, עיין בהערתנו לשם. ש"י פרידמן<sup>37</sup> טוען ששינוי הסדר במילים בעלות מעמד תחבירי זהה הוא נפוץ ביותר משום שכאשר "הסופר מעתיק משפט שלם, התחביר הוא תריס כנגד שינויי המילים, מה שאין כן ברשימה". אמנם כאן, רק בשתיים מן הדוגמאות דלעיל מדובר ברשימה, אך גם בשאר הדוגמאות מדובר על מילים בעלות מעמד תחבירי זהה ששינוי הסדר בהן אינו מעלה ואינו מוריד. יתכן שההיפוך נובע מהשלמה של השמטת הדומות. כלומר הסופר דילג על קטע, הבחין מיד בטעותו והשלים את הדילוג במקום.

במפתיע מתברר שבמקומות מספר נוסחו של כתב יד רויכלין דומה דווקא לקטע הגניזה וכתב היד התימני, הן בכתיב והן בנוסח. תופעה זו רומזת על כך ששני קצוות אלה שמרו על יסודות מקוריים מן הכתיבים הבבליים<sup>38</sup>. כך למשל במשנה שורה 37. בתלמוד שורה 1 (**מנא הני** במקום **מנהני**), 198 - 199,

<sup>37</sup> השוכר, נוסח, עמ' 218 - 219.

<sup>38</sup> טיפולוגיה עמ' 181.

תופעה זו מחזקת את התאוריה של מו"ר פרופ' ש"י פרידמן על השתלשלות הנוסח ומעידה שאכן לשני ענפי הנוסח של התלמוד יש מקור קדום משותף, אלא שהענף האשכנזי הוא הענף המחודש ואילו הענף המזרחי המיוצג על יד כתב היד התימני וקטעי הגניזה הוא הענף השמרני יותר.

בכתב יד זה ישנם הרבה איפיוני כתיב ארץ ישראלים:

יו"ד כצירה - שורות 2 - 3 (היטיב), 52 (תניהו), 81 - 82 (שיני).  
יו"ד כחיריק (שורה 8 - נידחת, 59, 70, 228). וכן מילוי יו"ד במשקל למיקטל ומשקל לקיטלויי. אך לא ברור אם היו"ד מסמנת חיריק או צירה. (שורות 11 - 12, 14, 23, 61)  
הכפלת וא"ו ויו"ד לציון עיצוריות<sup>39</sup>. בשורה 8 - 10: דמיין. 11 - 12:  
מדהוזה. 50, 91.  
שימוש במילוי וא"ו לציון חולם: שורה 52, 54 - 55. אך לא שורוק:  
שורות 10 - 16.

אפיונים נוספים: סנהדרי ולא סנהדרין, תרי ולא תריין (שורות 106, 124, ).

## ג. כ"י מינכן 95.

גם כתב יד זה מתואר בפירוט רב ע"י רנ"נ רבינוביץ<sup>40</sup>:

כתב יד אשכנזי גותי, המשנה כתובה בחלק הפנימי של העמוד בכתב מרובע ומסביבה נכתב התלמוד. לדעת רנ"נ נכתב כתב היד באשכנז. בסוף קדשים

<sup>39</sup> טיפולוגיה, עמ' 173.

<sup>40</sup> דק"ס למסכת ברכות, עמ' 27 - 35.

וטהרות יש קולופון שעל פיו נכתב כתב היד בשנת ק"ג כלומר 1342. שם הסופר שלמה בר' שמשון. כתב היד נכתב עבור הרב מתיתיה בן הרב ר' יוסף. רנ"נ מוכיח שמילים אלו כתובות על הגרד וקובע שנכתב עבור ר' יהוספיה בן בנימין מתלמידי הר"ש מקינון. גיליונותיו מלאים נוסחאות וגרסאות שונות. בעיקר רבות ההגהות בסדר מועד, ובמסכת סנהדרין. חלקן כתובות בגליון וחלקן על הגרד בגוף כתב היד. רוב ההגהות הן מכתב ידו של סופר שני שלדעת רנ"נ הוא ר' יהוספיה בנימין. מושפע מהגהות רש"י. לדעת סבטו היתה לפני ר' יהוספיה גם מסורת מזרחית.

כפי שכבר כתב פרופ' ש"י פרידמן<sup>41</sup>, דרכו של כתב יד זה לקצר או לשבש שמות. אך בשורות 1 - 2 ושורה 21, הוא דווקא מוסיף חוליה לשרשרת המסירה: **אמר רב יהודה אמר רב.**

כ"י מינכן מקצר ומפשט מילים: **מלקות במקום מלקיות** - שורות 58, 70, אך פעם אחת הוא שומר על צורה שלמה קדומה: **תחיתיה** בשורה 85. בדרך כלל הוא נקי מהשמטות כפי שניתן לראות בטבלה בעמ' 29, אך יש בו כמה תוספות: בשורות 14, 56, 140 - 141, 198 - 199, 237, 238, מצד שני, במספר מקומות הוא נקי מתוספות שישנן בכ"י אחרים: למשל שורות 5 - 6, 65, 74 - 75, 83 - 84.

הכתיב בכ"י מינכן הוא בדרך כלל קצר וחסר. כך בשורות 1, 2 - 3. כך גם המבנים **למקטל ולקטלויי**. חוץ מפעם אחת בשורה 23 - **לאיתויי**. רק פעם אחת יש בו מילוי יתר. שורה 11 **מי דהוה במקום מדהוה**.

השימוש ביו"ד כחיריק אינו עקבי. בשורה 57 חסר, בשורה 70 מעורב. נשמרה בו מעט גם צורת הכתיב הא"י הקדום. כגון - ה"א בסיום מילה במקום אל"ף: שורה 6.

<sup>41</sup> השוכר, נוסח, במבוא.

שמירה על צורות עבריות במקום שכ"י אחרים מאמצים צורות ארמיות:

שורות 10 - 16: **מופנה** ולא **מופני**. 85.

הכפלת יו"ד ווא"ו עיצוריות. 51 - 52, 86.

ממעט בשימוש ביו"ד כמיצגת צירה.

אי דיוק בציטוטים מן המקרא: 48 - 50, 54 - 55, 59.

משתמש פחות בוא"ו החיבור: שורה 61.

שרידים של שימוש בסיומת **ליה** לנקבה. שורה 74.

שמירה על צורה מקורית של מילה יוונית: **פרגמטיא** וגם שמירה על צורה

מקורית של הביטוי: **עשה פרגמטיה** במקום **עסק בפרגמטיא**.

שימוש בוא"ו כחולם: 54 - 55. אך השימוש כשורוק אינו עקבי אפילו

באותה מילה: שורות 10 - 16.

חיבור מילים קצרות: 162.

טעויות של חילופים: 47, 48 - 50, 228.

### **ג.3. כ"י פירנצה - הספרייה הלאומית, 7-9, ו.ו.**

כ"י אשכנזי. בכתב היד שלשה קבצים. מסכת סנהדרין נמצאת בקובץ

השלישי. בקולופון שבסוף הקובץ הראשון נאמר שזמנו הוא תתקל"ז או

תתקל"ו<sup>42</sup>. רבינוביץ מניח שזמנו של הקובץ השלישי קרוב לקובץ הראשון, מפני

שצורת האותיות ומראה הדיו שוים בכל הקבצים ושלשתם נכתבו על הקלף בכתב

מרובע בגודל פוליו, אך רוזנטל מסתפק בכך. המשנה כולה כתובה בראש הפרק.

העמודים מחולקים לשני טורים. שלשים וארבע שורות בעמוד.

בכתב היד כולו ישנן הערות רבות בלטינית. לדעת רבינוביץ נכתבו

ההערות מסיבות אנטישמיות ומטרתן היתה לתרגם את אותן סוגיות שאפשר

---

<sup>42</sup> לדעת רוזנטל בהקדמתו למהדורת הפקסימיליה, (תשל"ב) יש לקרוא תתקל"ו.

להשתמש בהן כדי לנגח את התלמוד. בפרקנו ישנה הערה אחת כזו בעמוד שלפני האחרון.

לדעת רבינוביץ היה המעתיק בור שלא הבין מה שכתב ולכן ישנן בכתב היד טעויות כתיבה רבות. אולם לדעתנו הרבה מן השגיאות שגילינו בפרקנו לא נוצרו מתוך בורות אלא בגלל כתיבה מהירה. מתוך שלשון התלמוד שגורה בפי הסופר, הקולמוס הכותב מקדים לפעמים את העין הקוראת. במקרים כאלו ניכר שהמעתיק הרגיש בטעותו ותיקן אותה תוך כדי כתיבה. המילים השגויות נמחקו, ולאחריהן, בתוך השורה ולא בין השיטין, נכתבו המילים הנכונות. כך במשנה בשורה 11, 20, 26, 37, 39. ובתלמוד שורה 14, 17, 37, 81, 87, 131, 144, 162, 200, 239, שהן כמעט כל מנין טעויותיו בפרקנו. וראה בהערותינו במקומות הללו.

בפרקנו ניכרת מעט גם השפעת פרושו של רש"י. שורה 4, 5 - 6.

הכתיב בכ"י זה הוא מעורב עם נטיה לאפיונים אשכנזיים. ניכרות בכתיב ובנוסח התחלה של שכלול והתקנה שקלטו גם השפעות ספרדיות, ראה למשל שורות 116 - 117 והערותינו לשם על גרסה הדומה לנוסח הספרדי דווקא של אגרת רש"י. למעשה כ"י פירנצה מתחיל את התהליך שדפוס ברקו ממשיכו ביתר שאת.

חיריק מלא: שורה 8, 51, 53, 57, 59, 63. המבנים למקטל ולקטלויי בכתיב חסר פרט לפעם אחת: שורה 26.

ה"א במקום אל"ף: שורות 6, 31.

הכפלת יו"ד ווא"ו עיצוריות: שורות 7, 8 - 10, 48, 51, 226, אבל בשורה 9: סיף.

יו"ד כצירה: שורות 9, 52 - 53, 67, 81, 226.

שימוש בוא"ו כחולם: 52 - 53, 54 - 55. אך לא ב- 196. אין כמעט שימוש בוא"ו כשורוק: שורות 10 - 16.  
חילופי קו"ף בכ"ף: 102.  
איחוד מילים: שורה 1: **מנהגי**.  
אמנם פעם אחת צורה בבליית: **ולהאך**. שורה 29.  
נוסח קדום ולא מפותח בשורות 7, 30, 31, 36 - 38, 56, 80, 92, 140, 155.  
מצד שני: פיתוח הנוסח, פישוטו והתקנתו: שורות 15 - 16, 18, 25 - 26, 57, 58, 83 - 84, 113 - 114, 116 - 117, 150 - 151, 184, 187, 222 - 237, 223.  
שרידים של שימוש בסיומת **איה** לנקבה. שורה 74, 75, 77.

אפיונים נוספים: בשורה 109 **סנדרי** כראוי. אבל בשורה 106 **סנהדרין** כמקובל. שורה 109 **אבודימי** במקום **אבדימי**.  
לסיכום, כתב היד שייך לענף **קמפב** הוא מייצג נוסח מאוחר ומשוכלל של ענף זה.

#### ג.4. דפוס ברקו רנ"ח.

זהו הדפוס הראשון של מסכת סנהדרין המצוי בידינו. הדפוס הזה מכונה גם דפוס שונצינו, אבל כבר העיר פרופ' ש"י פרידמן שהדפסה נעשתה בעיר ברקו<sup>43</sup>. על פי הקולופון שבסוף המסכת נשלמה הדפסת המסכת בכ"א בכסלו רנ"ח (=1497). המסכת נדפסה על ידי גרשום בן משה איש שונצין שמקום מושבו היה בעיר ברקו ושם הדפיס ספרים נוספים<sup>44</sup>. העימוד שונה במקצת מן

---

<sup>43</sup> על תולדותיהם של בתי הדפוס שונצינו וברקו, על המסכתות שנדפסו בו ועל סדר הדפסתן ראה: ש"י פרידמן, מסכתות שנדפסו ולא נרשמו וכאלה שנרשמו ולא נדפסו, עלי ספר יח, בר-אילן, תשנ"ה - תשנ"ו.

<sup>44</sup> רנ"ג רבינוביץ במאמר על הדפסת התלמוד עמ' כ. ובהקדמה לדק"ס סנהדרין עמ' 2.



העימוד של דפוס ונציה אשר הפך אחר כך לעימוד המקובל. התלמוד מודפס באמצע העמוד ומסביבו עוטרים אותו רש"י ותוספות. בפרקנו נדפסה המשנה כולה בראש הפרק עם פירוש רש"י. וכן בפרק דיני ממונות בשלשה. אבל בפרקים בן סורר ומורה, אלו הנשרפין וחלק, נדפס פירוש רש"י למשנה בכל סוגיא בנפרד<sup>45</sup>. דבר המרמז שבפרקים האחרים, צורה זו של הצגת המשנה היא פרי עריכה של המדפיסים ולא היתה מקובלת על רש"י עצמו. אולם בפרקנו אופן הצגה זה היה גם לפני רש"י.

כפי שכתב מו"ר פרופ' ש"י פרידמן<sup>46</sup>, המגיה של הדפוסים שונצינו וונציה, ר דוד ב"ר אלעזר ס"ל הלוי, היה תלמיד חכם ונהג להכריע בין נוסחי כתבי היד שהיו לפניו על פי סברתו. "ר' דוד היה בן לתקופתו וערכיה. הגרסא העדיפה היא הקלה והמובנת יותר ובודאי גירסא שהוגהה על ידי מסרנים, גרסנים ומגיהי ספרים בדורות שקדמו - ובעיקר, גירסא התואמת את הכתוב ברש"י ובתוספות". בדרך כלל נקט בגרסא המצויה ברוב הספרים וכשהכריע כדעת המיעוט, נהג להודיע על כך. פעמים שהתיקונים הם סיגנוניים בלבד, שינויים זעירים של אות בודדת, ופעמים שהגיהו בעקבות פלפולים של ממש בסגנון הישיבות האשכנזיות של אותה תקופה.

אמנם אין לנו חתימה מפורשת של המגיה הנ"ל על מסכת סנהדרין, אך בהיות דפוס ברקו בבעלות ר' יהושע משונצין, ניתן להניח שדרכו ושיטתו, ואולי אפילו הוא עצמו, השפיעו על עבודת ההגהה.

ואכן, ניכרת בנוסח הדפוס עבודה רבה של שיפור, פיתוח והתקנת הנוסח:

<sup>45</sup> בשאר הפרקים נדפסה גם המשנה עצמה בכל סוגיא בנפרד.

<sup>46</sup> ש"י פרידמן, רבי דוד בן אלעזר ס"ל ומסכתות התלמוד שנדפסו בדפוס שונצינו, אסופת ז, תשנ"ג, בעריכת מ' בניהו, עמ' ט - כח.

שורות 14, 17, 22, 30, 58, 83 - 84, 116 - 117, 117 - 118, 132, 139 -  
140, 140 - 141, 160, 167, 168, 169, 184, 186 - 187, 200, 234 -  
235.

תיקוני טעויות שבכתבי היד: 36 - 38, 48,

יש מן התיקונים שאינם אלא תיקון חלקי: 48 - 50.

וכן ניכרת השפעת פרושו של רש"י וראשונים נוספים. שורות 21 - 22,  
142, 176, 222 - 223.

אף על פי כן, יש בו, יחסית, הרבה שיבושים: 5 - 6, 35, 59, 83, 88 -  
89, 169, 181.

רק במקרה אחד שומר הדפוס על נוסח קדום המעובד רק באופן חלקי:  
שורה 63.

כמו כן, אף על פי שלכתיב בדפוס זה יש נטיה לאפיונים אשכנזיים, ניכרת  
בו כבר התחלה של כתיב תקני מעורב, והשפעות ספרדיות ופרובינסליות. כגון:  
המבנים ל**מקטל** ול**קטלוי** תמיד בכתיב חסר.

חיריק מלא: פחות מכתבי היד. נשאר רק בשורה 57, 70.

הכפלת יו"ד ווא"ו עיצוריות: פחות מכתבי היד. נשאר בכל זאת בשורות 48,  
225.

יו"ד כצירה: אין בפרקנו.

איחוד מילים: רק בשורה 1: **מנהגי**. אבל בשורה 65: **מנא לן**.

לעומת זאת שכיח יותר ה"א במקום אל"ף: שורות 28: **הניחה**. 57, 230.

וכן הוא מקפיד על שמירה על צורה מקורית של מילים יווניות: שורה 106

- **סגדרי**, 107 - **פרגמטיא**.

במקום אחד מצאנו קרבה לנוסח הספרדי דווקא של אגרת רש"ג: שורה

116 - 117, עי"ש.

בפרקנו ניכרת בדפוס קרבה רבה לנוסח של ענף **קמפב** ובפרט לכתב יד פירנצה. למעשה ממשיך הדפוס את תהליך השכלול האינטנסיבי של כ"י פירנצה. זאת בניגוד לפרק השוכר את האומנין, שם הדפוס אינו תואם את ענף הנוסח של כ"י פירנצה אלא של **גה**: גניזה - המבורג<sup>47</sup>.

להלן<sup>48</sup> רשמנו בטבלה את רשימת ההשמטות שבכל אחד מכתבי היד והראנו שבדפוס ברקו מספר ההשמטות הוא הקטן ביותר. ליתר דיוק, דפוס ברקו השלים את רוב ההשמטות שבכתבי היד. מאופיין של ההשלמות נראה שהיו למגיהי הדפוס מקורות רבים ומגוונים ומכאן האופי המעורב שלו.

### **ג.5. דפוס ונציה ר"פ.**

במאמר על הדפסת התלמוד<sup>49</sup> כותב רבינוביץ שדפוס ונציה הועתק מדפוס שונצינו על טעיותיו ושיבושיו. יחד עם זאת נעשו בדפוס ונציה כמה שינויים משמעותיים. תיקוני כתיב, תיקוני נוסח, השלמת השמטות ותיקון שיבושים. גם בנוסח פירוש רש"י יש הבדל בין דפוס ברקו לדפוס ונציה. חלק מן התיקונים נעשו על פי פירוש רש"י, מהם שנעשו על סמך כתבי יד נוספים שהיו לפני המדפיסים מלבד דפוס ברקו, מהם שנעשו על פי חיבורים שונים כגון עין יעקב, או מסברא<sup>50</sup>. במסגרת עבודה זו לא הבאתי את נוסח דפוס ונציה בשלמותו. הסתפקתי בהבאת דפוס ברקו וציון המקומות שבהם דפוס ונציה שונה ממנו.

סיווג השינויים:

שינויים כלליים: שורות: 1 מנא הני במקום מנהני, מילוי וא"ו לשורוק: 10

---

<sup>47</sup> השוכר, נוסח, עמ' 55.

<sup>48</sup> עמ' 27.

<sup>49</sup> עמ' לח.

<sup>50</sup> כן הוא לדעת רנ"נ שם.

- 16, 25, 26, 57, 58, 106, 107, 132, 176, 230.

תיקוני השיבושים שבדפוס ברקו: שורות 7, 11, 48 - 50 (תיקון חלקי),  
88 - 89, 169, 176.

מילוי קיצורים של דפוס ברקו: שורה 48.

שיבושים: 55, 162, 169, 178.

### ג. כתב יד תימני - 'יד הרב הרצוג' בירושלים.

לשעבר כתב יד הרב מימון. כתב יד זה תואר על יד ש' מורג<sup>51</sup>, י' קארה<sup>52</sup>,  
ומ' סבתו<sup>53</sup>. בכתב היד נמצאות מסכתות סנהדרין, מכות וחלק מתענית<sup>54</sup>. כתב  
היד מפוסק ויש בו מילים מנוקדות רבות. רוב הניקודים בניקוד הטברני. בשולי  
הגליון יש הערות בכתב ידו של הסופר, אך באותיות קטנות יותר. ישנן הערות  
שתוכננו מראש. הדבר ניכר בצמצום רוחב השורות כדי לאפשר להכניס את  
ההערה ב"חלון" מיוחד. בפרקנו רואים את התופעה הזאת בנוסח ברכת הלבנה.  
נראה שהסופר רצה להעתיק את נוסח הברכה ממקור אחר ולא על פי נוסח  
התלמוד שהיה לפניו. יש בכך כדי לרמז על שיטת עבודתו ומקורותיו של הסופר.  
סבתו קובע שזהו כתב היד הטוב ביותר למסכת ומייצג את הנוסח הקדום והמקורי  
ביותר, אך יחד עם זאת יש לזכור שישנה אפשרות שמידי פעם הסופר שילב  
בטקסט מקורות נוספים<sup>55</sup>.

<sup>51</sup> ארמית בבלי, עמ' 56.

<sup>52</sup> כתבי היד התימניים, עמ' 8 - 9.

<sup>53</sup> עמ' 7 - 9.

<sup>54</sup> עד דף כה ע"ב.

<sup>55</sup> מעין זה, על דברי רמב"ם הל' מלכים יא, ג, שרבי עקיבא "היה נושא כליו של בן כוזיבא  
המלך". כותב דוד רוזנטל. עבודה זרה, עמ' 261: "...נתחבטו רבים למצוא לו מקור.  
העמיד אותי אדוני אבי, בזמנו, על גרסת כ"י תימני מספרית הרב מימון (הוא כ"י הרצוג

מקום העתקתו וזמנו אינם ידועים ואולם על פי הכתב ושמות בעליו ניכר שהוא כתב יד תימני.

על סמך ההערות שבגליון, מוכיח סבתו שכתב היד נכתב בסוף המאה ה-16. אולם למרות זאת, נשתמרו בכתב היד לדעתו, מסורות קדומות ביותר. חיזוק לסברתו רואים בהתאמה הרבה שיש בפרקנו בין נוסח כתב היד לנוסח קטע הגניזה קמ26.

כבר כתבתי לעיל<sup>56</sup> על הדמיון בכמה גרסות יסוד בין כ"י הרצוג לכ"י קרלסרוה עי"ש ובשורות: 27, 39 - 40. גם עובדה זו מצביעה על קרבת כ"י הרצוג לנוסח הקדום שהוא המקור המשותף לשני הענפים. המשניות נמצאות בתחילת כל סוגיא. צורה זו של שילוב המשניות נמצאת גם בקטע הגניזה של פרקנו. בזה כ"י הרצוג וקטע הגניזה מתיחדים מכל כתבי היד האחרים ומן הדפוסים. תופעה זו מעידה כנראה על מקור משותף קדום. ראה דיון מפורט על כך להלן במבוא למדור הנוסח של המשנה סעיף ב.1.

נוסח המשנה והכתיב שלה, תואם ברוב המקומות את קבצי המשנה ולא את קבצי הבבלי האירופאיים<sup>57</sup>. בחלק מן המקרים נוסח כ"י הרצוג תואם דווקא את כ"י האשכנזיים-ארץ ישראלים של המשנה, כגון קויפמן וקיימבריג'<sup>58</sup>. זאת

---

שלנו. נ"ב), שגרס בסנהדרין צ"ג ע"ב: 'תנא רבי עקיבה נושא כלים של בן כוזיבא היה'. ועדיין אפשר שמדברי רמב"ם העתיק הסופר התימני ואכמ"ל". אולם סבתו קובע (עמ' 213, 310, 313), שכ"י תימן הוא המקור לדברי הרמב"ם וטוען שזוהי חוליה שהיתה קיימת במסורת שבע"פ ונקלטה במסורת כ"י הרצוג. לדעתי הספק עדיין קיים.

<sup>56</sup> עמ' 13.

<sup>57</sup> ראה טבלה ג' בנספח.

<sup>58</sup> כך למשל בסינופסיס למשנה שורות 8, 10, 11.

למרות שכתב יד הרצוג נחשב כמייצג ענף נוסח מזרחי. על המסקנות הנובעות מן הממצאים הללו כתבתי לקמן בהקדמה למדור הנוסח של המשנה.

כתב יד הרצוג הוא היחיד מבין עדי הנוסח של הבבלי שמקפיד בעקביות על ההבחנה בין זכר לנקבה: שורות 2 - 5.

הכתיב בכתב יד זה נוטה לסגנון שבכתבי הגאונים<sup>59</sup>:

א.מילוי אל"ף כקמץ: שורות 7, 29, 31, 33, 52<sup>60</sup>, 54, 56<sup>60</sup>, 98, 114, 119, 127, 160.

ב.חיריק כמעט תמיד מלא פרט למילים מקראיות.

ג.יו"ד כצירה: מעט יחסית לכי"י אחרים. שורות 24, 52.

ד.הפרדת תיבות ואותיות בכל"ם: שורות 1 - **מנא הני**, 4 - **כי דכתבה** במקום **כדכתבא**, 30 - **מה שהוא**, 65 - **מנא לן**, 68 - **ואי תימא**, 71 - **בי רבי (=ברבי)**, 127 - **קא אמר**, 239 **והא כתיב<sup>61</sup>**.

ה.סיומת **הי** במקום **הו** (כגון **כולהי**): שורות 5, 6, 16.

ו.אין הוא כופל יו"ד עיצורית<sup>62</sup>: שורות 48, 51 - 52, 54, 91. אבל כשהיו"ד מנוקדת בחיריק הוא נוהג לרוב לכפול אותה. כגון בשורות 50 (**ראייה**), 53, שורה 91 (**סייף**). אבל - שורות 9: **סיף**, 55: **עדין(=עדיין)**.

ז.הוספת נו"ן סופית: שורה 124 - **תרין**.

מצד שני, כתב יד זה מקפיד על כתיב נכון של פסוקי המקרא גם במקום

---

<sup>59</sup> ראה קארה, מבוא, עמ' כא-כב.

<sup>60</sup> אבל לא בקטע הגניזה.

<sup>61</sup> אמנם קארה (עמ' 44 - 51) מתאר תופעה הפוכה: צימוד תיבות קצרות, כמאפיינת את כתבי היד התימניים בכלל.

<sup>62</sup> טיפולוגיה, עמ' 172.

שהרגלי הכתיב הבבלי קובעים אחרת. כך למשל בשורות 2 - 3, 52 - 53, 59. אפילו כשמדובר באותה מילה, הסופר מדקדק להבחין מתי היא באה כציטוט של פסוק, שאז הוא נוקט כתיב מקראי חסר, ומתי אינה ציטוט של פסוק שאז הוא נוקט כתיב מלא. כך בשורה 48 - 50: **אחתו**, לעומת שורה 57: **אחותו**. וכן בשורות 54 - 55: **מקשש** לעומת **מקושש**<sup>63</sup>.

אפיון נוסף של כתב יד זה וכ"י תימניים בכלל, הוא חיבור המילה של למילה שלאחריה. גם זה סגנון מקראי<sup>64</sup> ומאפיין של כתבי יד ארץ ישראליים קדומים. בכתב יד הרצוג היא מופיעה לא רק בנוסח המשנה אלא גם בנוסח התלמוד בשורות 181, 226 - 227.

שמירה על הכתיב **מאי איכא**, במקום **מי איכא** - שורה 25. לדעת ש"י פרידמן יש לקרוא מאי<sup>65</sup>.

בצד השמירה על מסורת קדומה יש בכתב היד הזה פתיחות לחדשנות ופרשנות:

א. תוספות פרשניות. כך בשורות: 30, 73, 83, 84, 116 - 117, 124, 156 - 185.

ב. שימוש מרובה בוא"ו החיבור.

ג. המילה **אפילו**: בכל המקומות בטקסט התלמודי בפרק הזה כתובה מילה זו בכ"י הרצוג בכתיב חסר: **אפלו**. שורות: 27, 83, 84, 123, 96, 125, 128, 135, 194 (קמ 26 מלא), 214, 215 (קמ 26 מלא).

באף אחד מעדי הנוסח האחרים של פרקנו, כולל קטעי גניזה (!) לא נמצא

<sup>63</sup> עמד על כך סבתו עמ' 327.

<sup>64</sup> "מטתו שלשמה", שיר השירים ג, ז.

<sup>65</sup> ראה דיון וציון בבליוגרפי במקומו.

כתיב זה. כתיב זה נפוץ מאוד בכ"י תימניים וספרדיים<sup>66</sup>. כגון כ"י המבורג לשלושת הבבות<sup>67</sup> וכ"י קולומביה X-893 T-141.

יתכן שהכתיב נובע מכך שהמילה אפילו מורכבת מ- **אף** + **אילו**. והצורה המקראית הקדומה של המילה **אילו** היא בכתיב חסר. לפיכך הכתיב **אפלו** הוא כתיב מוקדם. אך העדרותו של כתיב זה מקטע הגניזה, אחיו לנוסח של כ"י הרצוג, מעידה שכ"י הרצוג אימץ כתיב זה ממקור אחר השונה ממסורת הנוסח הרגילה שלו. לעומת זאת, בטקסט המשנה, משתמש כ"י הרצוג לרוב בכתיב - **אפילו**, ורק פעם אחת בשורה 11 - **אפלו**. עדות נוספת לכך שבנוסח המשנה ובכתיב שלה היתה לכ"י זה מסורת מיוחדת שאינה תלמודית<sup>68</sup>.

גם לנוסח הדפוס יש השפעה מסוימת על כתב יד הרצוג. כמו למשל הוספת סימני הסוגיא בשורה 7 - 8. סימנים שאינם מופיעים בכתב יד קרלסרוה ואפילו לא בכ"י פירנצה. וכן הוספת המילה **צריכא** לסיכום הדיון בצריכותא של מקראות - שורה 61. וכן בשורה 30.

שיבושים: יחסית, מעטים בו השיבושים, אפילו במקומות שהשיבושים מתבקשים ושאר כ"י נכשלו וטעו, כגון שורות 36 - 38. בכל זאת יש שיבושים בשורות 3, 43, 54, 73, 87, 93 (צ"ע עי"ש), 236 - 238. נוסח יחודי: שורות 5 - 6, 25 - 26, 31, 50, 56, 63, 65, 80, 81 - 82 (כנוסח הגאונים), 88, 103 - 104, 117 - 119. במקום אחד, שורות 222 - 223, מצאנו התאמה בין הנוסח של כ"י הרצוג לנוסח הר"ן והוכחנו שהוא תואם את המקבילה בירושלמי.

<sup>66</sup> על פי בדיקה במאגר כתבי היד הממוחשב של מכון ליברמן.

<sup>67</sup> ראה קוטשר, ארמית בבלי, עמ' 175.

<sup>68</sup> ראה מה שכתבתי על כך להלן במבוא למדור הנסחים של המשנה סוף סעיף 0.



**ג.7. קטעי גניזה.**

עד כה זוהו<sup>69</sup> שני קטעים לפרק זה. הראשון הוא שני קרעים קטנים על דפים מ, ע"ב - מ"א ע"א. סימנו: T-S AS 78.182. אנו מכנים אותו קמ78. השני הוא קטע גדול מדף מב ע"א וסימנו: T-S F2(1).26. בסינופסיס כינינו אותו קמ26 ובגוף העבודה: "קטע הגניזה" סתם. כמו בכתב יד הרצוג גם בקטע זה בולטת זיקה למסורת הנוסח והכתיב הבבלית וגם בו מסודרת המשנה בתחילת כל פסקה ופסקה. יחד עם זאת שומר קטע הגניזה במידה מסוימת גם על מסורת כתיב הנחשבת לארץ ישראלית. כגון יו"ד המשמשת כצירה<sup>70</sup>. דבר שמחזק את טענת ש"פ פרידמן<sup>71</sup> שהשימוש ביו"ד כצירה אינו יחודי לכתיב הארץ ישראלי בלבד. עוד מצאנו בקטע הגניזה קמ26: יוסה במקום יוסי בשורות 225 ו-226. גם זה איפיון ארץ ישראלי מובהק. עם זאת ישנם בכתב יד זה כמה שיבושים קשים ביותר כגון השמטות, תוספות ובלבולי סדר. ראה למשל בסינופסיס לדף מב ע"א שורה 211 ואילך.

<sup>69</sup> על ידי מפעל המשנה של האקדמיה הישראלית למדעים בראשותו של פרופ' יעקב זוסמן.

<sup>70</sup> שורות 185, 187, 189, 219.

<sup>71</sup> במאמרו: An ancient Scroll

**ד. תופעות כלליות:**

בהערות למדור הנסחים נמצא תיאור מפורט של כל מקרה לגופו. כאן יתוארו התופעות באופן כללי.

**ד.1. דילוג הדומות, חסרונות והשמטות:**

בטבלה צוינו רק מספרי השורות. כל מקרה נידון בפירוט במקומו. הציונים המסומנים בכוכבית, הם מקומות שבהם יתכן שאין כאן השמטה, אלא שימור של הנוסח המקורי הקדום שהיה קצר.

גניזה	הרצוג	ברקו	פירנצה	מינכן	קרלסרוה	
187	3	11	13	37	5	1
*209	*40 - 39	58	29	38	23	2
	44	181	35	*75 - 74	36	3
	- 103	- 184	36	82 - 81	38	4
	104	187	38	*89 - 88	*40 - 39	5
	- 117	187	39	*93 - 92	*40	6
	*118	188	49	99	49 - 50	7
	- 139	200	50	114 - 113	55 - 54	8
	*140		53	116	*59	9
	*155		55 - 54	124	61	0
	- 155		58	- 163	68 - 67	1
	156		*80	*164	*93 - 92	2
	*209		87	177	- 101	3
	- 229		*93 - 92	*209	*103	4
	230		- 139	222 - 221	- 113	5
	- 236		140	*229	114	6
	238		154	232	- 116	7
			*155		*117	8
			- 155		- 118	9
			156		119	20
			180		*132	21
			188		- 139	22
			231		140	23
			- 234		- 150	24
			235		151	25
			241		181	26
					188	27
					200	
					231	
					- 226	
					227	
					- 234	

גניזה	הרצוג	ברקו	פירנצה	מינכן	קרלסרוה	
					*235 *237 241	

מהטבלה עולה שבכתבי היד האשכנזיים ובמיוחד בכתב יד קרלסרוה ופירנצה יש יותר השמטות מאשר בדפוס ובכתב יד ברקו. אנו רואים כאן בצורה מוחשית את הפעילות האינטנסיבית של הדפוס שהשתמש כנראה במקורות מגוונים כדי להתקין את הנוסח שלו. ראה לעיל עמ' 19.

## ד. כתיבה בגליון ובין השיטין.

גניזה	הרצוג	ברקו	פירנצה	מינכן	קרלסרוה	
	40 - 39		28	82 - 81	4	1
			199 - 198	114 - 113	40 - 39	2
				124	51	3
				229	115 - 114	4
					151 - 150	5
					159	6

בכתבי יד קרלסרוה ומינכן מספר התוספות בגליון הוא הגדול ביותר. כנראה שזהו תחילתו של תהליך ההתקנה שהושלם בדפוס.

## ה. על נוסח משנת הפרק:

### ה.1. כתבי היד שבסינופסיס למשנה.

בחלק זה של העבודה הבאתי את נוסח המשניות של הפרק כולו על פי כתבי היד של הבבלי הכוללים את נוסח המשנה ביחידה אחת, בדרך כלל בראש הפרק. הוספתי גם את נוסח המשנה מכמה כ"י עקריים שלה: כ"י קופמן, קימבריג' (מהדורת לו), פארמה (דה רוססי 138), ודפוס נאפולי. עוד הוספתי את נוסח המשנה מכ"י לייזן של הירושלמי. כמו כן, ליקטתי מכ"י הרצוג ומקטע הגניזה את המשניות המפוזרות בהן והצגתי גם אותן במדור הנוסח של המשנה. כיון שעיקר עבודתי מוקדשת לבבלי, יסוב רובו של הדיון בחלק זה על נוסח המשנה שהוצמד לבבלי ומהותו, ועל יחס קבצי הבבלי לנוסח המשנה ואופן הבאתה. שאר הנוסחים שאינם מקבצי הבבלי לא הובאו כאן אלא לצורך השוואה. לכן לא הצגתי את נוסח המשנה ממקורות נוספים.<sup>72</sup>

### ה.2. תמצית הנחות היסוד של המחקר בענין נוסח המשנה:

הנחה מקובלת במחקר היא שיש שתי מסורות עיקריות לנוסח המשנה: מסורת ארץ ישראל ומסורת בבל. אלא שנחלקו הרי"ן אפשטיין<sup>73</sup> והר"ש ליברמן<sup>74</sup> בדרך הווצרותן של מסורות נוסח אלו. לדעת אפשטיין, מתחילה, המשנה היתה שוה בעיקרה בבבל ובארץ

<sup>72</sup> בעיקר קטעי גניזה של קבצי משנה. רשימה מלאה של קטעי הגניזה הללו עתידה להופיע אצל ד' רביב, מקרא ומדרש במשנת סנהדרין, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן. גם עבודה זו נעשית בהנחית ש"י פרידמן.

<sup>73</sup> מבוא לנוסח המשנה עמ' 165, 706 - 707, 921 - 945.

<sup>74</sup> תוספת ראשונים, מבוא, עמ' יא-יב.

ישראל. אבל התנאים - שוני המשנה הגיהו אותה על פי דברי האמוראים. בעקבות ההגהות האלה נוצרו הבדלים בנוסח המשנה בין בני בבל לבני ארץ ישראל כבר בדור השני והשלישי לאמוראים. לדעת אפשטיין הנוסח האחיד הראשוני של המשנה, הועלה על הכתב כבר בימי רבי ונשתמר בכתבי היד של קבצי המשנה. המשנה הבבלית שהתפתחה ממנו, היא המשנה הנלווית אל התלמוד הבבלי והמשנה הארץ ישראלית שנתפתחה ממנו היא המשנה הנלווית אל התלמוד הירושלמי. יחד עם זאת הוא מציין שהצורה הקדומה של המשנה שבבלי היא פיסקה קטנה עם הציון מתני'. והמשנה עצמה שבכתבי היד אינה תמיד בבלית.

אולם לדעת ליברמן במשך כל תקופת האמוראים נלמדה המשנה בעל פה בלבד. משם כך לדעתו, כבר מתחילה היו שתי מסורות שונות במשנתנו. האחת היא ארץ ישראלית ומיוצגת על ידי כי"י קימבריג' (לו) קויפמן ודומיהם, והשנייה היא בבלית ומיוצגת על ידי המשנה שבבבלי. לדעתו, המשנה הנלווית לירושלמי אינה אלא אחד מן הנציגים של ענף סדר המשנה ולא דווקא המשובח שבהם.

המחקרים של האחים דוד ואברהם רוזנטל<sup>75</sup> מאשרים את דעתו של ליברמן שחילופי הנוסחאות של המשנה מתפלגים בין כתבי היד של קבצי המשנה לבין כתבי היד של התלמוד הבבלי.

### **ה. התפלגות ענפי הנוסח בפרקנו ביחס לנוסח המשנה:**

בפרקנו ניתן לראות שהתפלגות הענפים בנוסח התלמוד, נשמרת גם בנוסח

<sup>75</sup> דוד רוזנטל, משנה עבודה זרה, מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא, דיסרטציה, ירושלים תשמ"א. אברהם רוזנטל, משנה מסכת ראש השנה עם חילופי גרסאות ונוסחאות בצירוף פרקי מבוא, דיסרטציה, ירושלים תשמ"ה. וראה עוד: אברהם רוזנטל, למסורת גרסת המשנה ספר הזכרון לר"ש ליברמן, ניו יורק/ירושלים תשנ"ג. עמ' 29 - 47.

המשנה ודרך הטיפול בה. כלומר הענף האשכנזי המחזש והמפתח: קרלסרוה, מינכן, פירנצה ודפוס ברקו - **קמפב** לעומת הענף המזרחי השמרני: הרצוג+גניזה - **הג**.

ואכן רוב האפיונים של ענפי הנוסח שנמצאו בנוסח התלמוד נמצאים גם בנוסח המשנה ולא נחזור עליהם. כאן נציין רק אפיונים יחודיים לנוסח המשנה.

נוסח המשנה בכ"י האשכנזיים של התלמוד: קרלסרוה, מינכן, ופירנצה, כמעט זהה. אך בכ"י פירנצה יש, יחסית, יותר שמרנות בנוסח המשנה. גם בדפוסים ברקו וונציה ניתן להבחין לפעמים בשימור של הנוסח הקדום. הדעת נותנת שלפחות בחלק מן המקרים, לא שימור של מסורת קדומה יש כאן, אלא דווקא להיפך: שנוי המסורת הבבלית כתוצאה מהשפעת נוסח המשנה השגור בפי המעתיקים והמגיהים.

במדור הנוסח ניתן לראות שמבין קבצי הבבלי, דווקא ענף **הג**, המזרחי, קרוב יותר לענף האשכנזי-ארץ ישראלי של קבצי המשנה. עובדה זו מעוררת חשד שכתב יד הרצוג העתיק את המשנה לתוך נוסח התלמוד מתוך קובץ משניות שהיה לפניו, כפי שאולי עשה בענין ברכת הלבנה<sup>76</sup>.

אולם השוואת הנוסח של כתב היד הרצוג לנוסח קטע הגניזה קמ26, מראה בבירור שברוב המקומות שנוסח המשנה של כתב יד הרצוג שונה מנוסח המשנה של שאר קבצי התלמוד, נוסח קמ26 מסכים איתו<sup>77</sup>. כמו למשל שורות 28, 29(?), 30, 33. וכן בשורה 39 בשניהם אותו נוסח יחודי הנראה כמשובש וסותר את ההלכה<sup>78</sup>. ועוד, מכל עדי הנוסח, רק ענף זה (**הג**), מחלק את המשנה לסוגיות

<sup>76</sup> בדף מב, א.

<sup>77</sup> ראה בטבלה שבעמ' 37.

<sup>78</sup> וראה להלן דיון נפרד בענין זה.

ולא מעתיק אותה כולה בראש הפרק. מכאן שיש קרבה רבה בין כתב יד הרצוג לקטע הגניזה גם בנוסח המשנה. שניהם שאבו את הנוסח על שיבושיו ממקור משותף.

בטקסט התלמודי, כמעט תמיד משתמש סופר כ"י הרצוג בכתב **אפלו** שהוא כתיב תימני - ספרדי קדום. אבל בנוסח המשנה, הוא נמנע מלשלב כתיב זה, גם עובדה זו מדגישה את מקוריותו של נוסח המשנה בכ"י זה. על כן נראה, שלכתב יד הרצוג יש מסורת נוסח יחודית במשנה שאינה מבוססת על המשנה הבבלית. יש בכך חיזוק מסוים לסברתו של אפשטיין שהמשנה הבבלית אינה ענף נוסח קדום, אלא התפתחות מאוחרת של נוסח המשנה.

#### **ה.4. אופן הצגת המשנה.**

אפשטיין טען<sup>79</sup> שהמנהג להקדים את כל הפרק של כל המשנה בתחילה, נהוג ברוב כ"י של התלמוד והוא הנוהג הקדום. בשלב מאוחר הוסיפו הסופרים את המשניות במקומן כדי להקל על הלומד. אולם מו"ר פרופ' ש"י פרידמן<sup>80</sup> גילה, שזהו אמנם הנוהג בכתבי היד האירופיים, אשכנזיים וספרדים. אך בכתבי יד מזרחיים, בעיקר קטעי גניזה, המשניות משולבות בשלמותן במקומן. שיטה זו של סידור המשניות במקומן נמצאת כבר בכתב יד קדום מאוד למסכת חולין שהינו יריעה ממגילת ספר(!)<sup>81</sup>.

כך גם בפרקנו, ברוב כתבי היד ובכל הדפוסים, הובאה משנת הפרק בשלמותה בראש הפרק. רק בכ"י הרצוג ובקטע הגניזה קמ26 הובאה המשנה

---

<sup>79</sup> מבוא לנה"מ, עמ' 910 ואילך ובעיקר עמ' 921 - 922.

<sup>80</sup> השוכר, נוסח, עמ' 77 - 88.

<sup>81</sup> An Ancient Scroll

פסקאות פסקאות בתוך סוגיות התלמוד. זהו אפיון נוסף של הענף המזרחי, גה. ניתן איפא לקבוע ששיטת סידור המשניות בענף המזרחי, שהוא קרוב יותר לתקופת הגאונים בכתיבו ובנוסחו, היא קדומה מאוד, וראשיתה בימי הגאונים. יחד עם זאת, אין הוכחה ודאית שהיא היתה קיימת מאז סידור התלמוד בבלי בכתב. אדרבה, פרידמן סבור שהצורה המקורית שבה הופיעה המשנה בבבלי, היתה פסקה קטנה ללא ציון. המסורת המזרחית נתחדשה ופותחה בימי הגאונים ולא הגיעה למרכזי התורה האירופיים. וראה עוד בהערות לנוסח התלמוד שורה 93 - 99.

### **ה.5. חלוקת המשניות:**

בפירוש הרמב"ם<sup>82</sup> מחולקת משנתנו לחמש משניות<sup>83</sup>. מכאן עברה חלוקה זו גם לדפוס המשנה. אך בכ"י של קבצי המשנה ללא פירוש הרמב"ם ובכ"י ליידין של הירושלמי<sup>84</sup> (עדי נוסח אשר מקובל לראותם כענף הארץ ישראלי של נוסח המשנה) משנה ה' מחולקת לשלשה חלקים<sup>85</sup> כך שבפרקנו שבע משניות. בקבצי המשנה המשניות ממוספרות באותיות. בקבצי הבבלי המביאים את כל המשנה בראש הפרק, למעט כ"י הרצוג וקמ26, המשניות מופרדות בסימון גרפי כל שהוא, למשל גרשיים, וחלוקתן אינה אחידה. נראה שמעתיקי הבבלי לא הקפידו על אחידות בחלוקת המשנה וכל מעתיק הפסיק במקום שנראה לו. יוצא מן הכלל בענין זה הוא קטע הגניזה קמ26, אשר שומר על חלוקת המשנה לשבע

<sup>82</sup> כגון כ"י פריס 328 - 329, כ"י תימניים, דפוס נאפולי ועוד.

<sup>83</sup> משנה ב: שורה 7, כל המרבה בבדיקות. משנה ג: שורה 13, אחד אומר בשנים בחדש. משנה ד': שורה 21, היו מכניסין את השני. משנה ה': שורה 28, אם מצאו לו זכות

פטרזהו.

<sup>84</sup> וגם בירושלמי דפוס ונציה.

<sup>85</sup> משנה ו': שורה 37, אם מצאו לו זכות. משנה ז: שורה 44, עד כמה מוסיפין.



משניות. למרות שהוא משבץ את המשניות בתוך סוגיות התלמוד, ואף על פי שאין גמרא בין משנה ו' למשנה ז', הוא מקפיד להפריד בין שתי משניות אלו במילה **מתני'**<sup>86</sup>. בכ"י הרצוג כבר אבדה החלוקה בין משניות ו' ו- ז' והמשניות מחולקות לשישה חלקים על פי שש סוגיות התלמוד.

גם בענין זה מתברר שדווקא הענף המזרחי - קטע הגניזה, ובאופן חלקי גם כ"י הרצוג, קרוב יותר לנוסח קבצי המשנה מאשר קבצי התלמוד האירופיים.

### **ה.6. חיבור מילים קצרות:**

בשורות 2, 3: בקבצי המשנה, חוץ מדפוס נאפולי, **באי זה/באי זו**. בקבצי ההתלמוד: **באיזה/באיזו**.

### **ה.7. חילופי זכר ונקבה:**

שכיחים יותר בענף **קמפב**. בעיקר בכ"י קרלסרוה. למשל שורות 2 - 5: קרלסרוה ודפוסים **באיזו חדש**, ורק בכ"י הרצוג **באיזה**. במינכן ופירנצה המילה מקוצרת.

### **ה.8. תוספת וא"ו החיבור:**

כללי:

על השימוש בוא"ו החיבור בלשון המשנה כתבו: רי"ן אפשטיין<sup>87</sup>, ש"י פרידמן<sup>88</sup> וא' גולדברג<sup>89</sup>. לדעת אפשטיין מיעוט השימוש בוא"ו החיבור הוא אפיון

<sup>86</sup> בסינופסיס לתלמוד שורה 217.

<sup>87</sup> מבוא לנה"מ 1051 - 1078.

<sup>88</sup> כל הקצר קודם, בעיקר 128 - 129, 194 - 196.

<sup>89</sup> פירוש למשנה, מסכת שבת, עמ' לח-לט.

ארץ ישראל. בפרקנו דווקא קבצי המשנה מרבים יותר בשימוש בוא"ו החיבור, אך אין מספיק דוגמאות כדי לאפיין את התנהגות הענפים בענין זה.

פירוט:

שורות 2 - 5: ברשימת החקירות.

שורה 9: **מה בין**, בקבצי המשנה ובכ"ל: **ומה בין**.

שורה 11: **בבדיקות** אך בכ"י קופמן, לאו והרצוג **ובבדיקות**.

שורה 30 **בקמפב מזדווגין** אבל בקבצי המשנה ו**בהג ומזדווגין**.

אבל: בשורה 27 דווקא בקבצי הבבלי, חוץ **מקמ26**, **ואפילו**. וכן בשורה

42 בקבצי הבבלי, חוץ **מקמ26**, **ואפילו** וברוב קבצי המשנה **אפילו**.

הדוגמא הראשונה סותרת את הכלל של גולדברג שבשורה של שלשה דברים או יותר יבוא וא"ו החיבור רק לפני העניין האחרון. מכל מקום, גם כאן בולטת קרבתו של ענף **גה** ובמיוחד קטע הגניזה, לנוסח המשנה הארץ ישראלי.

תופעות חריגות:

בשורה 4 רק בכ"י מינכן **ובאיזה**. בשורה 5 מינכן ופירנצה **ובאיזה**.

בשורה 7 רק בכ"י פירנצה וכל **המרבה**. בכל שאר עדי הנוסח אין כאן וא"ו

החיבור כי זו תחילת משנה. אך בכ"י פירנצה הפיסקה מתחילה רק אחרי המשפט וכל **המרבה בבדיקות הרי זה משובח**.

בשורה 28 רק בדפוסים **ואם מצאו**.

בשורה 29 בכל עדי הנוסח **ואם לאו** ורק בקמ26 **אם לאו**.

שורה 33: כל עדי הנוסח **והמחייב** רק בקמ26 **המחייב**.

בכל המקרים הללו נראה שתוספת הוא"ו היא מאוחרת ונועדה לשיפור הסגנון.

## ה.9. זמני הפעלים:

בדיון בשורה 9 על חילופי **אמר/אומר**, הסקתי, על פי מאמרו של ברויאר, שכי"י האירופיים שומרים על נוסח קדום יותר ואילו כ"י הרצוג והדפוסים מציגים נוסח מתוקן.

בשורה 15: בקבצי המשנה **זה ידע... וזה לא ידע**, בקבצי התלמוד: **זה יודע... וזה אינו יודע**. גם כאן על סמך אותו מאמר של ברויאר, הנוסח של קבצי התלמוד הוא הנוסח המתוקן.

שורה 21: בקבצי המשנה **היו מכניסין** ובקבצי התלמוד **ואחר כך מכניסין**, גם כאן קבצי התלמוד מתקנים מניסוח תיאורי לניסוח הלכתי.

אך בשורה 30: בקבצי המשנה **ובגה**: ומזדווגין... וממעטין ובשאר קבצי התלמוד: **היו מזדווגין... היו ממעטין**. כאן ההתקנה היא הפוכה. הנוסח של קבצי המשנה+**גה** יוצר רושם של רצף בין הפעולות: **מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין את דינו למחר ומזדווגין זוגות זוגות וממעטין במאכל**. ואילו הנוסח של קבצי הבבלי מפריד בין הפעולות שנעשו בתוך בית הדין, לפני העברת דינו למחר, לבין הפעולות שנעשות מחוץ לכתלי בית הדין, אחרי העברת הדין. סיכום:

בענין זמני הפעלים ניכרת ניכרת בקבצי התלמוד מגמה של שינוי והתקנה, שחדרה גם לענף **גה**. רק במקרה אחד משמר ענף זה את הנוסח הקדום.

## ה.10. קיצורים והשמטות:

גם כאן ניכר ענף **קמפב** בגמישותו וענף **גה** בשמרנותו.

### מילות תנאי.

שורות 28, 37: בקבצי המשנה בדפוסים ובכ"י הרצוג: **אם מצאו**, בשאר

קבצי התלמוד: **מצאו**.

שורה 36: בקבצי המשנה בכ"י פירנצה ובכ"י הרצוג: **ואם טעו**, בשאר

קבצי התלמוד: **טעו**.

#### כינויי גוף.

שורות 33 - 34: בקבצי המשנה ובגה: **אני הוא המזכה... אני הוא**

**המחייב**. בשאר קבצי התלמוד: **אני מזכה... אני מחייב**. יתכן שיש כאן מעבר מלשון מקרא<sup>90</sup> ללשון חכמים.

#### המילה את.

שורה 48: בקבצי המשנה+מינכן+הרצוג: **עד שיראה אחד מן המחייבין**

**את דברי המזכין**. בשאר קבצי התלמוד: **עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין**.

#### מילות יחס.

שורה 38: בקבצי המשנה+הרצוג **עומדין על המנין**. בשאר קבצי התלמוד

**עומדין למנין**.

---

<sup>90</sup> ישעיהו נב, ו: **כי אני הוא המדבר הנני**: דברי הימים א כא, יז: **ואני הוא אשר הטאתי**.

**ה.11. שינויים בנוסח המשנה בין קבצי המשנה לקבצי התלמוד**

המקומות שבהם ישנם שינויים בין קבצי המשנה לבין קבצי התלמוד ונוסחו של כ"י הרצוג במקומות אלו. במקומות המסומנים בכוכבית, לגניזה נוסח שונה משל הרצוג.

המקומות שבהם נוסח כ"י הרצוג תואם את נוסח קבצי התלמוד בדפוסים	המקומות שבהם נוסח כ"י הרצוג תואם את נוסח קבצי התלמוד בכ"י	המקומות שבהם נוסח כ"י הרצוג תואם את נוסח קבצי המשנה
9	5 - 2	1
11	8	8
16 - 15	13	9
17	14	10
*28	21	11
37	21	15
42 - 41	25	28
	26	28
	*27	*28
	*34	*29
	36	30
		33
		36
		*37
		38
		*48

**ו. הסינופסיס****ו.1. מבוא**

הסינופסיס מנסה להביא את הנוסחים השונים בדיוק מירבי. יחד עם זאת יש דברים שרק עיון בכתב היד עצמו יוכל להבהיר אותם. זו אחת ממטרות ההערות שבסוף הסינופסיס. כך למשל אני מתאר בפרוטרוט את סוגי התיקונים, המחיקות והתוספות שבכתבי היד ואת צורתם. האם הם באתו כתב יד או בכתב יד שונה. האם הם בגליון או בין השיטים. האם המחיקה נעשתה בקו, בנקודות או בגרשים וכדומה.

**ו.2. מפתח סימוני כתב היד**

משנה

שם עד הנוסח	הקצור בסינופסיס	
קויפמן	קויפ	
פרמה 138	פרמה	
לאו	לאו	
ליידן	ליידן	
דפוס נאפולי רפ"ב	נאפו	
Yad Ha-Rav Herzog	הרצו	
Florence II I 7-9	פיר 9	
Karlsruhe Reuchlin 2	קרל 2	
Munich 095	מ 095	
דפוס וונציה	ונצי	
T - S F2(1).26	קמ 26	

תלמוד

כתבי יד - עדי נוסח מלאים:

שם עד הנוסח	הקצור בסינופסיס	
Florence II I 7-9	פיר 9	
Karlsruhe Reuchlin 2	קרל 2	
Munich 095	מ 095	
Yad Ha-Rav Herzog	הרצו	

דפוסים ראשונים:

דפוס ראשון	הקצור בסינופסיס	
ברקו	ברקו	

קטעי גניזה

סיגנטורה	הקצור בסינופסיס	מיקום	
T - S AS 78.182	קמ 78	מ/ב - מא/א	
T - S F2(1).26	קמ 26	מ/ב/א	





4. דף מע"א (משנה א)

יוסה	רבי	מקום	זה	ובאי	שעה	זו	באי	יום	זה	באי	בחדש	<b>קויפ:</b>
יוסי	ר'	מקום	זה	ובאי	שעה	זו	ובאי	יום	זה	באי	בחדש	<b>לאוו:</b>
יוסי	רבי	מקום	זה	באי	שעה	זו	באי	יום	זה	[באי]	בחדש	<b>פרמה:</b>
		מקום		ובאיזה	שעה		ובאיזה	יום		באיזה	בחדש	<b>נאפו:</b>
יוסי	רבי	מקום	זה	באי	שעה	זו	באי	יום	זה	באי	בחדש	<b>לידן:</b>
יוסי	ר'	מקום		באיזו	שעה		באיזו	יום		באיזו	[ב]חדש	<b>קרל2:</b>
יוסי	ר'	מקום		ובאיז'	שע'		באיזו	יום		באיז'	בחד'	<b>מ095:</b>
יוסי	ר'	מקום		באיזה	שעה		באיז' [יום]	יום		באיזה	בחדש	<b>פיר8:</b>
יוסי	ר'	מקום		באיזה	שעה		באיזו <sup>92</sup>	יום		באיזה	בחדש	<b>ברקו:</b>
יוסי	רבי	מקום		באיזה	שעה		באיזו	יום		באיזה	בחדש	<b>הרצו:</b>

5.

מכירין	מקום	זה	ובאי	שעה	זו	ובאי	יום	זה	באי	אף	או'	<b>קויפ:</b>
מכירין	מקום	זה	ובאי	שעה	זה	ובאי	יום	זה	באי		אומר	<b>לאוו:</b>
מכירים	מקום	זה	ובאי	שעה	זו	באי	יום	זה	באי	[באי]	אומ'	<b>פרמה:</b>
מכירים												<b>נאפו:</b>
מכירין	מקום	זה	באי	שעה	זו	באי	יום	זה	באי			<b>לידן:</b>
מכירים	מקום		באיזו	שעה		באיזו	יום		באיזו		או'	<b>קרל2:</b>
מכירי'	מקו'		ואיזה	שע'		ובאיז'	יו'		באיז'		או'	<b>מ095:</b>
מכירין	מקו'		ובאיז'	שעה		ובאיז'	יום		באיז'		אומ'	<b>פיר8:</b>
מכירים	מקום		באיזה	שעה		באיזו	יום		באיזה		או' <sup>94</sup>	<b>ברקו:</b>
							<sup>95</sup>					
מכירין	מקום		באיזה	שעה		באיזו	יום		באיזה		אומ'	<b>הרצו:</b>

6.

העובד						בו	התרתם	אתו	אתם	<b>קויפ:</b>
העובד						בו	והתרייתם	אותו	אתם	<b>לאוו:</b>
העובד						בו	והתרייתם	אתו	אתם	<b>פרמה:</b>
העובד	[קבל עליו התראה]					בו	התרייתם	אותו	אתם	<b>נאפו:</b>
העובד						בו	והתרייתם	אותו	אתם	<b>לידן:</b>
העובד						בו	התרייתם	אותו	אתם	<b>קרל2:</b>
העובד						אותו	התרת'	אותו	אתם	<b>מ095:</b>
העובד						בו	היתרייתם	אותו	א(ו)תם	<b>פיר8:</b>
העובד						בו	התרתם	אותו	אתם	<b>ברקו:</b>
העובד						בו	ה/ת?תרייתם	אותו	אתם	<b>הרצו:</b>

<sup>92</sup> בדפוס ונציה באיזה.

<sup>93</sup> בדפוס ונציה נכתב מלא: רבי.

<sup>94</sup> כמעט בכל המקומות שקוצרו בדפוס ברקו נכתב בדפוס ונציה מלא: אומר.

<sup>95</sup> בדפוס ונציה באיזה.

<sup>96</sup> בדפוס ונציה מכירין.

7. דף מ"א (משנה א – ב)

כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את	זרה	עבודה	<b>קויפ:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד			זרה	עבודה	<b>לאוו:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את	זרה	עבודה	<b>פרמה:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את	זרה	עבודה	<b>נאפו:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את		ע"ז	<b>לידן:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את		ע"ז	<b>קרל:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את		ע"ז	<b>מ095:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את		ע"ז	<b>פיר8:</b>
וכל	<b>משנה ב</b>	עבד	[ובמה]	עבד	[מי]	את	(מה)		<b>ברקו:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מי	את	זרה	עבודה	<b>הרצו:</b>
כל	<b>משנה ב</b>	עבד	ובמה	עבד	מה	את		ע"ז	<b>הרצו:</b>

8.

בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משתבח	זה	הרי	בדיקות	המרבה	<b>קויפ:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משתבח	זה	הרי	בבדיקות	המרבה	<b>לאוו:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משתבח	זה	הרי	בדיקות	המרבה	<b>פרמה:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משובח	זה	הרי	בבדיקות	המרבה	<b>נאפו:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משתבח	זה	הרי	בבדיקות	המרבה	<b>לידן:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משובח	זה	הרי	בבדיקות	המרבה	<b>קרל:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעש'	משובח	זה	הרי	בבדיקו'	המרב'	<b>מ095:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משובח	זה	הרי	בבדיקות	המרבה	<b>פיר8:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעש'	משובח	זה	הרי	בבדיקות <sup>97</sup>	המרבה	<b>ברקו:</b>
בעוקצי	בן זכאי	שבדק	מעשה	משובח	זה	הרי	בבדיקות	המרבה	<b>הרצו:</b>

9.

אחד	אמ'	שבחקירות	אלא	לבדיקות	חקירות	בין	ומה	תאינים	<b>קויפ:</b>
אחד	אמר	שבחקירות	אלא	לבדיקות	חקירות	בין	ומה	תאינים	<b>לאוו:</b>
אחד	אמ'	שבחקירות	אלא	לבדיקות	חקירות	בין	ומה	תאינים	<b>פרמה:</b>
אומר	אחד	חקירות		לבדיקות	חקירות	בין	ומה	תאינים	<b>נאפו:</b>
אחד	אמ'	שבחקירות	אלא	לבדיקות	חקירות	בין	ומה	תאינים	<b>לידן:</b>
אחד	אמ'	חקירות		לבדיק'	חקירות	בין	מה	תאינים	<b>קרל:</b>
אח'	א'	שבחקירו	אל'	לבדיקו'	חקירו'	בין	אין	תאני'	<b>מ095:</b>
אחד	אמ'	חקירות		לבדיקות	חקירות	בין	מה	תאינים	<b>פיר8:</b>
אומר	אחד	חקירות		לבדיקות	חקירות	בין	מה	תאינים	<b>ברקו:</b>
אומר	אחד	שבחקירות	אלא	לבדיקות	חקירות	בין	ומה	תאינים	<b>הרצו:</b>

10. דף מ"א (משנה ב)

בטלה	עדותן	יודעין		אין	אומר	ושנים	יודיע	איני	<b>קויפ:</b>
בטלה	עדותן	יודעין	אנו		אומרים	ושנים	יודע	איני	<b>לאוו:</b>
בטילה	עדותן						יודע	איני	<b>פרמה:</b>
בטלה	עדותו						יודע	איני	<b>נאפו:</b>
בטילה	עדותן						יודע	איני	<b>לידן:</b>
בטילה	עדות						יודע	איני	<b>קרל:</b>
בטלה	[עדותן]						יוד'	איני	<b>מ095:</b>
בטילה	עדותן						יודע	אני	<b>פיר8:</b>
בטילה	עדותן						יודע	איני	<b>ברקו:</b>
בטילה	עדותן	יודעין	אנו	אין	אומרין	ושנין	יודע	איני	<b>הרצו:</b>

<sup>97</sup> בדפוס ונציה קוצר בבדיקו' וכן: משוב'.

.11

				איני	יודיע	אחד	אומ'	אחד	ובבדוקות	קויפ':
	ושנים	אומ'		איני	יודע	אחד	אומ'	אחד	ובבדיקות	לאו':
	ושנים	אומ'		איני	יודע	אחד	אומ'	אחד	בדיקות	פרמה':
	אפילו	אומרים		איני	יודע	אחד	אמר	אחד	בדיקות	נאפו':
	אפילו	אומ'		איני	יודע	אחד	אמ'	אחד	בדיקות	לידן':
	אפילו	אומ'	או	איני	יוד'	אחד	אמ'	אחד	בדיקות	קרלל2':
	אפילו	אומ'		איני	[יודע]		אמ'	א'	בדיקת	מ095':
	אפילו	אומ'	או	אני <sup>98</sup>	יודע	אחד	אמ'	אחד	בדיקות	פירו8':
	אפילו	אומ' <sup>99</sup>		איני <sup>98</sup>	יודע	אחד	אומ'	אחד	בדיקות	ברקו':
	אפילו	אומרין		איני	יודע	אחד	אומ'	אחד	ובבדיקות	הרצו':

.12

בזמן	בדיקות	ואחד	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודעין	אין	קויפ':
בזמן	בדיקות	ואחד	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודעין	אנו	לאו':
בזמן	בדיקות	ואחד	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודעין	אין	פרמה':
בזמן	בדיקות	ואחד	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודעין	אנו	נאפו':
בזמן	בדיקות	ואחד	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודעין	אין	לידן':
מזמן	בדיקות	ואח'	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודע	אין	קרלל2':
בזמ'	בדיקו'	ואח'	חקירו'	אח'	קיימ'	עדות'	יודעי'	אין	מ095':
בזמן	ובדיקות		חקירות		קיימת	עדותן	יודעי'	אין	פירו8':
בזמן	בדיקו' <sup>101</sup>	ואחד	חקירות	אחד	קיימת <sup>100</sup>	עדותן	יודעין	אין	ברקו':
בזמן	בדיקות	ואחד	חקירות	אחד	קיימת	עדותן	יודעין	אין	הרצו':

13. דף מ ע"א (משנה ב - ג)

אחד	משנה ג	בטלה		עדותן	זה	את	זה	מכחישים	שהן	קויפ':
אחד	משנה ג	בטילה		עדותן	זה	את	זה	מכחישין	שהן	לאו':
אחד	משנה ג	בטילה		עדותן	זה	את	זה	מכחישין	שהן	פרמה':
אחד	משנה ג	בטלה		עדותן	זה	את	זה	מכחישין	שהן	נאפו':
אחד	משנה ג	בטילה		עדותן	זה	את	זה	מכחישין	שהן	לידן':
אחד	משנה ג	בטילה		עדותן	זה	את	זה	שמכחישין		קרלל2':
אחד	משנה ג	בטל'		עדות'	זה	את	זה	שמכחי'		מ095':
אחד	משנה ג	[בטני]ל?ה?	(?קיימ?)	עדותן	זה	את	זה	שמכחיש'		פירו8':
אחד	משנה ג	בטילה		עדותן	זה	את	זה	שמכחישין		ברקו':
אחד	משנה ג	בטילה		עדותן	זה	את	זה	שמכחישין		הרצו':

<sup>98</sup> בדפוס ונציה אינו.

<sup>99</sup> בדפוס ונציה נכתב מלא: **אומרים**.

<sup>100</sup> בדפוס ונציה **קיימות**.

<sup>101</sup> בדפוס ונציה נכתב מלא: **בדיקות**.

.14

קיימת	עדותן	בשלושה	או'	ואחד	בחדש	בשנים	או'	<b>קויפ:</b>
קיימת	עידותן	בשלושה	אומ'	ואחד	בחדש	בשנים	אומ'	<b>לאוו:</b>
קיימת	עדותן	בשלושה	אומ'	ואחד	בחדש	בשנים	אומר	<b>פרמה:</b>
קיימת	עדותן	בשלושה	אומר	ואחד	בחדש	בשנים	אומר	<b>נאפו:</b>
קיימת	עדותן	בחדש	או'	ואחד	בחדש	בשנים	אומ'	<b>לידן:</b>
קיימת	עדותן	בחדש	או'	ואחד	בחדש	בשנים	או'	<b>קרלז:</b>
קיימ'	עדות'	בחד'	או'	ואח'	בחד'	בשני'	או'	<b>095מ:</b>
קיימת	עדותן	בשלוש'	אומר	ואחד	בחדש	בשנים	אומ'	<b>פירו:</b>
קיימת	עדותן	בחדש	אומר	ואחד	בחדש	בשנים	אומ'	<b>ברקו:</b>
קיימת	עידותן	בחדש	או'	ואחד	בחדש	בשנים	אומר	<b>הרצו:</b>

.15

	ידע	לא	וזה	שלחדש	עיבורו	ידע	שזה	<b>קויפ:</b>
	ידע	לא	וזה	של חדש	עיבורו	ידע	שזה	<b>לאוו:</b>
	ידע	לא	וזה	שלחדש	בעיבורו	ידע	שזה	<b>פרמה:</b>
בעיבורו	ידע	לא	וזה	של חדש	בעיבורו	ידע	שזה	<b>נאפו:</b>
	ידע	לא	וזה	שלחדש	בעיבורו	ידע	שזה	<b>לידן:</b>
	ידע	לא	וזה	של חדש	בעיבורו	ידע	שזה	<b>קרלז:</b>
	יודע	לא	וזה	של חד'	בעיבו'	יודע	שזה	<b>095מ:</b>
בעיבורו	יודע	אינו	וזה	של חודש	בעיבורו	יודע	שזה	<b>פירו:</b>
בעיבורו	יודע	אינו	וזה	של חדש	בעיבורו	יודע	שזה	<b>ברקו:</b>
בעיבורו	יודע	אינו	וזה	שלחדש	בעיבורו	יודע	שזה	<b>הרצו:</b>

.16 דף מ ע"א (משנה ג)

	בחמשה	או'	ואחד	בשלושה	אחד	אומ'		<b>קויפ:</b>
עדותן	בחמשה	אומ'	ואחד	בשלושה	אחד	אומ'		<b>לאוו:</b>
עידותן	בחמשה	אומ'	ואחד	בשלושה	אחד	אומ'		<b>פרמה:</b>
עדותן	בחמשה	אמר	ואחד	בשלושה	אחד	אמר	של	<b>נאפו:</b>
עדותן	בחמשה	או'	ואחד	בשלושה	אחד	או'		<b>לידן:</b>
עדותן	בחמשה	או'	ואחד	בשלושה	זה	אומר		<b>קרלז:</b>
עדות'	בחמש'	או'	ואח'	בשלוש'	אח'	או'		<b>095מ:</b>
עדותן	בחמש'	אומ'	ואחד	בשלוש'	אחד	אומ'	של	<b>פירו:</b>
עדותן	בחמשה	אומר	ואחד	בשלושה	אחד	זה	של	<b>ברקו:</b>
עידותן	בחמשה	אומ'	ואחד	בשלושה	אחד	אומ'	שלחדש	<b>הרצו:</b>

.17

עדותן	בשלושה	אומ'	ואחד	שעות	בשתי	או'	אחד	בטילה	<b>קויפ:</b>
עידותן	בשלוש'	אומ'	ואחד	שעות	בשתי	אומ'	אחד	בטילה	<b>לאוו:</b>
עדותן	בשלוש'	או'	ואחד	שעות	בשתי	או'	אחד	בטילה	<b>פרמה:</b>
עדותן	בשלוש'	אומר	ואחד	שעות	בשתי	אומר	אחד	בטילה	<b>נאפו:</b>
עדותן	בשלוש'	או'	ואחד	שעות	בשתי	או'	אחד	בטילה	<b>לידן:</b>
עדותן	שעות	או'	ואחד	שעות	בשתי	או'	אחד	בטילה	<b>קרלז:</b>
עדות'	בשל'	או'	ואח'	שעו'	בשתי	או'	אח'	בטיל'	<b>095מ:</b>
עדותן	שלש'	אומ'	ואחד	שעות	שתי	אומ'	אחד	בטילה	<b>פירו:</b>
עדותן	שעות	אומ'	ואחד	שעות	בשתי	אומר	אחד	בטילה	<b>ברקו:</b>
עדותן	שעות	אומ'	ואחד	שעות	בשתי	אומ'	אחד	בטילה	<b>הרצו:</b>

.18

בטלה	עדותן	בחמש	או'	ואחד		בשלוש(ה)	אומ'	אחד	קיימת	<b>קויפ:</b>
בטלה	עידותן	בחמש	אומ'	ואחד		בשלוש	אומ'	אחד	קיימת	<b>לאוו:</b>
בטלה	עדותן	בחמש	או'	ואחד		בשלוש	או'	אחד	קיימת	<b>פרמה:</b>
בטלה	עדותן	בחמש	אומר	ואחד		בשלוש	אומר	אחד	קיימת	<b>נאפו:</b>
בטילה	עדותן	בחמש	או'	ואחד		בשלוש	או'	אחד	קיימת	<b>לידן:</b>
בטילה	עדותן	בחמש	או'	ואחד		בשלוש	או'	אחד	קיימת	<b>קרלז:</b>
בטיל'	עדות'	בחמש	או'	ואח'		בשלוש	או'	אח'	קיימ'	<b>מ095:</b>
בטילה	עדותן	חמש	אומ'	ואחד	וארבי	שלש	אומ'	אחד	קיימת	<b>פירז:</b>
בטילה	עדותן	בחמש	אומר	ואחד		בשלוש	אומ'	אחד	קיימת	<b>ברקו:</b>
בטילה	עדותן	בחמש	אומ'	ואחד		בג'	אומ'	אחד	קיימת	<b>הרצו:</b>

.19 דף מ ע"א (משנה ג - ד)

בשב(ו)ע	או'	ואחד	בחמש	או'	אחד	קיימת		או'	יהודה	ר'	<b>קויפ:</b>
בשבע	אומר	ואחד	בחמש	אומ'	אחד	קיימת		אומ'	יהודה	רבי	<b>לאוו:</b>
בשבע	או'	ואחד	בחמש	או'	אחד	קיימת		או'	יהוד'	ר'	<b>פרמה:</b>
בשבע	אומר	ואחד	בחמש	אומר	אחד	קיימת	עדותן	אומר	יהודה	ר'	<b>נאפו:</b>
בשבע	או'	ואחד	בחמש	או'	אחד	קיימת		או'	יהודה	ר'	<b>לידן:</b>
בשבע	או'	ואחד	בחמש	או'	אחד	קיימת	עדותן	או'	יהודה	ר'	<b>קרלז:</b>
בשב'	או'	ואח'	בחמ'	או'	אח'	קיימת	עדות'	או'	יהוד'	ר'	<b>מ095:</b>
בשבע	אומ'	ואחד	בחמש	אומ'	אחד	קיימת		אומ'	יהוד'	ר'	<b>פירז:</b>
בשבע	אומ'	ואחד	בחמש	אומ'	אחד	קיימת		אומ'	יהודה	רבי	<b>ברקו:</b>
בשבע	אומ'	ואחד	בחמש	אומ'	אחד	קיימת		אומר	יהודה	רבי	<b>הרצו:</b>

.20

במערב		החמה	ובשבע	במזרח	החמה	שבחמש	בטילה	עדותן	<b>קויפ:</b>
במערב		החמה	ובשבע	במזרח	החמה	שבחמש	בטלה	עידותן	<b>לאוו:</b>
במערב		חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטלה	עדותן	<b>פרמה:</b>
במערב		חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטלה	עדותן	<b>נאפו:</b>
במערב	(בער)	חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטילה	עדותן	<b>לידן:</b>
במערב		חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטילה	עדותן	<b>קרלז:</b>
במערב		חמ'	ובשב'	במזרח	חמה	שבחמ'	בטל'	עדו'	<b>מ095:</b>
במערב		חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטילה	עדותן	<b>פירז:</b>
במערב		חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטילה	עדותן	<b>ברקו:</b>
במערב		חמה	ובשבע	במזרח	חמה	שבחמש	בטלה	עדותן	<b>הרצו:</b>

.21

נימצאו	אתו	ובודקין	השיני	את	מכניסין	היו	<b>משנה ד</b>	<b>קויפ:</b>
נמצאו	אותו	ובודקין	השני	את	מכניסין	היו	<b>משנה ד</b>	<b>לאוו:</b>
נמצאו	אתו	ובודקין	השני	את	מכניסין	היו	<b>משנה ד</b>	<b>פרמה:</b>
אם נמצאו	אותו	ובודקין	השני	את	מכניסין	היו	<b>משנה ד</b>	<b>נאפו:</b>
נמצאו	אותו	ובודקין	השיני	את	מכניסין	היו	<b>משנה ד</b>	<b>לידן:</b>
<.....>	אותו	ובודקין	השיני	את	מכניסין	ואחר	<b>משנה ד</b>	<b>קרלז:</b>
אם נמצאו	אותו	ובודקי'	השני	את	מכניסי'	ואח'	<b>משנה ד</b>	<b>מ095:</b>
אם נמצאו	אותו	ובודקין	השני	את	מכניסי'	ואחרכך	<b>משנה ג</b>	<b>פירז:</b>
אם נמצאו	אותו	ובודקין	השני	את	מכניסין	ואחר	<b>משנה ד</b>	<b>ברקו:</b>
אם נמצאו	אותו	ובודקין	השני	את	מכניסין	ואחר	<b>משנה ד</b>	<b>הרצו:</b>
אם? נמצאו	או?'	ובודקין	השיני	את	מכניסי'	ואחר	<b>משנה ד</b>	<b>קמ26:</b>

22. דף מ ע"א (משנה ד)

קויפ:	דבריהן	מכוונין	פותרין	בזכות	אמ' אחד	מן	העדים
לאוו:	דבריהם	מכוונים	פותרין	בזכות	אמ' אחד	מן	העדים
פרמה:	דבריהן	מכוונים	פותרין	לזכות	אמ' אחד	מן	העדים
נאפו:	דבריהן	מכוונין	פותרין	בזכות	אמר אחד	מן	העדים
לידן:	דבריהן	מכוונין	פותרין	לזכות	[אמ'] אחד	מן	העדים
קרל2:	דבריהם	מכוונין	פותרין	לזכות	<...> אחד	מן	העדים
מ095:	דבריהם	מכווני'	פותרין	בזכו'	אח'	מן	העדי'
פיר8:	דבריהם	מכווני'	פותרין	בזכות	חד	מן	העדים
ברקו:	דבריהם	מכוונין	פותרין	בזכות	אמ' אחד	מן	העדים
		102	103				
הרצו:	דבריהן	מכוונים	פותרין	בזכות	אמר א'	מן	העדים
קמ26:	דבריהם	מכוונים	פותרין	בזכות	אמר אחד	מן	העדים

23.

קויפ:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
לאוו:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
פרמה:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
נאפו:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
לידן:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
קרל2:	יש לי	ללמד	עליו	[זכות] (חובה)	או אחד	מן	התלמידים
מ095:	יש לי	ללמד	על'	זכות	או אחד	מן	התלמ'
פיר8:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	אמ' אחד	מן	התלמ'
ברקו:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
הרצו:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים
קמ26:	יש לי	ללמד	עליו	זכות	או אחד	מן	התלמידים

24.

קויפ:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
לאוו:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
פרמה:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אתו	אמ' אחד	מן
נאפו:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
לידן:	יש לי	ללמד (עליו)	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
קרל2:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
מ095:	יש לי	ללמ'	על'	חובה	משתקי'	אותו	אמ' אחד	מן
פיר8:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
ברקו:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
הרצו:	יש לי	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אותו	אמ' אחד	מן
קמ26:	יש לי?	ללמד	עליו	חובה	משתקין	אתו	אמ' <.....>	מן

<sup>102</sup> בדפוס ונציה מכוונים.

<sup>103</sup> בדפוס ונציה נכתב מלא: פותרין.

25. דף מ ע"א (משנה ד)

קויפ:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלין	ומושיבין
לאוו:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלים	ומושיבין
פרמה:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלים	ומושיבין
נאפו:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלי' אותו	ומושיבין
לידן:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלי'	ומושיבין
קרל2:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלין אותו	ומושיבין
מ095:	התלמ'	יש	לי	ללמ'	עליו	זכו'	מעלי'	ומושיבין
פיר8:	התלמי'	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלין אותו	ומושיבין
ברקו:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלין אותו	ומושיבין
הרצו:	התלמידים	יש	לי	ללמד	עליו	זכות	מעלין אותו	ומושיבין
קמ26:	התלמ'	ישלי		ללמ'	עליו	זכות	מעלין אתו	ומושיבין

26.

קויפ:	אותו	עמהן	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	אם	יש	ממש
לאוו:	אותו	עמהם	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	אם	יש	ממש
פרמה:	אתו	עמהן	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	אם	יש	ממש
נאפו:	אותו	עמהן	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	אם	יש	ממש
לידן:	אותו	עמהן	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	אם	יש	ממש
קרל2:	אותו	ביניהם	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	כולו	אם	יש
מ095:	אותו	ביניה'	ולא		יורד	משם	כל	היום	כולו	ואם	יש
פיר8:	אותו	ביניהן	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	אם	יש	ממש
ברקו:	אותו	ביניהן	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	כולו	אם	יש
הרצו:	אותו	ביניהם	ולא	היה	יורד	משם	כל	היום	כולו	אם	יש
קמ26:	אתו	?בינהן	לא?	היה	יורד	משם	כל	היום	כלו	ואם	יש

27.

קויפ:	בדבריו	שומעין	לו	אפילו	אמ'				יש	לי	ללמד
לאוו:	בדבריו	שומעין	לו	אפי'	אמר				יש	לי	ללמד
פרמה:	בדבריו	שומעין	לו	אפילו	הוא	אמ'			יש	לי	ללמד
נאפו:	בדבריו	שומעין	לו	אפי'	אמ'	הוא			יש	לי	ללמ'
לידן:	בדבריו	שומעין	לו	אפילו	הוא	אמ'			יש	לי	ללמד
קרל2:	בדבריו	שומעין	לו	ואפילו	א'				יש	לי	ללמד
מ095:	בדבריו	שומעי'	לו	ואפי'	הו'	או'			יש	לי	ללמ'
פיר8:	בדבריו	שומעין	לו	ואפילו	הוא	אומ'			יש	לי	ללמד
ברקו:	בדבריו	שומעין	לו	ואפילו	הוא	אומ'			יש	לי	ללמד
הרצו:	בדבריו	שומעין	לו	ואפילו	הוא	אומר			יש	לי	ללמד
קמ26:	בדבריו	שומעין	<..>	אפילו	אמ'	הו?		עצמו?]	יש	לי	ללמד

28. דף מ ע"א (משנה ד - ה)

קויפ:	על	עצמו	זכות	שומעין	ובלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
לאוו:	על	עצמי	זכות	שומעין	ובלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
פרמה:	על	עצמי	זכות	שומעין	ובלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
נאפו:	על	עצמי	זכות	שומעין	ובלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
לידן:	על	עצמי	זכות	שומעין	ובלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
קרל2:	על	עצמי	זכות	שומ'	לו	ובלבד	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
מ095:	על	עצמי	זכו'	שומעי'	לו	ובלב'	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
פיר8:	על	עצמי	זכות	שומעין	לו	ובלבד	שיש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
ברקו:	על	עצמי	זכות	שומעין	לו	ובלבד	שיש	בדבריו	משנה ה	ואם	מצאו
הרצו:	על	עצמי	זכות	שומעין	ובלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו
קמ26:	על	עצמי	זכות	שומעין	בלבד	שיהא	ממש	בדבריו	משנה ה	אם	מצאו







.35

קויפ:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
לאוו:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
פרמה:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
נאפו:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
לידן:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
קרל2:					המלמד	זכות	אינו		חוזר
מ095:	חוב'	מלמ'	זכו'	אבל	מלמ'	זכו'	אינ'	יכו'	לחזו'
פיר8:	חובה	מלמד	זכות		והמלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
ברקו:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור
הרצו:	חובה	מלמד	זכות	אבל	המלמד	זכות	אינו	יכול	ולחזור
קמ26:	?חובה?	מלמד?	זכות	אבל	מלמד	זכות	אינו	יכול	לחזור

.36

קויפ:	וללמד	חובה						ואם	תעו	בדבר
לאוו:	וללמד	חובה						ואם	טעו	בדבר
פרמה:	וללמד	חובה						ואם	טעו	בדבר
נאפו:	וללמד	חובה						אם	טעו	בדבר
לידן:	וללמד	חובה						ואם	טעו	בדבר
קרל2:	ומלמד	חובה	המלמד	חובה	חוזר	ומלמד	זכות		טעו	בדבר
מ095:	וללמ'	חוב'							עו	בדב'
פיר8:	וללמד	חובה						ואם	טעו	שני
ברקו:	וללמד	חובה							טעו	בדבר
הרצו:	וללמד	חובה						ואם	טעו	בדבר
קמ26:	וללמד	חובה							טעו	בדבר
										שני

.37 דף מ ע"א (משנה ה - 1)

קויפ:	סופרי	דיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
לאוו:	סופרי	דיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
פרמה:	סופרי	דיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
נאפו:	סופרי	הדיינין	מזכירין	אותו	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
לידן:	סופרי	הדיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
קרל2:	סופרי	הדיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
מ095:	סופ'	הדייני'	מזכירי'	אות'		מצאו	לו	זכו'	פטרוהו	ואם
פיר8:	סופרי	הדיינין	מזכירין	אותן		מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
ברקו:	סופרי	הדיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
הרצו:	סופרי	הדיינין	מזכירין	אותן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם
קמ26:	<....>	הדינין	מזכירין?	אתן	אם	מצאו	לו	זכות	פטרוהו	ואם

.38

קויפ:	לאו	עומדין	על	המיניין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
לאו:	לאו	עומדים	על	המיניין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
פרמה:	לאו	עומדין	על	המיניין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
נאפו:	לאו	עומדין	על	המנין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
לידן:	לאו	עומדין	על	המיניין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
קרל2:	לאו	עומדין		למיניין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
095מ:	לאו	עומדין		למנין	שני' עש'	עש'	מזכי' ואח'	עש'	עש'
פיר8:	לאו	עומדין		למינין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
ברקו:	לאו	עומדים		למנין	שנים	עשר	מזכין	ואחד	עשר
הרצו:	לאו	עומדין	על	המנין	י"ב		מזכין	ואחד	עשר
קמ26:	<.....>			למני.>	שנים?	עשר?	מזכין	ואחד	עשר

.39

קויפ:	מחייבין	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
לאו:	מחייבין	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
פרמה:	מחייבין	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
נאפו:	מחייבין	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
לידן:	מחייבין	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
קרל2:	מחייבין	זכאי	[שנים]	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	[מזכין]
095מ:	מחיי'	זכאי	שני' עש'	עש'	מחייבי'	ואח'	עש'	מזכי'
פיר8:	מחייבי'	זכאי	שנים	עשר	מחייבי'	ואחד	עשר	מזכין
ברקו:	מחייבי'	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
הרצו:	מחייבין	זכאי	שנים	עשר	מחייבין	ואחד	עשר	מזכין
קמ26:	<.....>			י'>			מזכין	חייב אחד

40. דף מ ע"א (משנה ה/ו)

קויפ:  
לאוו:  
פרמה:  
נאפו:  
לידן:  
קרלל:  
מ095:  
פיר8:  
ברקו:  
ונצי:  
הרצו:

קמ26: אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי שנים עשר מחיבין

.41

קויפ:  
לאוו:  
פרמה:  
נאפו:  
לידן:  
קרלל:  
מ095:  
פיר8:  
ברקו:  
הרצו:  
קמ26:

אחד עשר מזכין

ואפילו [עשרים ושניים] אחד עשר מזכין

אחד עשר מזכין  
י"א מזכין  
אחד עשר מזכין

ואפילו  
ואפילו

ואחד עשר מזכין חייב

.42

קויפ:  
לאוו:  
פרמה:  
נאפו:  
לידן:  
קרלל:  
מ095:  
פיר8:  
ברקו:  
הרצו:  
קמ26:

אפילו עשרין  
אפילו עשרים  
ואפילו עשרים  
אפילו עשרים  
ואפילו עשרים

יודע איני

ואחד או'

ואחד עשר מחייבין

ואחד עשר מחיי'

אפי' עשרי'  
ואפילו עשרים  
ואפילו עשרים  
ואפילו עשרים  
ואפילו עשרים

יודע איני  
יודע איני  
יודע איני  
יודע איני

ואחד אומ'  
ואחד אומ'  
ואחד אומ'  
ואחד אומ'

ואחד עשר מחייבין

ואחד עשר מחייבין

ואחד עשר מחייבין

.43 דף מ ע"א (משנה ה/ו - ז)

ומחייבין	ואחד	אומ' איני יודיע	מזכין	ושנים	קויפ':
מחייבין	ואחד	אומ' איני יודע	או מזכין	ושנים	לאונו:
מחייבין	ואחד	או' איני יודע	או מזכין	ושנים	פרמה:
מחייבין	ואחד	אומר איני יודע	או מזכין	ושנים	נאפו:
מחייבין	ואחד	או' איני יודע	או מזכין	ושנים	לידן:
					קרלל:
מחייב' ואח' או' אי' יוד'			או מזכ' ושני'	ושני'	מ095:
מחייב' ואחד אומ' איני יודע			(מזכין אומ')	ושנים	פיר8:
מחייבין ואחד אומ' איני יודע			או מזכין	ושנים	ברקו:
מחייבין ואחד אומר איני יודע			או מזכין	ושנים	הרצו:
מחייבין ואחד אומ' איני יודע			או מזכין	ושנים	קמ26:

.44

מוסיפין שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינין	יוסיפו	קויפ':
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינין	יוסיפו	לאונו:
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינים	יוסיפו	פרמה:
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינים	יוסיפו	נאפו:
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינים	יוסיפו	לידן:
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	ועד כמה		הדייני'	יוסיפו	קרלל:
מוסיפי' שני' שני' עד שבעי'	ועד כמה		הדיינין	יוסיפ'	מ095:
מוסיפין עד שבעים	עד כמה		הדיינין	מוסיפין	פיר8:
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	וכמה		הדיינין	יוסיפו	ברקו:
	105				
מוסיפין שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינין	יוסיפו	הרצו:
מוסיפו שנים שנים עד שבעים	עד כמה	משנה ז	הדיינין	יוסיפו	קמ26:

.45

מחייבין זכוי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	קויפ':
מחייבין זכאי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	לאונו:
מחייבין זכוי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	פרמה:
מחייבין זכאי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	נאפו:
מחייבין זכאי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	לידן:
מחייבין זכאי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	קרלל:
מחייב' זכאי	וחמש'	ושלשי'	מזכין	ושש'	שלשי'	ואח'	מ095:
מחייב' זכאי	(וש) וחמש'	ושלשי'	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	פיר8:
מחייבין זכאי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	ברקו:
מחייבין זכאי	וחמשה	ושלשים	מזכין	וששה	שלשים	ואחד	הרצו:
מחייבין זכאי	וחמישה?	ושלשים	מזכין	וששה	שלושים	ואחד	קמ26:

<sup>105</sup> בדפוס ונציה: **עד כמה**. שמא יש כאן השלמה על פי מקור נוסף?

.46 דף מ ע"א (משנה ה/ז)

		מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>קויפ:</b>
חייב		מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>לאוו:</b>
		מזכים	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>פרמה:</b>
חייב		מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>נאפו:</b>
		(מחייבין) מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>לידן:</b>
		(מחייבין)[מזכין]	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>קרל2:</b>
		מזכי'	ושל'	ומש'	מחייבי'	ושש'	שלשי'	<b>מ095:</b>
		מזכין	ושלש'	ומש'	מחייבי'	וששה	שלש'	<b>פיר8:</b>
		מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>ברקו:</b>
		מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>הרצו:</b>
		מזכין	ושלשים	ומשה	מחייבין	וששה	שלשים	<b>קמ26:</b>

.47

		דינין	אלו	כנגד				<b>קויפ:</b>
		דנין	אלו	כנגד	מחייבין	ושלשים	ומשה	<b>לאוו:</b>
		דנין	אלו	כנגד				<b>פרמה:</b>
		דנין	אלו	כנגד	מחייבין	ושלשים	וששה	<b>נאפו:</b>
		דנין	אילו	כנגד				<b>לידן:</b>
		דנין	אילו	כנגד				<b>קרל2:</b>
		דני'	אלו	כנגד				<b>מ095:</b>
		דנין	אילו	כנגד				<b>פיר8:</b>
		דנין	אילו	כנגד				<b>ברקו:</b>
		דנין	אלו	כנגד				<b>הרצו:</b>
		דנין	אילו	כנגד				<b>קמ26:</b>

.48

		מזכין	דברי	את	המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	אלו	<b>קויפ:</b>
		מזכים	דרכי	את	המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	אלו	<b>לאוו:</b>
		מזכים	דברי	את	המחייבים	מן	אחד	שיראה	עד	אלו	<b>פרמה:</b>
		המזכין	דברי	את	המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	אלו	<b>נאפו:</b>
		המזכים	דברי	את	המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	אילו	<b>לידן:</b>
		המזכין	דברי		המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	איל'	<b>קרל2:</b>
		המזכין	דברי	את	המחייבי'	מן	אחד	שירא'	עד	אלו	<b>מ095:</b>
		המזכין	דברי		המחייבי	מן	אחד	שיראו		אילו	<b>פיר8:</b>
		המזכין	דברי		המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	אילו	<b>ברקו:</b>
		המזכין	דברי	את	המחייבין	מן	אחד	שיראה	עד	אלו	<b>הרצו:</b>
		המחייבין	דברי		המזכין?	מן	אחד	שיראה	עד	אילו	<b>קמ26:</b>



**ז.2. נוסח התלמוד:**

1. דף מ ע"א - ע"ב (יחידה א)

מנא	הני מילי אמ' רב יהודה	קרל: 2:	יחידה (נגמר הדין) [היו בודקין]
		א	
מנהני	מילי אמ' רב יהוד'	מ095:	יחידה
		א	
מנהני	מילי אמ' רב יהוד'	פיר: 8:	יחידה
		א	
מנהני	מילי אמ' רב יהודה	ברקו: 8:	יחידה
		א	
מנא	הני מלי אמ' רב יהודה	הרצו: 8:	יחידה
		א	

2.

דאמ' קר' ודרשת וחקרת ושאלת היטב	והוג'	קרל: 2:	דאמ' קר' ודרשת וחקרת ושאלת היטב
א' רב א' קר' ודרש' וחקר' ושאל' היטב	והגד	מ095:	א' רב א' קר' ודרש' וחקר' ושאל' היטב
דאמ' קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב	והוגד	פיר: 8:	דאמ' קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב
דאמ' קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב ואומ'	והוגד	ברקו: 8:	דאמ' קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב ואומ'
דאמ' קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב	והגד	הרצו: 8:	דאמ' קרא ודרשת וחקרת ושאלת היטב

3.

לך ושמעת ודרשת היטב	ודרשו השופטים היטיב	קרל: 2:	לך ושמעת ודרשת היטב
לך ושמעת ודרש' היטב	ודרשו השופט' היטב	מ095:	לך ושמעת ודרש' היטב
לך ושמעת ודרשת היטב	ודרשו השופט' היטב	פיר: 8:	לך ושמעת ודרשת היטב
לך ושמעת ודרשת היטב ואומר	ודרשו השופטים היטב	ברקו: 8:	לך ושמעת ודרשת היטב ואומר
לך ושמעת ודרשת	ודרשו השופטים היטב	הרצו: 8:	לך ושמעת ודרשת

4.

דף מ ע"ב	ואימ' חד[א חדא] (קרא כד')	כדכתיבא	קרל: 2:
דף מ ע"ב	ואימ' חד' וחד'	כדכתיב'	מ095:
דף מ ע"ב	ואימ' חדא חדא	כדכתי' בה	פיר: 8:
דף מ ע"ב	ואימ' חדא חדא	כדכתיבא	ברקו: 8:
דף מ ע"ב	ואימא חדא חדא	כי דכתבה	הרצו: 8:

5.

דאם כן	ליכתבינהו רחמנא	ב/כ? חדא כיון	[דכולהו] בהדדי	קרל: 2:
דא"כ	ליכתבינהו רחמ' כחד'	כיון דכולהו	בהדדי	מ095:
דאם כן	ליכתבינ' רחמנ'	כיון דכולהו	כי הדדי	פיר: 8:
דאם כן	ליכתבינהו רחמנא	כיון דכולהו	בהדי הדדי	ברקו: 8:
דאם כן	ליכתבינהו רחמנא	כיון דכולהי	כי הדדי	הרצו: 8:

<sup>106</sup> בדפוס ונציה: מנא הני.



6. דף מ ע"ב (יחידה א)

קרלז:	כתיבא	מהדדי	ילפן	וכיון	דמהדדי	ילפא	כמאן
מ095:	כתיבה	מהדדי	ילפ'	וכיון	דילפ'	מהדדי	כמאן
פיר8:	נינהו	מהדדי	ילפה	וכיון	דילפה	מהדדי	כמאן
ברקו:	כתיב'	מהדדי	ילפא	וכיון	דילפא	מהדדי	כמאן <sup>107</sup>
הרצו:	כתי' בהי	מהדדי	ילפא	וכיון	דילפא	מהדדי	כמאן

7.

קרלז:	דכתי'	בחדא	דמיא	והא	לא	דמו	להדדי
מ095:	דכתיב'	כחד'	דמי	והא	לא	דמי	להדדי
פיר8:	דכתיבא	בחדא	דמי	והא	לא	דמיין	מהדדי
ברקו:	דכתי'ב'?	בחדא	דמי <sup>108</sup>	והא	לא	דמיא	להדדי
הרצו:	דכת'	בחדא	דאמי'	והא	לא	דמיאן	להדדי

8.

קרלז:	עיר	הנידחת	להנך	תרת'י	לא	דמיין	שכן
מ095:	והת"רא	סימ'	עיר	הנדח'	להנך	תרת'י	לא
פיר8:	ועיר	הנידחת	להנך	תרת'י	לא	דמיין	שכן
ברקו:	התראה	עיר	הנדחת	להנך	תרת'י	לא	דמיא
הרצו:	התראה"	עיר	הנדחת	להנך	תרת'י	לא	דמיא

9.

קרלז:	להנך	תרת'י	לא	דמיין	שכן	בסייף	עדים
מ095:	להנך	תרת'י	לא	דמי'	שכן	בסייף	עדי'
פיר8:	להנך	תרת'י	לא	דמיין	שכן	בסיף	עידים
ברקו:	להנך	תרת'י	לא	דמיא	שכן	בסייף	עדים
הרצו:	להנך	תרת'י	לא	דמיא	שכן	בסיף	עדים

<sup>107</sup> בדפוס ונציה כתיב מלא: כמאן.

<sup>108</sup> בדפוס ונציה דמו.

10.

מפני	מהדדי	מפני	ילפי	בהיטיב	היטיב	התרא'	צריכין	שכן	דמיין	קלל':2
מפנ'	מהדדי	מפנ'	ילפ'	בהיטב	היט'	התרא'	צרי'	שכן	דמי'	מ095:
מפני	מהדדי	מפני	ילפה	בהיטב	היטב	התראה	צריכין	שכן	דמי	פיר':8
מפני <sup>109</sup>	מהדדי	מפני	ילפא	בהיטב	היטב	התראה	צריכין	שכן	דמיא	ברקו':
מפנה	מהדדי	מפנה	ילפא	בהיטב	היטב	התראה	צריכין	שכן	דמיא	הרצו':

11. דף מ ע"ב (יחידה א)

ליה	מדהוה	ליה	מפני	אפנויי	למיפרך	לאיי	איכא	מפני	לא	דאי	קלל':2
	מדהוה	ליה	מפנ'	אפנויי	למיפר'	לאיי	איכ'	מפנ'	לא	דאי	מ095:
ליה	מדאית	ליה	מפני	אפנויי	למיפרך	לאיי	איכ'	מפני	לא	דאי	פיר':8
	מדהוה	ליה	מפני	אפנויי <sup>110</sup>	למיפרך	לאיי	איכא	מפני <sup>109</sup>	לא	דאי	ברקו':
ליה	מדהוה	ליה	מפנה	איפנויי	למיפרך	לאיי	איכא	מפנה	לא	דאי	הרצו':

12.

	דהיטיב	ש"מ	בדיבורא	קרא	ושני	וחרשו	וחרשו	למיכת	וחרשו	קלל':2
	דהיטיב	ש"מ	בדיבור'	קר'	ושני	וחרשו	וחרשו	למכתב	וחרשו	מ095:
	דהיטיב	ש"מ	בדיבוריה	קרא	ושני	וחרשו	וחרשו	למכתב	וחרשו	פיר':8
מינא <sup>111</sup>	דהיטיב	שמ'	בדיבוריה	קרא	ושני	וחרשו	וחרשו	למכתב	וחרשו	ברקו':
מינה	דהיטיב	שמע	בדיבוריה	קרא	ושני	וחרשו	וחרשו	למכתב	וחרשו	הרצו':

13.

מופנה	הנך	תרתני	מופנה	לאפנויי	ואכתי	מופנה	מצד	אחד	הוא	בשלמא	הנך	תרתני	מופנה
מופנ'	הנך	תרתני	מופנ'	לאפנויי	ואכתי	מופנ'	מצד	אח'	הו'	בשלמ'	הנך	תרתני	מופנ'
	הנך	תרתני		לאפנויי	ואכתי	מופנה	מצד	אחד	הוא	בשלמ'	הנך	תרתני	
מופנה	הנך	תרתני	מופנה	לאפנויי	ואכתי	מופנה	מצד	אחד	הוא	בשלמ'	הנך	תרתני	מופנה
מופנה	הנך	תרתני	מופנה	לאיפנויי	ואכתי	מופנה	מצד	אחד	הוא	בשלמא	הנך	תרתני	מופנה

14.

מדהוה	ליה	למיכתב	וחרת	ושני	קרא	בדיבורא	קלל':2
דהוה	לי'	למכת'	וחרשו	ושני	קרא	בדיבורא	מ095:
דהוה	ליה	למכתב	וחרת	ושני	קרא	בדיבורא	פיר':8
דהוה	ליה	למכתב	וחרת	ושני	קרא	בדיבורא	ברקו':
דהוה	ליה	למכתב	וחרת	ושני	קרא	בדיבורא	הרצו':

<sup>109</sup> בדפוס ונציה מופני בכתיב מלא.

<sup>110</sup> בדפוס ונציה תוקן החיסרון ונוספה המילה לאיי.

<sup>111</sup> בדפוס ונציה מינה בה"א.

.15

קרלל:	דהיטיב	אלא	עיר	הנידחת	מאי	הוה	ליה	למיכתב	הא	כתיבא
מ095:		אל'	עיר	הנדחת	מאי	הוה	ליה	למכתב	הא	כתיב'
פיר8:		אלא	עיר	הנידחת	מאי	הוה	ליה	למכתב	הא	כתיבי
ברקו:		אלא	עיר	הנדחת	מאי	הוה	ליה	למכתב	הא	כתיבא
הרצו:		אלא	עיר	הנדחת	מאי	הוה	ליה	למכתב	הא	כתיבא

.16 דף מ ע"ב (יחידה א)

קרלל:	כולהו	התם	נמי	אפנויי	מפני	מדהוה	ליה	למיכתב	דרוש
מ095:	כולהי	הת'	נמי	אפנויי	מופנה	מדהוה	לי'	למכת'	דרוש
פיר8:		התם	נמי	אפנויי	מפני	מדהוה	ליה	למיכתם	דרוש
ברקו:	כולהו	התם	נמי	אפנויי	מפני	מדהוה	ליה	למכתב	דרוש
הרצו:	כולהי	התם	נמי	איפנויי	מופנה	מדהוה	ליה	למכתב	ודרוש

.17

קרלל:	תדרו'	וחקור	תחקור	ושני	קרא	בדיבוריה	דהיטיב	ש"מ
מ095:	תדרו'	וחקו'	תחקור	ושני	קרא	בדיבורי'	בהיטב	ש"מ
פיר8:	תדרוש	וחקור	תחקור	ושני	קרא	בדיבוריה	(ת) היטב	ש"מ
ברקו:	תדרוש	או חקור	תחקור	ושני	קרא	בדיבוריה	בהיטב	שמע
הרצו:	תדרוש	וחקור	תחקור	ושני	קרא	בדיבוריה	בהיטב	שמע

.18

קרלל:	לאפנויי	ואתו	נחנ'	בקל	וחומר	מנסקלין	ומנהרגין
מ095:	לאפנויי	ואתו	נחנקין	בק"ו		מנהרגין	ומנסקלין
פיר8:	לאפנויי	ואתו	נחנקין	בקל	וחומר	מנהרגין	
ברקו:	מינא לאפנויי	ואתו	נחנקין	בקל	וחומ'	מנסקלין	ומנהרגין
הרצו:	מינה לאיפנויי	ואתו	נחנקין	בקל	וחומר	מנסקלין	ומנהרגין

.19

קרלל:	ואתו	נשרפין	בקל	וחומר	מנסקלין	הני'	לרבנן	דאמרי
מ095:	ואתו	נשרפין	בק"ו		מנסקלין	הניח'	לרבנן	דאמרי
פיר8:	ואתו	נשרפין	בקל	וחומר	מנסקלין	הניח'	לרבנן	דאמרי
ברקו:	ואתו	נשרפין	בקל	וחומר	מנסקלי'	הניח'	לרבנן	דאמרי
הרצו:	ואתו	נשרפין	בקל	וחומ'	מנסקלין	הניחא	לרבנן	דאמרי

.20

קרלל:	סקילה	חמורה	אלא	לר'	שמ'	דאמ'	שריפה	חמורה	מאי
מ095:	סקיל'	חמור'	אל'	לר'	שמע'	דא'	שרפה	חמור'	מאי
פיר8:	סקילה	חמורה	אלא	לר'	שמע'	דאמ'	שריפה	חמורה	מאי
ברקו:	סקילה	חמורה	אלא	לר'	שמעון	דאמר	שריפה	חמורה	מאי
הרצו:	סקילה	חמורה	אלא	לר'	שמעון	דאמ'	שריפה	חמורה	מאי

<sup>112</sup> בדפוס ונציה כתיב מקראי חסר: **תדרש**.

21.

איכא למימר אלא אמ' רב יהוד'	הנה אמת הנה נכון	<b>קרל2:</b>
איכא למימ' אל' א' רב יהוד'	א' רב הנה אמ' הנה נכון	<b>מ095:</b>
איכ' למימר אלא אמ' רב יהוד'	הנה אמת הנה נכון	<b>פיר8:</b>
איכא למימר אלא אמ' רב יהודה	הנה אמת נכון	<b>ברקו:</b>
איכא למימר אלא אמ' רב יהודה	הנה אמת הנה נכון	<b>הרצו:</b>

22. דף מ ע"ב (יחידה א)

והנה אמת הנ' נכון הא חד סר שבע לשבע חקירו' דל תלת	<b>קרל2:</b>
הנ' אמ' הנ' נכון הא חד סרי שבע לשבע חקירו' תלת	<b>מ095:</b>
הנה אמת הנה נכון הא חד סרי שבע לשבע חקירות תלת	<b>פיר8:</b>
הנה אמת נכון הא חד סרי שבע לשבע חקירות דל תלת	<b>ברקו:</b>
הנה אמת הנה נכון הא חד סרי שבע לשבע חקירות ותלת	<b>הרצו:</b>
<... תלת	<b>קמ78:</b>

23.

לגזירה שוה	לר' שמ' לאית' נשרפין	<b>קרל2:</b>
לג"ש פש' ליה חד' לר' שמעון לאיתויי נשרפין	<b>מ095:</b>	
לגזירה שוה פשו להו חדא לר' שמע' לאתויי נשרפין	<b>פיר8:</b>	
לגזירה שוה פשא להו חדא לר' שמעון לאתויי נשרפין	<b>ברקו:</b>	
לגזירה שוה פש להו חדא לרבי שמעון לאיתויי נשרפין	<b>הרצו:</b>	
לגזירה <.....>	<b>קמ78:</b>	

24.

לרבנן מילתא דאתיא בק' וחומר טרח וכתב לה קרא מגדף בה	<b>קרל2:</b>
לרבנן מילת' דאתי' בק"ו טרח וכת' לה קרא מגדף בה	<b>מ095:</b>
לרבנן מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא מגדף בה	<b>פיר8:</b>
לרבנן מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא מגדף בה	<b>ברקו:</b>
לרבנן מילתא דאתיא בקל וחומ' טרח וכתב לה קרא מגדיף בה	<b>הרצו:</b>
לר' >.....< וכתב טרח וחומר >.....<	<b>קמ78:</b>

25.

ר' אבהו אימ' לאיתויי שמונה חקירות ושמונה חקירות מי	<b>קרל2:</b>
ר' אבהו אימ' לאיתויי שמנ' חקירו' ושמן' חקירו' מי	<b>מ095:</b>
ר' אבהו אימ' לאיתויי שמונה חקירות ושמונה חקירות מי	<b>פיר8:</b>
ר' אבהו אימ' לאתויי שמונה חקירות ושמונה חקירו' מי	<b>ברקו:</b>
ר' אבהו אימא לאיתויי בשמנה חקירות שמנה חקירות מאי	<b>הרצו:</b>

.26

קרל: 2:	איכא	אלמ'	לא	הא	איכ'	לאיתויי	בכמה	בשעה
מ095:	איכ'					לאיתויי	לא	בכמ' בשע'
פיר8:	איכ'				אין	לאיתויי	בכמה	בשעה
ברקו:	איכא		113		אין	לאיתויי	בכמה	בשעה
הרצו:	איכא	אי	דלמה	לא		לאיתויי	בכמה	בשעה

.27 דף מ ע"ב (יחידה א)

קרל: 2:	תניא	נמי	הכי	היו	בודקין	אותו	בשמונה	חקירות	הניח'
מ095:	ותני'	נמי	הכי	היו	בודקין	אותו	בשמנ'	חקירו'	הניח'
פיר8:	ותניא	נמי	הכי	היו	בודקין	אתו	בשמענה	חקירות	הניח'
ברקו:	ותניא	נמי	הכי	היו	בודקין	אותו	בשמונה	חקירות	הניחה
הרצו:	תניא	נמי	הכי	היו	בודקין	אותן	בשמנה	חקירות	הניחא

.28

קרל: 2:	לאב'	אליבא	דר'	מאיר	דאמ'	אין	אדם	טועה	ולא
מ095:	לאביי	דא'	אליב'	דר'	מאיר	דא'	אין	אד'	טוע' ולא
פיר8:	[לאביי]		לר'	מאיר	דאמ'	אין	אדם	טועה	לא
ברקו:	לאביי	אליבא	דר'	מאי'	דאמ'	אין	אדם	טועה	ולא
הרצו:	לאביי	אליבא	דר'	מאיר	דאמ'	אין	אדם	טועה	ולא

.29

קרל: 2:	כלום	ולהך	לישנא	נמי	דאמ'	אדם	טועה	משהו	שפיר	אלא
מ095:	כלו'	ולהך	לישנא	נמי	דאמר'	אדם	טוע'	במשהו	שפי'	אל'
פיר8:	כלום	ולהאך	לישנ'		דאמ'	אדם	טועה	משהו	שפיר	אלא
ברקו:	כלום	ולהך	לישנא	נמי	דאמ'	אדם	טועה	משהו	שפיר	אלא
הרצו:	כלום	ולהך	לישנא	נמי	דאמ'	אדם	טועה	במשהו	שפיר	אלא

.30

קרל: 2:		לר'	יהודה	דאמ'	אדם	טועה	חצי	שעה	
מ095:		לר'	יהוד'	דא'	אד'	טוע'	חצי	שע'	
פיר8:		לר'	יהוד'	דאמ'	אדם	טועה	חצי	שעה	
ברקו:	לאביי	אליבא	דר'	יהודה	דאמ'	אדם	טועה	חצי	שעה
הרצו:	לאביי	אליבא	דר'	יהודה	דאמר	אדם	טועה	שעה	ומה

<sup>113</sup> בדפוס ונציה נוסף: אלמה לא.

31

למימר	איכ'	מאי	טובא	אינשי	טעו	דאמ'	נמי	ולרבא	קלל: 2:
למימ'	איכ'	מאי	טוב'	אינשי	טעו	דא'		ולרבא	מ095:
למימר	איכ'	מאי	טובה	איניש	טעי	דאמ'		ולרב[א]	פיר: 8:
למימ'	איכא	מאי	טובא	אינשי	טעו	דאמ'		ולרבא	ברקו:
למימר	איכא	מאי	טובא	איניש	טאעי	דאמ'		ולרבא שהוא	הרצו:

32

לאיתויי	אלא	שבוע	באיזו	היינו	ביובל	בכמה	לאיתוי	אלא	קלל: 2:
לאיתויי	אל'	שבוע	באיז'	היינו	ביובל	בכמ'	לאיתוי	אל'	מ095:
לאיתויי	אלא	שבוע	באיזה	היינו	ביובל	בכמה	לאיתוי	אלא	פיר: 8:
לאיתויי	אלא	שבוע	באיזה	היינו	ביובל	בכמה	לאיתוי	אלא	ברקו:
לאיתויי	אלא	שבוע	באיזה	הינו	ביובל	בכמה	לאיתוי	אלא	הרצו:

33. דף מ ע"ב (יחידה א - ב)

יובל	באיזה	יעו	לא	שב'	באיזה	דאמ'	כיון	ואידך	יובל	באיז'	קלל: 2:
יובל	באיזו	בעי	לא	שבוע	באיזו	דא'	כיון	ואידך	יובל	באיזו	מ095:
יובל	באיזה	בעי	לא	שבוע	באיזה	דאמ'	כיון	ואידך	יובל	באיזה	פיר: 8:
יובל	באיזה	בעי	לא	שבוע	באיזה	דאמ'	כיון	ואידך	יובל	באיזה	ברקו:
יובל	באיזה	באעי	לא	שבוע	באיזה	דאמ'	כיון	ואידך	יובל	באיזה	הרצו:

34

תניא אמ'						וכו'	יוסי	אומ'	ר'	יחידה ב ר'	קלל: 2:
תני' א'						יום	יוסי	או'	ר'	יחידה ב ר'	מ095:
תניא אמ'					שע'	יום באיז'	יוסי	אומ'	ר'	יחידה ב ר'	פיר: 8:
תניא אמ'							יוסי	אומ'	ר'	יחידה ב ר'	ברקו:
תניא אמ'	מקום	ובאיזה	שעה	ובאיזו	יום	אומר	יוסי	אומר	ב רבי	יחידה ב רבי	הרצו:

35

אומרין	הרג'	אמש	ואמ'	מי שבא	לדבריכם	לחכמ'	יוסי	ר'	להן	ר'	קלל: 2:
אומ'	הרגו	אמש	וא'	מי שבא	לדבריכ'	לחכמ'	יוסי	ר'	להן	ר'	מ095:
אמ'	הרגו	אמש	ואמ'	מי שבא		לחכמ'	יוסי	ר'	להם	ר'	פיר: 8:
אומר	הרגו	אמש	ואמ'	מי שבא	לדבריכם	לחכמ'	יוסי	ר'	להם	ר'	ברקו:
אומרין	הרגו	אמש	ואמ'	מי שבא	לדבריכם	לחכמ'	יוסי	רבי	להם	רבי	הרצו:

36

לו	אמרו	לחדש	בכמה	חד'	באיזו	שנה	באיזו	לו	קלל: 2:
לו	אמרו	לחד'	בכמ'	חד'	באיז'	שנ'	באיזו	שבוע	מ095:
לו	אמרי	לחדש	בכמה			שעה	באיזו	שבוע	פיר: 8:
לו	אמרו	לחדש	בכמה	חדש	באיזה	שנה	באיזו	שבוע	ברקו:
לו	אמרו	לחדש	בכמ'	חדש	באיזו	שנה	באיזו	שבוע	הרצו:

.37

לדברך	מי	שבא	ואמ'	עכשיו	הרגו	או'	לו	באי'	יום	<b>קרלל:</b>
לדברי'	מי	שבא	וא'	עכשיו	הרגו	אומרין				<b>מ095:</b>
לדברך	מי	שבא	ואמ'	עכשיו	הרגו	אומר	לו	באיזה	יום	<b>פיר8:</b> (מי נ)
לדברך	מי	שבא	וא'	עכשיו	הרגו	אומ'	לו	באיזה	יום	<b>ברקו:</b>
לדברך	מי	שבא	ואמר	עכשו	הרגו	אומרין	לו	באיזה	יום	<b>הרצו:</b>

.38

באיזו	שעה	אל[א]	אע"ג	דלא	צריך	רמינן	<b>קרלל:</b>
באיז'	שע'	ובאיז'	מקו'	אל'	אע"ג	דלא	<b>מ095:</b>
ובאיזה	שעה	אלא	אעגב	דלא	צריך	רמינן	<b>פיר8:</b>
באיזה	שעה	באיזה	מקום	אלא	אף	על	<b>ברקו:</b>
באיזו	שעה	באיזה	מקום	אלא	אע"ג	דלא	<b>הרצו:</b>

.39 דף מ ע"ב (יחידה ב - ג)

עליה	כר'	שמ'	בן	אלעז'	[הכא	נמי	אע"ג	דלא	צריך	רמינן	עליה	<b>קרלל:</b>
עלי'	כדר'	שמע'	בן	אלעז'	הכ'	נמי	אע"ג	דלא	צרי'	רמינן	עלי'	<b>מ095:</b>
עליה	כדר'	שמע'	בן		הכא	נמי	אעגב	דלא	צריך	רמינן	עליה	<b>פיר8:</b>
עליה	כדר'	שמעון	בן	אלעזר	הכא	נמי	אע"ג	דלא	צריך	רמינן	עליה	<b>ברקו:</b>
עליה	כדר'	שמעון	בן	אלעזר	[הכא	נמי	אע"ג	דלא	צריך	רמינן	עליה	<b>הרצו:</b>

.40

כר'	שמעון	בן	אלעזר]	ור'	יוסי	אמ'	לך	אמש	<b>קרלל:</b>
כדר'	שמע'	בן	אלע'	ור'	יוסי			אמש	<b>מ095:</b>
כדר'	שמע'	בן	אלעז'	ור'	יוסי			אמש	<b>פיר8:</b>
כדר'	שמעון	בן	אלעזר	ור'	יוסי			אמש	<b>ברקו:</b>
כדר'	שמעון	בן	אלעזר	ורבי	יוסי]			אמש	<b>הרצו:</b>

.41

שכיח	ברוב	עדיות	עכשיו	הרגו	לא	שכיח	ברו'	עדיות	<b>קרלל:</b>
שכיח	ברוב	עדיו'	עכשיו	הרגו	לא	שכיח	ברו'	עדיו'	<b>מ095:</b>
שכיח	ברוב	עדיות	עכשיו	הרגו	לא	שכיח	ברוב	עדיות	<b>פיר8:</b>
שכיח	ברוב	עדיות	עכשיו	הרגו	לא	שכיח	ברוב	עדיות	<b>ברקו:</b>
שכיח	ברוב	עדיות	עכשו	הרגו	לא	שכיח	ברוב	עדיות	<b>הרצו:</b>

.42

מכירין	ג	יחידה	אתם	אותו	תנו	רבנן	מכירין	<b>קרלל:</b>
מכירין	ג	יחידה	אתם		ת"ר		מכירין	<b>מ095:</b>
מכירין	ג	יחידה	אתם	אותו	כו'	רבנן	מכירין	<b>פיר8:</b>
מכירין	ג	יחידה	מכירים	אותו		רבנן	מכירין	<b>ברקו:</b>
מכירים	ג	יחידה	מכירין	אתם	התרתם	בו	מכירים	<b>הרצו:</b>

.43

אתם	אותו	גוי	הרג	או	ישר'	הרג	<b>קרלל:</b>
אתם	אותו	גוי	הרג	ישר'	הרג		<b>מ095:</b>
אתם	אתו	גוי	הרג	ישר'	הרג		<b>פיר8:</b>
אתם	אותו	גוי	הרג	ישראל	הרג		<b>ברקו:</b>
אתם	אותו	גוי	הרג	ישראל	הרג	טריפה הרג	<b>הרצו:</b>

.44

היתריתם	בו	קיבל	עליו	התראה	המית	בתוך	<b>קרלל:</b>
היתרית'	בו	קבל	עליו	התרא'	המית	בתו'	<b>מ095:</b>
היתרתם	בו	קיבל	עליו	התראה	המית	בתוך	<b>פיר8:</b>
היתריתם	בו	קיבל	עליו	התראה	המית	בתוך	<b>ברקו:</b>
היתריתם	בו	קיבל	עליו	התראה	המית	בתוך	<b>הרצו:</b>

.45 דף מ ע"ב (יחידה ג)

כדי	דיבור	היתיר	עצמו	למיתה	העובד	ע"ז	את	מה	עבד	<b>קרלל:</b>
כדי	דיבור			העוב'	ע"ז		את	מה	עבד	<b>מ095:</b>
כדי	דיבור			העובד	ע"ז		את	מי	עבד	<b>פיר8:</b>
כדי	דיבור			העובד	עבודה	זרה	את	מי	עבד	<b>ברקו:</b>
כדי	דיבור			העובד	ע"ז		את	מה	עבד	<b>הרצו:</b>

.46

עבד	ובמה	עבד	ע"ז	את	מה	עבד	לפעור	עבד	או	למר'	<b>קרלל:</b>
עבד	וכמ'	עבד					לפעור	עבד	או	למרקוליס	<b>מ095:</b>
עבד	במה						לפעור	עבד		למרקוליס	<b>פיר8:</b>
עבד	ובמה	עבד					לפעור	עבד		למרקוליס	<b>ברקו:</b>
עבד	ובמה	עבד					לפעור	עבד		למרקוליס	<b>הרצו:</b>

.47

עבד	ובמה	עבד	עבד	בזיבוח	או	בקיטו'	או	בניסוך	או	בהשתחואה	<b>קרלל:</b>
עבד	וכמ'	עבד	עבד	בזיבוח		בקיטור		בניסוך		בהשתחוא'	<b>מ095:</b>
עבד	במה			בזיבוח		בקיטור		בניסוך		בהשתחואה	<b>פיר8:</b>
עבד	ובמה	עבד	עבד	בזיבוח		בקיטור		בניסוך		בהשתחואה	<b>ברקו:</b>
עבד	ובמה	עבד	עבד	בזיבוח		בקיטור		בניסוך		בהשתחוייה	<b>הרצו:</b>



.48

קולל:	2	אמ' עולא	מניין	להתראה	מן התורה	שנ' איש
מ095:	0	א' עול'	מניין	להתרא'	מן התור'	דכתי' איש
פיר8:	8	אמ' עולא	מניין	להתראה	מן התורה	דכת' איש
ברקו:	114	אמ' עול'	מניין	להתראה	מן התורה	שנ' ואיש
הרצו:	114	אמ' עולא	מנין	להתראה	מן התורה	דכתי' ואיש

.49

קולל:	2	אשר יקח	את אחותו	בת ]או (בת) אביו]	או בת	אמו
מ095:	0	אש' יקח	את אחותו	בת	אביו או בת	אמו
פיר8:	8	כי יקח	בת	אביו או בת	אמו	
ברקו:	114	כי יקח	את אחותו	בת	אביו או בת	אמו
הרצו:	114	אשר יקח	את אחתו	בת	אביו או בת	אמו

.50

קולל:	2	[וראה	ערוטה]	אטו	בראייה
מ095:	0	ורא'	את ערות'	והיא תרא'	את עריתו חסד הו' אטו בראי'
פיר8:	8	וראה	את ערוותו	בראייה	
ברקו:	114	וראה	את ערותה	אטו	בראייה
הרצו:	114	וראה	את ערותה	מידי	בראייה

.51 דף מ ע"ב (יחידה ג)

קולל:	2	תלא רחמ' אלא	עד שירא[ו]הו	טעמו של דבר	אם אינו	עינין	לכרת
מ095:	0	תלי' מילת' אל'	עד שיראוהו	טע' של דבר	אם אינו	עינין	לכרת
פיר8:	8	תליא מילתא אלא	עד שיראהו	טעמא של דבר	אם אינו	עינין	לכרת
ברקו:	114	תליא מילתא אלא	עד שיראוהו	טעמו של דבר	אם אינו	ענין	לכרת
הרצו:	114	תליא מילתא אלא	עד שיראוהו	טעמו של דבר	אם אינו	ענין	לכרת

<sup>114</sup> בדפוס ונציה אשר במקום כי כבספרי המקרא שלפנינו.

.52 דף מא ע"א (יחידה ג)

תניהו עני' למלקות דבי חזקיה תנא וכי יזיד איש	דף מא ע"א	קרלל: 2
תנהו ענין למלקו' דבי חזקי' תנ' וכי יזי' איש	דף מא ע"א	מ095:
תניהו עניין למל(כ)[ק]ו דבי חזקי' תנא וכי יזיד איש	דף מא ע"א	פיר: 8
תנהו ענין למלקות דבי חזקיה תנא וכי יזיד איש	דף מא ע"א	ברקו:
תניהו ענין למלקות דבי חזקיה תנא וכי יזד איש	דף מא ע"א	הרצו:
.....< ענין למלקות ר' חזק>.....	דף מא ע"א	קמ78:

.53

על רעהו להורגו בערמה שהתרו בו ועדיין מזיד הוא	קרלל: 2
על רעהו להרגו בער' שהתרו בו ועדיין הו' מזיד	מ095:
על רעיהו להורגו בעורמה שהיתרו ועדיין הוא מזיד	פיר: 2
על רעהו להרגו בערמה שהתרו בו ועדיין הוא מזיד	ברקו:
על רעהו להרגו בערמה שהתרו בו ועדיין הוא מזיד	הרצו:
.....< להרג' בער' שה>.....	קמ78:

.54

דבי ר' ישמע' תנא המוצאים אותו מקושש	קרלל: 2
דבי ר' ישמע' תנא המוצאי' אותו מקוש'	מ095:
דברי ר' ישמע' תנא המוצאים אותו	פיר: 2
דבי ר' ישמע' תנא המצאים <sup>115</sup> אותו מקוש'	ברקו:
דבי ר' ישמעאל תנא ויקריבו אותו המצאים אותו מקשש	הרצו:
דבי ר' ישמ' תנא>.....<שש	קמ78:

.55

קישש לא נאמר אלא מקושש שהיתרו בו ועדיין הוא מקושש	קרלל: 2
עצי' שהתרו בו ועדיין הו' מקושש	מ095:
עדיין הוא מקושש	פיר: 2
עצים שהתרו בו ועדיין הוא מקושש	ברקו:
עצים שהתרו בו ועדין הוא מקושש	הרצו:
עצים שהת>.....	קמ78:

<sup>115</sup> בדפוס ונציה המוצאים מלא. שלא כבספרי המקרא שבידינו.

.56

					תנא	על	דבר	אשר	ענה	את		דבי ר'	<b>קרל2:</b>
					תנ'	על	דבר	אש'	ענ'			דבי ר'	<b>מ095:</b>
					תנא	על	דבר	אשר			לא	דבי ר'	<b>פיר2:</b>
					תנא	על	דבר	אשר	ענ'>...<			דבי ר'	<b>ברקו:</b>
					תאנא	על	דבר	אשר			לא	דבי ר'	<b>הרצו:</b>
													<b>קמ78:</b>

.57 דף מא ע"א (יחידה ג)

																	<b>קרל2:</b>
																	<b>מ095:</b>
																	<b>פיר2:</b>
																	<b>ברקו:</b>
																	<b>הרצו:</b>

.58

																	<b>קרל2:</b>
																	<b>מ095:</b>
																	<b>פיר2:</b>
																	<b>ברקו:</b>
																	<b>הרצו:</b>

.59

																	<b>קרל2:</b>
																	<b>מ095:</b>
																	<b>פיר2:</b>
																	<b>ברקו:</b>
																	<b>הרצו:</b>

.60

																	<b>קרל2:</b>
																	<b>מ095:</b>
																	<b>פיר2:</b>
																	<b>ברקו:</b>
																	<b>הרצו:</b>

<sup>116</sup> בדפוס ונציה וצריכא באל"ף.

<sup>117</sup> בדפוס ונציה ליתא.

## .61

נשרפין	לאיתויי	שמ'	לר'	למה	בנסקלין	ותרתי	<b>קרל2:</b>
נשרפין	לאיתויי	שמע'	לר'	לי	בנסקלין	תרת	<b>מ095:</b>
נשרפין	לאיתויי	שמע'	לר'	למה	ניסקלין	ותרתי	<b>פיר2:</b>
נשרפ>..	לאיתויי	שמעון	לר'	למה	בנסקלין	ותרתי	<b>ברקו:</b> 118
<							
נשרפין	לאיתויי	שמעון	לרבי	למה	בנסקלין	ותרתי	<b>הרצו:</b> צריכא

## .62 דף מא ע"א (יחידה ג)

ולכתוב	קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומר	בקל	מילתא	דאתיא	לרבנן	<b>קרל2:</b>
ולכתו'	ק'	לה	וּכְתַב	טרח		בק"ו	מילת'	דאתי'	לרבנן	<b>מ095:</b>
ולכתוב	קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומר	בקל	מילתא	דאתיא	לרבנן	<b>פיר2:</b>
ולכתוב	קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומר	בקל	מילתא	דאתיא	לרבנן	<b>ברקו:</b>
ולכתוב	קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומ'	בקל	מילתא	דאתיא	לרבנן	<b>הרצו:</b>

## .63

נמי	הכא	מיניה		וליגמרו	הנך	וליתו	בניסקלין	רחמנ'	<b>קרל2:</b>
נמי	הכ'	מיני'	הנך	וליגמרו			בנסקלין	רחמ'	<b>מ095:</b>
נמי	הכי	מיניה	הנך	ולגמרו			בנסקלין	רחמנ'	<b>פיר2:</b>
נמי	הכא	מיניה		וליגמרו	הנך	וליתו	בנסקלין	רחמ'	<b>ברקו:</b>
נמי	הכי	מיניה			הנך	וליתו	בנסקלין	רחמנא	<b>הרצו:</b>

## .64

קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומר	בקל	מילתא	דאתיא	<b>קרל2:</b>
קרא	לה	וּכְתַב	טרח		בק"ו	ומילת'	דאתי'	<b>מ095:</b>
קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומר	בקל	מילתא	דאתיא	<b>פיר2:</b>
קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומר	בקל	מילתא	דאתיא	<b>ברקו:</b>
קרא	לה	וּכְתַב	טרח	וחומ'	בקל	מילתא	דאתיא	<b>הרצו:</b>

## .65

רבא	אמ'					למיתה	שיתיר	עצמו	עד	<b>קרל2:</b>
רבה	א'				מנלן	למית'	התיר	עצמו		<b>מ095:</b>
רבה	אמ'				מנלן	למיתה	שיתיר	עצמו	עד	<b>פיר2:</b>
רבא	אמ'				מנא לן	למיתה	שיתיר	עצמו	עד	<b>ברקו:</b>
רבא	אמ'	(דזק נכר)	סימ'	מנא לן		למיתה	שיתיר	עצמו	עד	<b>הרצו:</b>

.66

ואיתימ'	חזקיה אמ'	קרא יומת	המת	עד	שיתיר	עצמו	למיתה	<b>קרלל:</b>
ואיתימ'	חזקי' א'	קר' יומ'	המת	עד	שיתי'	עצמו	למית'	<b>מ095:</b>
ואיתימ'	חזקיה אמ'	קרא יומת	המת	עד	שיתיר	עצמו	למיתה	<b>פיר:</b>
ואיתימ'	חזקיה אמ'	קרא יומת	המת	עד	שיתיר	עצמו	למיתה	<b>ברקו:</b>
ואי תימא	חזקיה אמ'	קרא יומת	המת	עד	שיתיר	עצמו	למיתה	<b>הרצו:</b>

67. דף מא ע"א (יחידה ד)

	קרל':	יחידה ד אמ'	רב חנ'	בר כהנא אמ'	רב	ע ידי	נערה	המא'
	מ095:	יחידה ד א'	רב חנינ'	בר כהנ' א'	רב	ע ידי	נער'	המאורס'
	פיר':	יחידה ד אמ'	רב חנינא	בר כהנא אמ'	רב	ע ידי	נערה	המאורסה (שנהרגו)
	ברקו:	יחידה ד אמר	רב חנן			ע ידי	נערה	המאורסה
	הרצו:	יחידה ד אמר	רב חנינא	בר כהנא אמ'	רב	ע ידי	נערה	המאורסה

68.

	קרל':	אין	נהרגין	מתוך שיכולין	לומר	לאוסרה	על בעלה	באנו (אף)
	מ095:	שהוזמו אין	נהרגין	מתו' שיכולין	לומ'	לאוסר'	על בעל'	באנו
	פיר':	שהוזמו אין	נהרגין	מתוך שיכול	לומר	לאוסרה	על בעלה	באנו
	ברקו:	שהוזמו אין	נהרגין	מתוך שיכולים	לומר	לאוסרה	על בעלה	באנו
	הרצו:	שהוזמו אין	נהרגין	מתוך שיכולין	לומ'	לאסרה	על בעלה	באנו

69.

	קרל':	הי'	אינה נהרגת	דהויא	לה	עדות ש'	אתה יכול	להזימה) והא	אתרו ב'
	מ095:							והא	אתרו בה
	פיר':							והא	אתרו בה
	ברקו:							והא	אתרו בה
	הרצו:							והא	אתרו בה

70.

	קרל':	בדלא	אתרו	בה	ואי	לא	אתרו	בה היכי	מיקטלא	באשה	חביר'
	מ095:	בלא	אתרו	בה	ואי	לא	אתרו	בה היכי	מקטל'	באש'	חביר'
	פיר':	בדלא	אתרו	בה	ואי	לא	אתרו	בה היכי	מיקטלא	באשה	חבירה
	ברקו:	דלא	אתרו	בה	ואי	לא	אתרו	בה היכי	מיקטלא	באש'	חבירה
	הרצו:	בדלא	אתרו	בה	אי	לא	אתרו	בה היכי	מיקטלא	באשה	חבירה

71.

	קרל':	ואליב'	דר'	יוסי	ב"ר	יהודה	דתני'	ר'	יוסי	ב"ר
	מ095:	ואליב'	דר'	יוסי	ב"ר	יהוד'	דתני'	ר'	יוסי	ב"ר
	פיר':	ואליב'	דר'	יוסי	בר'	יהוד'	דתניא	ר'	יוסי	בר'
	ברקו:	ואליבא	דר'	יוסי	בר' <..>	יהודה	דתניא	ר'	יוסי	בר'
	הרצו:	ואליבא	דר'	יוסי	ביר'	יהודה	דתניא	ר'	יוסי	בי רבי

72.

	קרל':	יהודה	או'	חבר	אינו	צריך	התראה	לפי	שלא	ניתנה	התראה	אלא
	מ095:	יהוד'	אומ'	חבר	אינו	צרי'	התרא'	לפי	שלא	ניתנ'	התרא'	אל'
	פיר':	יהוד'	אומ'	חבר	אין	צריך	התראה	לפי	שלא	ניתנה	התראה	אלא
	ברקו:	יהודה	אומר	חבר	אין	צריך	התראה	לפי	שלא	ניתנה	התראה	אלא
	הרצו:	יהודה	אומ'	חבר	אין	צריך	התראה	לפי	שלא	ניתנה	התראה	אלא

73. דף מא ע"א (יחידה ד)

דאינהו	וכיון	למזיד	שוגג	בין	להבחין	בין	קרלל: 2:
דאינהו	וכיון	למזי'	שוגג	בין	להבחין	בין	מ095:
דאינהו	וכי	למזיד	שוגג	בין	להבחין	בין	פיר: 2:
דאינהו	וכיון	למזיד	שוגג	בין	להבחין	בין	ברקו: 2:
דאינהו	וכיון	למזיד	שוגג	ובין	להבחין	בין	הרצו: כדי

74.

אתה	שאי	עדות	לה	הויא	מיקטלא	היכי	איהי	מיקטלי	לא	קרלל: 2:
את'	שאי	עדו'	לי'	הוי'	מיקטל'	היכי	איהי	מיקטלי	לא	מ095:
אתה	שאי	עדות	ליה	הויא	מיקטל	היכי	איהו	מיקטלי	לא	פיר: 2:
אתה	שאי	עדות	לה	הויא	מיקטל <	היכי	איהי	מיקטלי	לא	ברקו: 2:
אתה	שאי	עדות	לה	הויא	ליקטלה	היכי	איהי	מיקטלי	לא	הרצו: 2:

75.

שמ'	לא	להזימה	יכול	אתה	שאי	עדו'	וכל	להזימה	יכול	קרלל: 2:
שמ'	ולא							להזימ'	יכו'	מ095:
שמיה	לא	להזימה	יכול	אתה	שאי	עדות	וכל	להזימה	יכול	פיר: 2:
שמה	לא	להזימה	יכול	אתה	שאי	עדות	וכל	להזימה	יכול	ברקו: 2:
שמה	לאו	להזימה	יכול	אתה	שאיין	עדות	וכל	להזימה	יכול	הרצו: 2:

76.

לומר	שיכולין	נהרגין	אין	שהן	מתוך	קאמ'	נמי	הכי	עדות	קרלל: 2:
לומ'	שיכולין	נהרגין	שאיין		מתוך	קא'	נמי	הכי	עדו'	מ095:
לומר	שיכולין	נהרגין	שאיין		מתוך	קאמ'	נמי	הכי	עדות	פיר: 2:
לומר	שיכולין	נהרגין	שאיין		מתוך	קאמר	נמי	הכי	עדות	ברקו: 2:
לומ'	שיכולין	נהרגין	שאיין		מתוך	קא אמר	נמי	הכי	עדות	הרצו: 2:

77.

עדות	לה	דהויא	נהרגת	אינה	היא	אף	באנו	בעלה	על	לאוס'	קרלל: 2:
עדו'	לה	דהוי'	נהרג'	אינ'	הי'	אף	באנו	בעל'	על	לאוסר'	מ095:
עדות	ליה	דהויא	נהריגת	אינה	היא	אף	באנו	בעלה	על	לאוסרה	פיר: 2:
עדות	לה	דהויא	נהרגת	אינה	היא	אף	באנו	בעלה	על	לאוסרה	ברקו: 2:
עדות	לה	והויא	נהרגת	אינה	היא	אף	באנו	בעלה	על	לאסרה	הרצו: 2:

78.

חבירה	באשה	לן	דקיימ'	אלא	להזימה	יכול	אתה	שאי	קרלל: 2:
חביר'	באש'			אל'	להזימ'	יכו'	את'	שאי	מ095:
חבירה	באשה			אבל	להזימה	יכול	אתה	שאי	פיר: 2:
חבירה	באשה			אלא	להזימה	יכול	אתה	שאי	ברקו: 2:
חבירה	אשה			ואלא	להזימה	יכול	אתה	שאיין	הרצו: 2:

79. דף מא ע"א (יחידה ד)

היכי	יהודה	ב"ר	יוסי	דר'	אליבא	דמיקטלא	קלל: 2:
היכי	יהוד'	ב"ר	יוסי	דר'	אליב'	דמקטל' לן	מ095: דקיימ' לן
היכי	יהוד'	בר'	יוסי	דר'	אליב'	דמיקטלא	פיר: 2: וקיימא לן
היכי	יהודה	בר'	יוסי	דרבי	אליבא	דמיקטלא	ברקו: 2: דקיימא לן
היכי	יהודה	ר' בי	יוסי	דר'	אליבא	דמיקטלא	הרצו: 2: דקימא לן

80.

יכולין	והא	וזינתה	וחזרה	כשזינתה	לה	משכחת	קלל: 2:
יכולין	והא	וזינת'	וחזר'	בשזינת'	לה	משכח'	מ095: משכח' לה
יכולין		וזינתה	וחזרה	שזינתה	לה	משכח'	פיר: 2: משכח' לה
יכולין	והא	וזינתה	וחזרה	כשזינתה	לה	משכח' >	ברקו: 2: משכח' > לה
							<
יכולין	סוף	וזינתה	וחזרה	שזינתה	לה	משכחת	הרצו: 2: משכחת לה כגון

81.

שזינתה	באנו	שיני	בועלה	על	לאוס'	לומר	קלל: 2:
שזינת'	באנו	[שני]	ב[על]	על	לאוסר'	לומ'	מ095: לומ' לאוסר' על
שזינתה	ב(נ)[א]נו	שיני	בועלה	על	לאוסרה	לומר	פיר: 2: לומר לאוסרה על
שזינתה	באנו	שיני	בועלה	על	לאוסרה	לומר	ברקו: 2: לומר לאוסרה על
שזינתה	כגון	שני	בעלה	על	לאסרה	לומר	הרצו: 2: לומר לאסרה על

82.

מקרובים	זינתה	אינמי	ראשון	מבועל	קלל: 2:
מקרובי'	שזינת'	אינמי	ראשון	מבועל	מ095: מבועל ראשון
מקרובי'	זינתה	אינמי	ראשון	מבועל	פיר: 2: מבועל ראשון
מקרובין	זינתה	אינמי	ראשון	מבועל	ברקו: 2: מבועל ראשון
מקרובים	זינתה	אינמי	ראשון	מבעל	הרצו: 2: מבעל ראשון
למימר לאסרה	דלא יכלי				

83.

אפילו	דנקט	המאורסה	נערה	שנא	מאי	קלל: 2:
אפי'	דנקט	המאורס'	נער'	שנ'	מאי	מ095: מאי שנ' נער' המאורס' דנקט אפי'
אפילו	דנקט	המאורס'	נערה	שנא	מאי	פיר: 2: מאי שנא נערה המאורס' דנקט אפילו
אפילו	דנקט	מאורסה	נערה	שנא	מאי	ברקו: 2: מאי שנא נערה מאורסה דנקט אפילו
אפלו	דנקט	מאורסה	נערה	שנא	ומאי	הרצו: 2: באנו דהא אסירא להו ומאי שנא נערה מאורסה דנקט אפלו

84.

דלא	הא	אפילו				נמי	קלל: 2:
דלא	הא	אפי'				נמי	מ095: נשוא' נמי
דלא	הא	אפיל'				נמי	פיר: 2: נשואה נמי הכי קאמ'
דלא	האי	אפילו	אלא	אין		נמי	ברקו: 2: נשואה נמי
דלא	הא	אפלו			לן	נמי	הרצו: 2: נשואה נמי הא קא משמע לן



85. דף מא ע"א (יחידה ד - ה)

קרל':	יתבה תות'	(והא)	יכולין	לומר	לאוסרה	על	בעל'	באנו
מ095:	יתב' תחות'		יכולין	לומר	לאוסר'	על	בעל'	באנו
פיר':	יתבה תותיה		יכולין	למימר	לאוסרה	על	בעלה	באנו
ברקו:	יתבא תותיה		יכולין	לומר	לאוסרה	על	בעלה	באנו
הרצו:	יתבא אתותיה		יכולין	למימר	לאסרה	על	בעלה	באנו

86.

קרל':	יחידה ה אמ'	רב	חסדא	אחד	או'	בסייף	הרגו	ואחד	או'
מ095:	יחידה ה א'	רב	חסד'	אחד	או'	בסייף (בסן)	הרגו	ואחד	או'
פיר':	יחידה ה אמ'	רב	חסדא	אחד	אומ'	בסייף	הרגו	ואחד	אומ'
ברקו:	יחידה ה אמר רב	רב	חסדא	אחד	אומר	בסייף	הרגו	ואחד	אומ'
הרצו:	יחידה ה אמ'	רב	חסדא	אחד	אומ'	בסייף	הרגו	ואחד	אומ'

87.

קרל':	בארירן	הרגו	אין	זה	נכון	אחד או'	כליו	שחורים	ואחד	א'
מ095:	בארירן	הרגו	אין	זה	נכון	אחד או'	כליו	שחורי'	ואח'	או'
פיר':	בארירן	הרגו	אין	זה	נכון	אחד אומ'	כליו	שחורי' (אח)	ואחד	אומ'
ברקו:	בארירן	הרגו	אין	זה	נכון	אחד אומ'	כליו	שחורין	ואחד	או'
הרצו:	בארירן	הרגו	ואין	זה	נכון	אחד אומ'	כליו	שחורים	ואחד	אומ'

88.

קרל':	כליו	לבנים	הרי	זה	נכון	מיתיבי	נכון	שיהא	נכון	אחד	או'
מ095:	כליו	לבני'	הרי	זה	נכון	מתיבי	נכון	שיה' נכון			
פיר':	כליו	לבנין	הרי	זה	נכון	מתיבי	נכון	שיהא	נכון	אחד	אומ'
ברקו:	כליו	לבנים	הרי	זה	נכון	מיתיבי	נכון	שיהא	נכון	אחד	אומר
הרצו:	כליו	לבנים	הרי	זה	נכון	מותיבי'	נכון	שיהא	נכון	אחד	אומ'

89.

קרל':	בסיף	הרגו	ואחד	או'	בארירן	הרגו	אחד	או'
מ095:							אחד	או'
פיר':	בסייף	הרגו	ואחד	אומ'	בארירן	הרגו	אחד	אומ'
ברקו:	בסייף	הרגו	ואחד	אומר	בארירן	הרגו	אחד	אומר
הרצו:	בסיף	הרגו	ואחד	אומ'	בארירן	הרגו	אחד	אומר

90.

קרל':	כליו	שחורים	ואחד	או'	כליו	לבני'	אין	זה	נכון	תרגמה	רב
מ095:	כליו	שחורי'	ואחד	או'	כליו	לבני'	אין	זה	נכון	תרגמ'	רב
פיר':	כליו	שחורי'	ואחד	אומ'	כליו	לבנין	אין	זה	נכון	תורגמה	רב
ברקו:	כליו	שחורין	ואחד	אומר	כליו	לבנים	אין	זה	נכון	תרגמ'	רב
הרצו:	כליו	שחורים	ואחד	אומ'	כליו	לבנים	אין	זה	נכון	תרגמה	רב

91. דף מא ע"א (יחידה ה)

או'	אחד	ת"ש	וארירן	סייף	דהיינו	בו	שחנקו	בסו'	חסדא	קרלל: 2095
או'	אחד	ת"ש	וארירן	סייף	דהיינו	בו	שחנקו	בסודר	חסד'	מ095:
אומ'	אחד	ת"ש	וארירן	סייף	דהיינו	בו	שחנקו	בסודר	חסדא	פיר: 2095
אומר	אחד	תא שמ'	וארירן	סייף	דהיינו	בו	שחנקו	בסודר	חסדא	ברקו: 2095
אומ'	אחד	תא שמע	וארירן	דסייף	דהינו	בו	שחנקו	בסודר	חסדא	הרצו: 2095

92.

הכ'	נכון	זה	אין	לבנים	סנדליו	או'	ואחד	שחורין	סנדליו	קרלל: 2095
הת' נמי	נכון	זה	אין	לבני'	בסנדליו	או'	ואח'	שחורי'	בסנד'	מ095:
הכא נמי	נכון	זה	אין	לבנין	סנדליו	אומר	ואחד	שחורי'	סנדליו	פיר: 2095
התם נמי	נכון	זה	אין	לבנים	סנדליו	אומר	ואחד	שחורין	סנדליו	ברקו: 2095
התם נמי	נכון	זה	אין	לבנים	סנדליו	אומר	ואחד	שחורים	סנדליו	הרצו: 2095

93.

				והרגו	בסנדליו		שבעטו	כגון	קרלל: 2095
				והרגו	בסנדלו		שבעט	כגון	מ095:
				והרגו	בסנדליו	בו	שבעט		פיר: 2095
				והרגו	בסנדלו	בו	שבעט	כגון	ברקו: 2095
זה			מתניתין כל המרב	והרגו	בסנדליו	בו	שבעט	כגון	הרצו: 2095

ה

94.

				ובדק בן זכאי בעוקצי תאנ'	מעשה	ת"ש			קרלל: 2095
				ובדק בן זכאי בעוקצי תאני'	מעש'	ת"ש			מ095:
				ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים	מעשה	ת"ש			פיר: 2095
				ובדק בן זכאי בעוקצי תאינה	מעשה	תא שמ'			ברקו: 2095
חקירות לבדיקות	בין	תאנים ומה	זכאי בעוקצי תאנים ומה	ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים ומה	מעשה	משובח			הרצו: 2095

95.

									קרלל: 2095
									מ095:
									פיר: 2095
									ברקו: 2095
									הרצו: 2095

אלא שבחקירות אחד אומר איני יודע ושנין אומרין אין אנו יודעין

.96

**קרלל:**

**מ095:**

**פיר:**

**ברקו:**

**הרצו:**

עידותן בטילה ובבדיקות אחד אומ' איני יודע ואפלו שנים

.97 דף מא ע"א (יחידה ה)

**קרלל:**

**מ095:**

**פיר:**

**ברקו:**

**הרצו:**

אומרין אין אנו יודעין עידותן קיימת אחד חקירות ואחד בדיקות

.98

**קרלל:**

**מ095:**

**פיר:**

**ברקו:**

**הרצו:**

אמ' רמי בר חמ'

א' רמי בר חמ'

אמ' רמי בר חמ

א

אמ' רמי בר חמ

א

בזמן שמכחישין זה את זה עידותן בטילה גמר אמ' ראמי בר חמ

א

.99

**קרלל:** כגון

**מ095:** כגו'

**פיר:** כגון

**ברקו:** כגון

**הרצו:** כגון

שעקץ תאינ' בשבת דעלה קא מיקטיל

שעקץ תאנ' בשבת דעלה מקטל

שעקסן תאינה בשבת דעלה קא מיקטיל

שעקץ תאינה בשבת דעלה קא מיקטיל

שעקץ תאינה בשבת דעלה קא מיקטיל

.100

**קרלל:** והתניא אמרו לו

**מ095:** והתני' אמרו לו

**פיר:** והתניא אמרו לו

**ברקו:** והא תניא אמרו לו

**הרצו:** והא תניא אמרו לו

תחת תאינה הרגו אמ' רמי בר חמ'

תח' תאנ' הרגו אל' א' רמי בר חמ'

תחת תאינה הרגו אלא אמ' רמי בר חמא

תחת תאנה הרגו אלא אמ' רמי בר חמא

תחת תאינה הרגו אלא אמ' ראמי בר חמא

.101

**קרלל:** כגון

**מ095:** כגון

**פיר:** כגון

**ברקו:** כגון

**הרצו:** כגון

ששפדו ביחור של תאינה ת"ש אמ' להן

ששפדו בייחור של תאנ' ת"ש א' להן תאנ' זז

ששפדו ביחור של תאינה ת"ש אמ' להן תאינה זז

ששפדו בייחור של תאינה תא שמ' אמ' להן תאינה זז

ששפדו ביחור של תאנה תא שמע אמר להן תאנה זז

102.

שחורות	תאיניו			גסין	עוקציה	או	דקין	עוקציה	<b>קרל2:</b>
שחורו'	תאניה'	דקין	ועוקצין	גסין	עוקציה				<b>מ095:</b>
שחורות	תאיניה			גסין	עוקציה		דכין	עוקציה	<b>פיר2:</b>
שחורו'	תאיניה <sup>119</sup>			גסין	עוקציה		דקין	עוקציה	<b>ברקו:</b>
שחורות	תאניה			גסין	עוקציה		דקין	עוקציה	<b>הרצו:</b>

103. דף מא ע"א (יחידה ה)

לא	זכאי	בן	יוס'	רב	אמ'	אלא	לבנות	או תאיניו	<b>קרל2:</b>
	זכאי	מבן	יוסף	רב	א'	אל'	לבנו'	תאניה	<b>מ095:</b>
	זכאי	מב(ן/ז?כ)	יוסף	רב	אמ'	אלא	לבנות	תאיניה	<b>פיר2:</b>
	זכאי	מבן	יוסף	רב	אמ'	אלא	לבנו'	תאיני'	<b>ברקו:</b>
	זכאי	מבן	יוסף	רב	אמ'	אלא	לבנות	תאניה	<b>הרצו:</b>

104.

לי'	משוי	כחקירות		דבדיקות	זכאי	בן	שני	איניש	לוחיב	<b>קרל2:</b>
להו	משוו	כחקירו'		דבדיקו'	זכאי	בן	שאני	איניש	לוחיב	<b>מ095:</b>
ליה	משוי	כחקירות		דבדיקות?	זכאי	בן	שני	איניש	לוחיב	<b>פיר2:</b>
ליהו	משוי	כחקירות		דבדיקות	זכאי	בן	שאני	איניש	לוחיב	<b>ברקו:</b>
לה	משוי	כחקירות		דבדיקות	זכאי	בן		איניש	לוחיב	<b>הרצו:</b>

105.

הוה	ומי	זכאי	בן	יוחנן	רבן	אילימ'	זכאי	בן	מאן	<b>קרל2:</b>
הוה	מי	זכאי	בן	יוחנ'	רבן	אילימ'	זכאי	בן	מאי	<b>מ095:</b>
הוה	מי	זכאי	בן	יוח'	רבן	אילימ'	זכאי	בן	מאן	<b>פיר2:</b>
הוה	מי	זכאי	בן	יוחנן	רבן	אילימ'	זכאי	בן	מאן	<b>ברקו:</b>
הוה	מי	זכאי	בן	יוחנן	רבן	אילימא	זכאי	בן	מאן	<b>הרצו:</b>

106.

מא'	זכאי	בן	יוחנן	רבן	של	שנותיו	ל < >	והתני'	בסנהדרין	<b>קרל2:</b>
מא'	זכאי	בן	יוחנן	רבן	של	שנותיו	כל	והתני'	בסנהדרין	<b>מ095:</b>
מאה	זכאי	בן	יוחנן	רבן	של	שנותיו	כל	והתניא	בסנהדרין	<b>פיר2:</b>
מאה	זכאי	בן	יוחנן	רבן	של	שנותיו	כל	והתני' <sup>120</sup>	בסנדרו	<b>ברקו:</b>
מאה	זכאי	בן	יוחנן	רבן	של	שנותיו	כל	והתניא	בסנהדרין	<b>הרצו:</b>

<sup>119</sup> בדפוס ונציה **תאנים**.

<sup>120</sup> בדפוס ונציה **בסנהדרין**.

.107

שנה	ארבעים	בפרקמטיא	עסק	שנה	ארבעים	הוו	ועשרים	<b>קרל2:</b>
שנה	ארבעי'	פרגמטיא	עש'	שנ'	ארבעי'		ועשרי'	<b>מ095:</b>
שנה	ארבעי'	בפרקמטיא	עסק	שנה	ארבעי'		ועשרי'	<b>פיר2:</b>
שנה	ארבעים	בפרגמטיא	עסק	שנה	ארבעים		ועשרים	<b>ברקו:</b>
	121	122						
שנה	וארבעים	פרקמטיא	עשה	שנה	ארבעים		ועשרים	<b>הרצו:</b>

.108 דף מא ע"א (יחידה ה)

הבית	חורבן	שנה קודם	ארבעי'	ותני'	לימד	שנה	ארבעים	למד	<b>קרל2:</b>
הבי'	חורבן	שנ' קוד'	ארבעי'	ותני'	לימד	שנ'	וארבעי'	למד	<b>מ095:</b>
הבית	חורבן	שנה קודם	ארבעי'	ותניא	לימד	שנה	וארבעי'	לימד	<b>פיר2:</b>
הבית	חורבן	שנה קודם	ארבעי'	ותניא	לימד	שנה	ארבעי'	למד	<b>ברקו:</b>
הבית	חרבן	שנה קודם	ארבעים	ותניא	לימד	שנה	וארבעים	למד	<b>הרצו:</b>

.109

בר	אבדימי	יצחק	ר	בחנות וא"ר	לה	וישבה	סנהד'	גלתה	<b>קרל2:</b>
בר	אבדימי	יצח'	רב	בחנות וא'	לה	וישב'	סנהד'	גלת'	<b>מ095:</b>
בר	אבודימי	יצחק	ר'	בחנות ואמ'	לה	וישבה	סנדרי	גלתה	<b>פיר2:</b>
בר	אבודימי	יצחק	ר'	בחנות ואמ'	לה	וישבה <sup>120</sup>	סנדרי	גלתה	<b>ברקו:</b>
בר	אבדימי	יצחק	ר'	בחנות ואמ'	לה	וישבה	סנהדרין	גלתה	<b>הרצו:</b>

.110

אלא	אימ'	דעת'	סלק'	קנסות	דיני	קנס'	דיני	דנו	שלא	לומר	<b>קרל2:</b>
אל'			ס"ד	קנסו'	דיני	קנסו'	דיני	דנו	שלא	לומ'	<b>מ095:</b>
אלא		דע'	סל"	קנסות	דיני	קנסות	דיני	דנו	שלא	לומר	<b>פיר2:</b>
אלא			ס"ד	קנסות	דיני	קנסות	דיני	דנו	שלא	לומ'	<b>ברקו:</b>
אלא	אימא	דעתא	סלק'	קנסות	דיני	קנסות	דיני	דנו	שלא	לומר	<b>הרצו:</b>

.111

התקין	המקדש	בית	שחרב	מיש'	ותנן	נפשות	דיני	דנו	שלא	<b>קרל2:</b>
התקין	המקד'	בי'		משחר'	ותנן	נפשו'	דיני	דנו	שלא	<b>מ095:</b>
התקין	המקדש	בית		משחרב	ותנן	נפשו'	דיני	דנו	שלא	<b>פיר2:</b>
התקין	המקדש	בית		משחרב	ותנן	נפשות	דיני	דנו	שלא	<b>ברקו:</b>
התקין	המקדש	בית		משחרב	ותנן	נפשות	דיני	דנו	שלא	<b>הרצו:</b>

<sup>121</sup> בדפוס ונציה מ'.

<sup>122</sup> בדפוס ונציה בפרקמטיא.

.112

מסתברא	נמי	הכי	דעלמ'	זכאי	בן	אלא	זכאי	בן	יוחנ'	רבן	קרל':
מסתב'	נמי	הכי	דעלמ'	זכאי	בן	אל'	זכאי	בן	יוחנן	רבן	מ095:
מסתברא	נמי	והכי	דעלמ'	זכאי	בן	אלא	זכאי	בן	יוחנ'	רבן	פיר':
מסתב'	נמי	הכי	דעלמא	זכאי	בן	אלא	זכאי	בן	יוחנן	רבן	ברקו':
מסתברא	נמי	הכי	דעלמא	זכאי	בן	אלא	זכאי	בן	יוחנן	רבן	הרצו':

.113

בן		בן זכאי]	יוח'	[ר'	דעת'	סל'	דאי	(בן/כן)	דאי	סל'	קרל':
		בן זכאי		[רבן		ס"ד	דאי		דאי	ס"ד	מ095:
בן	יוח'	בן זכאי	יוחנ'	רבן	דע'	סל'	דאי		דאי	סל'	פיר':
		בן זכאי	יוחנן	רבן	דע'	סל'	דאי		דאי	סל'	ברקו':
		בן זכאי	יוחנן	רבן	דעתא	סלק'	דאי		דאי	סלק'	הרצו':

.114 דף מא ע"א (יחידה ה)

[אלא	א"א	בן	זכאי	דעלמ']		ליה	קרי	זכאי	קרל':
					בן	ליה	קרו	זכאי	מ095:
					בין	ליה	קרי	זכאי	פיר':
					בן	ליה	קרי	זכאי	ברקו':
					בן	ליה	קארי	זכאי	הרצו':

.115

אלא		בן זכאי	ר[בן]	יוחנן	ובדק	מעשה	והתני'	קרל':
		בן זכאי	רבן	יוחנן	ובדק	מעש'	והתני'	מ095:
		בן זכאי	רבן	יוחנן	ובדק	מעשה	והתניא	פיר':
		בן זכאי	רבן	יוחנ'	ובדק	מעשה	והתני'	ברקו':
		בן זכאי	רבן	יוחנן	ובדק	מעשה	והתניא	הרצו':

.116

		דמיסתבר	מילתא	ואמ'	רבו	לפני	יושב	תלמיד	קרל':
			א						מ095:
			מילת'	וא'	רבו	לפני	תלמי'		פיר':
	טעמ'	ומיסתבר'	מילתא	אמ'	רבו	בפני	יושב	תלמי'	ברקו':
	טעמיה	ומסתברא	מילתא	ואמ'	רבו	לפני	היושב	תלמיד	הרצו':
	טעמיה לרביה	ואסתבר	מילתא	ואמר	רבו	לפני	היושב	תלמיד	

117. דף מא ע"ב (יחידה ה)

קרי	וקבעוה	בשמיה	כי	הוה	למד		קרי	<b>קרלל:</b>	דף מא ע"ב
קרי	וקבע'	בשמי'	כי	הוה	למד	בן זכאי	קרי	<b>מ095:</b>	דף מא ע"ב
קרי	וקבעוה	בשמיה	כי	הוה	למד		קרי	<b>פיר2:</b>	דף מא ע"ב
קרו	וקבעוה	בשמיה	כי	הוה	למד	בן זכאי	הוה קרו	<b>ברקו:</b>	דף מא ע"ב
	וקבעוה	בשמיה						<b>הרצו:</b>	דף מא ע"ב

118.

	לימד	כי		בן זכאי	לי	<b>קרלל:</b>
יוחנן	מלמד	כי	הוה	בן זכאי	ליה	<b>מ095:</b>
	לימד	כי	הוה	בן זכאי	ליה	<b>פיר2:</b>
	לימד	כי	הוה	רבו	ליה	<b>ברקו:</b>
				כתלמיד היושב לפני רבו		<b>הרצו:</b>

119.

ליה	קרי	ליה	רבו	יוח'	בן זכאי	קרי	<b>קרלל:</b>
	לי	קרי	לי	על שום ומאי דקרי	בן זכאי	הוה קרי	<b>מ095:</b>
ליה	קרי	ליה	רבו	יוחנ'	בן זכאי	קרי	<b>פיר2:</b>
ליה	קרי	ליה	ר' יוחנן	בן זכאי	קרו <sup>123</sup>	הוה קרו	<b>ברקו:</b>
ליה	קרי	ליה	קרי	והא דקארי			<b>הרצו:</b>

120.

יוחנן	רבו	ליה	דקרי	דמיעקרא	שם	על	בן זכאי	<b>קרלל:</b>
	רבו		רבו	דמיעקרא	שום	על	בן זכאי	<b>מ095:</b>
	רבו		רבו	דמיעקרא	שום	על	בין זכאי	<b>פיר2:</b>
	רבו	לי	קרי	דמיעקרא	שם	על	בן זכאי	<b>ברקו:</b>
	ורבו		ורבו	דמיעקרא	שום	על	בן זכאי	<b>הרצו:</b>

121.

דהשתא	שם	על	ז'	בן זכאי	<b>קרלל:</b>
דהשתא	שום	על	זכ'	בן זכאי	<b>מ095:</b>
דהשתא	שום	על	זכאי	בן זכאי	<b>פיר2:</b>
דהשת'	שם	על	זכאי	בן זכאי	<b>ברקו:</b>
דהשתא	שום	על	זכאי	בן זכאי	<b>הרצו:</b>

<sup>123</sup> בדפוס ונציה קרי.

122. דף מא ע"ב (יחידה ו)

מה בין חקירות לבדיקות	מה בין חקירו'	מה בין חקירו'	מה בין חקירות לבדיקות	זכאי	בן	ובדק	מעש'	יחידה ו	קרלל: 2095
				זכאי בעוקצי	בן	ובדק	מעשה	יחידה ו	פיר: 2095
						ובדק	מעשה	יחידה ו	ברקו: 2095
						ובדק	מעשה	יחידה ו	הרצו: 2095

123.

מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עד'	קיימת	מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	א' אח' איני	יודע עדותן	קיימ'
מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עדותן	קיימת	מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עדות'	קיימת
מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עדותן	קיימת	מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עדותן	קיימת
מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עדותן	קיימת	מאי אפילו שנים או'	פשיט' כי	אמ' אחד איני	יודע עדותן	קיימת

124.

כי אמרי בתרי נמי	עדותן קיימת אמ' רב	ששת ארישא	כי אמרי בתרי נמי	עדותן קיימת אמ' רב	ששת ארישא
[כי אמרי בי תרי נמי	עדותן קיימת] א' רב	שש' אריש'	[כי אמרי בי תרי נמי	עדותן קיימת] א' רב	שש' אריש'
כי אמרי תרתי נמי	עדותן קיימת אמ' רב	ששת אריש'	כי אמרי תרתי נמי	עדותן קיימת אמ' רב	ששת אריש'
כי אמרי בי תרי נמי	עדותן קיימת א' רב	ששת ארישא	כי אמרי בי תרי נמי	עדותן קיימת א' רב	ששת ארישא
כי אמרי בתרין נמי אין	עדותן קיימת אמר רב	ששת ארישא	כי אמרי בתרין נמי אין	עדותן קיימת אמר רב	ששת ארישא

125.

והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע	והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע
והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע	והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע
והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע	והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע
והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע	והכ' קאמ' בחקירות אפילו שנים או'	ידענו ואחד או'	איני יודע

126.

עדות' בטילה כמאן כר' עקי' דמקיש שלשה לשנים אמ' ליה	עדותן בטל' כמאן כר' עקי' דמקיש שלש' לשני' א'	עדות' בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'	עדותן בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'
עדות' בטילה כמאן כר' עקי' דמקיש שלשה לשנים אמ' ליה	עדותן בטל' כמאן כר' עקי' דמקיש שלש' לשני' א'	עדות' בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'	עדותן בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'
עדות' בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'	עדותן בטל' כמאן כר' עקיב' דמקיש שלש' לשני' א'	עדות' בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'	עדותן בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'
עדות' בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'	עדותן בטל' כמאן כר' עקיב' דמקיש שלש' לשני' א'	עדות' בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'	עדותן בטילה כמאן כר' עקיב' דמקיש שלשה לשנים אמ'

127.

רבא וה' עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'	רבא והא עדותן קיימ' קתני אל' א' רבא ה"ק	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ' (או)	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'
רבא וה' עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'	רבא והא עדותן קיימ' קתני אל' א' רבא ה"ק	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ' (או)	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'
רבא וה' עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'	רבא והא עדותן קיימ' קתני אל' א' רבא ה"ק	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ' (או)	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'
רבא וה' עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'	רבא והא עדותן קיימ' קתני אל' א' רבא ה"ק	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ' (או)	רבא והא עדותן קיימת קתני אלא אמ' רבא הכי קאמ'



128. דף מא ע"ב (יחידה 7)

או'	ואחד	ידענו	או'	שנים	אפילו	בחקירות	קלל: 2:
או'	ואח'	אנו יודעי'	או'	שני'		בחקירו'	מ095:
אומ'	ואחד	ידענו	אומ'	שנים		בחקירות	פיר: 2:
אומ'	ואחד	ידענו	אומ'	שנים		בחקירות	ברקו: 2:
אומ'	ואחד	ידעינ'	אומרין	שנים		בחקירות	הרצו: 2:

129.

ורב	כהנא	רב	עקי'	כר'	כלא	קיימת	כמאן	עדותן	יודע	איני	קלל: 2:
ורב	כהנ'	רב	עקי'	כר'	דלא	קיימ'	כמאן	עדותן	יודע	איני	מ095:
ורב	כהנא	רב	עקיב'	כר'	דלא	קיימת	כמאן	עדותן	יודע	איני	פיר: 2:
ורב	כהנא	רב	עקיבא	כר'	דלא	קיימת	כמאן	עדותן	יודע	איני	ברקו: 2:
ורב	כהנא	רב	עקיבה	כר'	דלא	קיימת	כמאן	עדותן	יודע	איני	הרצו: 2:

130.

		רב	בהו	פגע	רבא	בי	סנהדרין	תני	ספרא	קלל: 2:
בר	רמי		בהו	פגע	רבא	בי	סנהדרין	תנו	ספרא	מ095:
בר	רמי		בהו	פגע	רבה	בי	סנהדרין	תני	ספרא	פיר: 2:
בר	רמי		בהו	פגע	רבה	בי	סנהדרין	תנו	ספרא	ברקו: 2:
בר	ראמי		בהו	פגע	רבא	בי	סנהדרין	תאנו	ספרא	הרצו: 2:

131.

ליה	אמרו	רבא	דבי	בסנהדר'		אמריתו	מאי	להו	אמ'	חמ'	קלל: 2:
לי'	אמרו	רבא	דבי	בסנהדרין	בה	אמריתו	מאי	להו	א'	חמא	מ095:
לו	אמרי	רבה	דבי	בסנהדרין		אמריתו	מאי	להו	אמ'	חמא	פיר: 2:
ליה	אמרי	רבה	דבי	בסנהדרין	בה	אמריתו	מאי	להו	אמר	חמא	ברקו: 2:
ליה	אמרי	רבא	דבי	בסנהדרין		אמריתו	מאי	להו	אמ'	חמא	הרצו: 2:

132.

מהא	לך	קשיא	ומאי	גרידתא	כסנהדרין		[מאי	אמרין]	קלל: 2:
מהא	לך	קקשי'	ומאי	גרידת'	בסנהדרין		מאי	אמרי'	מ095:
מיהא	לך	קא קשיא	ומאי	גרידתא	בסנהדרין		ומאי	אמרין	פיר: 2:
מיהא	לך	קשיא	ומאי	גרידתא	בסנהדרין	בה	מאי	אמרין	ברקו: 2:
מיהא	לך	קשיא	ומאי	גרידתא	בסנהדרין		ומאי	אמרין	הרצו: 2:

124

124 בדפוס ונציה מהא חסר יו"ד.

.133

דקתני	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	אמ'	<b>קרלל:</b>
דקתני	מה	בין	חקירו'	לבדיקו'	חקירו'	א'	<b>מ095:</b>
הא קתני	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	אמ' ליה	<b>פיר:</b>
דקתני	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירו'		<b>ברקו:</b>
דקתאני	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	אמ'	<b>הרצו:</b>

.134 דף מא ע"ב (יחידה ו)

אחד	איני	יודע	(וש' או' אין אנו יודעין)	עדותן	<b>קרלל:</b>
אחד	איני	יודע		עדות'	<b>מ095:</b>
אחד	אומ'	יודע		עדותן	<b>פיר:</b>
אחד	אומ'	יודע		עדותן	<b>ברקו:</b>
אחד	איני	יודע		עדותן	<b>הרצו:</b>

.135

בטיל'	בדיקות אמ'	אחד	איני	יודע	ואפילו	שנים	<b>קרלל:</b>
בטל'	בדיקו' א'	אח'	איני	יודע	אפי'	שני'	<b>מ095:</b>
בטילה	בדיקות אמ'	אחד	איני	יודע	או אפיל'	שנים	<b>פיר:</b>
בטילה	בדיקות אמר	אחד	איני	יוד'	ואפילו	שנים	<b>ברקו:</b>
בטילה	בדיקות אמר	אחד	איני	יודע	אפלו	שנים	<b>הרצו:</b>

.136

או'	אין	אנו	יודעי'	עדותן	קיימת	מכדי	אידי	ואידי	<b>קרלל:</b>
או'	אין	אנו	יודעין	עדותן	קיימ'	מכדי	אידי	ואידי	<b>מ095:</b>
אומ'	אין	אנו	יודעי'	עדות'	קיימ'	מכדי	אידי	ואידי	<b>פיר:</b>
אומרין	<sup>125</sup> אין	אנו	יודעי'	עדותן	קיימת	מכדי	אידי	ואידי	<b>ברקו:</b>
אומרין	אין	אנו	יודעין	עדותן	קיימת	מכדי	אידי	ואידי	<b>הרצו:</b>

.137

דאוריתא	היא	מאי	שנא	חקירות	ומאי	שנא	בדיקות	הכי	השת'	<b>קרלל:</b>
דאורית'	הי'	ומאי	שנ'	חקירו'	ומאי	שנ'	בדיקו'	הכי	השת'	<b>מ095:</b>
דאורית'	הוא	מאי	שנא	חקירות	ומאי	שנא	בדיקות	הכי	השתא	<b>פיר:</b>
דאורית'	היא	מאי	שנא	חקירות	ומאי	שנא	בדיקות	הכי	השתא	<b>ברקו:</b>
דאוריתא	מאי	שנא	שנא	חקירות	ומאי	שנא	בדיקות	הכי	השתא	<b>הרצו:</b>

<sup>125</sup> בדפוס ונציה נוסף כאן: אינ.

.138

לה	דהויא	בטיל'	עדותן	יודע	איני	אחד	אמ'	חקי'	<b>קרלל': 2</b>
לי'	דהוי'	בטל'	עדותן	יודע	איני	אח'	א'	בחקירו'	<b>מ095:</b>
ליה	דהויא	בטילה	עדותן	יודע	איני	אחד	אמ'	בחקיר'	<b>פיר': 2</b>
לה	דהויא	בטילה	עדותן	יודע	איני	אחד	אמ'	בחקירות	<b>ברקו':</b>
לה	דהויא	בטילה	עדותן	יודע	איני	אחד	אמ'	בחקירות	<b>הרצו':</b>

.139

				להזימה	יכול	אתה	שאי	עדות	<b>קרלל': 2</b>
				להזימ'	יכו'	את'	שאי	עדו'	<b>מ095:</b>
				להזימה	יכול	אתה	שאי	עדות(ו)	<b>פיר': 2</b>
איני	מהן	אחד	אמר	להזימ'	יכול	אתה	שאי	עדו'	<b>ברקו':</b>
				להזימה	יכול	אתה	שאין	עדות	<b>הרצו':</b>

.140 דף מא ע"ב (יחידה 1)

אי			להזימה	יכול	שאתה	עדות			<b>קרלל': 2</b>
אי		הי'	להזימ'	יכו'	שאת'	עדו'			<b>מ095:</b>
אי			להזימה	יכול	שאתה	עדות			<b>פיר': 2</b>
אי	להו	א'	הוא	יכול	שאתה	עדות	קיימת	עדותן	<b>ברקו':</b>
אי			היא	יכול	שאתה				<b>הרצו':</b>

.141

דמר	מטיבותיה	ליה	אמרו		טובא	בהא	אמריתו	הכי	<b>קרלל': 2</b>
דמר	מטיבותי'	לי	אמרי	בה	טוב'	בה	אמריתו	הכי	<b>מ095:</b>
דמר	מטבותיה	ליה	אמרי		טובא	בה	אמריתו	הכי	<b>פיר': 2</b>
דמר	מטיבותיה	ליה	אמרי	בה	טובא	בה	אמריתו	הכי	<b>ברקו':</b>
דמר	מטיבותיה	ליה	אמרי		טובא	בה	אמריתו	הכי	<b>הרצו':</b>

.142

מידי	ביה ולא	אמרין	לא	דמר	טובא	ביה	אמרין'	<b>קרלל': 2</b>
חד'	בה לא	אמרין'	לא	דמר	טוב'	בי'	אמרין	<b>מ095:</b>
חדא	בה ולא	אמרין'	לא	דמר	טובא	ביה	אמרין'	<b>פיר': 2</b>
חדא	בה ולא	אמרין	לא	דמר	טובא	בה	אמרין	<b>ברקו':</b>
חדא	בה ולא	אמרין	לא	דמר	טובא	בה	אמרין	<b>הרצו':</b>

143. דף מא ע"ב (יחידה ז)

**קרלז:** יחידה ז אחד או' בשנים בחדש  
**מ095:** יחידה ז אח' או' בשני' בחד'  
**פיר2:** יחידה ז אחד אומ' בשני' בחדש ואחד אומ' בשלש' (עק)  
**ברקו:** יחידה ז אחד אומר כו'  
**הרצו:** יחידה ז מתניתין אחד אומר בשנים בחדש ואחד אומ' בשלשה בחדש

144.

**קרלז**  
**מ095:**  
**פיר2:** עדותן קיימת  
**ברקו:**  
**הרצו:** עדותן קיימת שזה יודע בעיבורו שלחדש וזה אינו יודע

145.

**קרלז:**  
**מ095:**  
**פיר2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** בעיבורו שלחדש אחד אומ' בשלשה ואחד אומ' בחמשה עדותן

146.

**קרלז:**  
**מ095:**  
**פיר2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** בטילה אחד אומ' בשתי שעות ואחד אומ' בשלש שעות עדותן

147.

**קרלז:**  
**מ095:**  
**פיר2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** קיימת אחד אומ' בג' ואחד אומ' בחמש עדותן בטילה ר' יהודה

148.

**קרלז:**  
**מ095:**  
**פיר2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** אומ' קיימת אחד אומ' בחמש ואחד אומ' בשבע עדותן בטלה

149. דף מא ע"ב (יחידה ז)

**קרלז:**  
**מ095:**  
**פיר2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב גמר (גמר) וע"כ מברכי"ן

150.

**קרלז:**  
**מ095:** באל"ו בתחבול"ו סימ' ועד [עד כמה] כמ'  
**פיר2:** ועד כמה סימ' ר"ב מברכי" כאל"ו  
**ברקו:** עד כמה סימ' רוב מברכינ כאלו  
**הרצו:** ועד כמה סימ' רוב מברכינ כאלו

151.

**קרלז:**  
**מ095:** א"ר רב אח' בר חנינא א"ר אבינא א"ר אסי  
**פיר2:** בתחבול"ת אמ' רב אחא בר' חנינא אמ' ר' אסי  
**ברקו:** אמ' ר' אחא בר חנינא אמ' ר' אסי  
**הרצו:** בתחבולות אמ' רב אחא בר חנינא אמ' רבא אמ' ר' אסי

152.

**קרלז:** א"ר יוחנן עד רובו של חדש אמ' רבא אף אנן נמי  
**מ095:** א"ר יוחנן עד רובו של חדש א' רבא אף אנן נמי  
**פיר2:** אמ' ר' יוח' עד רוב של חודש אמ' ר' אבא אף אנן נמי  
**ברקו:** אמ' יוחנן עד רובו של חודש אמ' רבא אף אנן נמי  
**הרצו:** א"ר יוחנן עד רובו שלחודש אמר רבא אף אנן נמי

153.

**קרלז:** תנינא אחד או' בשלשה ואחד או' בחמשה עדותן בטילה  
**מ095:** תנינ' אח' או' בשלש' ואח' או' בחמש' עדותן בטל'  
**פיר2:** תנינא אחד אומ' בשלש' ואחד אומ' בחמש' עדותן בטילה  
**ברקו:** תנינא אחד אומר בשלשה ואחד אומר בחמשה עדותן בטילה  
**הרצו:** תנינא אחד אומ' בשלשה ואחד אומ' בחמשה עדותן בטילה

154.

**קרלז:** ואמאי לימ' שזה ידע [בשנים עבורים] (בעיבורו) של חודש  
**מ095:** ואמאי לימ' שזה יודע בשני עיבורין  
**פיר2:** ואמאי שזה יודע בשני עיבורין  
**ברקו:** ואמאי נימא שזה יודע בשני עיבורין  
**הרצו:** ואמאי לימא שזה יודע בשני עיבורין

## .155 דף מא ע"ב (יחידה ז - ח)

דברובא	משום	לאו	אלא	עיבורין	בשני	יודע	אינו	זזה	קלל: 2
דברוב'	משו'	לאו	אל'	עיבורין	בשני	יודע	לא	זזה	מ095:
דברובה	משו'		אלא			ידע	לא	זזה	פיר: 2
דברובה	משום	לאו	אלא	עיבורין	בשני	יודע	אינו	זזה	ברקו:
דברובה	משום		אלא			יודע	אינו	זזה	הרצו:

## .156

ידע	ובשיפוא	לא	ידע	דברובא	לך	אימ'	לעולם	ידע	קלל: 2
ידע	ובשיפור'	לא	ידע	ברוב'	לך	אימ'	לעול'	ידע	מ095:
ידע	ובשיפוא	לא	ידע	ברובה	לך	אימ'	לעול'	ידע	פיר: 2
ידע	ובשפוא	לא	ידע	ברובה	לך	אימ'	לעולם	ידע	ברקו:
ידע	בשיפוא	אלא	לא	נמי	לך	אימא	לעולם	לא	הרצו:

## .157

דטעי	אמ'	לא	שיפורי	בתרי	דטעי	אמרי	שיפור'	בחד	קלל: 2
דטעו	אמרי'	לא	שפורי	בתרי'	דטעו	אמרינ'	שיפור'	בחד	מ095:
דטעי	אמרינ'	לא	שפורי	בתרי	דטעי	אמרי	שיפוא	בחד	פיר: 2
דטעי	אמרי'	לא	שיפורי	בתרי	דטעי	אמרינ'	שיפוא	בחד	ברקו:
דטעא	אמרינ'	לא	שיפורי	בתרי	דטעא	אמרינ'	שיפוא	בחד	הרצו:

## .158

אסי א"ר	א"ר	אבוה	א"ר	חנינ'	בר	חייא	וא"ר	יחידה ח	קלל: 2
אסי א"ר	א"ר			חנינ'	ב"ר	אח'	וא"ר	יחידה ח	מ095:
אסי אמ' ר'	אמ' ר'			חנינא	בר'	אחא	ואמ' ר'	יחידה ח	פיר: 2
אסי אמ' ר'	אמ' רב			חנינא	בר'	אחא	ואמ' ר'	יחידה ח	ברקו:
אסי א"ר	אמר ר'	אמר	רבא	חנינה	ביר'	אחא	ואמר רבי	יחידה ח	הרצו:

## .159

א"ר	וכמה] א"ר	פגימתו	ש[ת]תמלא	עד	החודש]ש	על	מברכי'	על	יוחנן	קלל: 2
א"ר	וכמ' א"ר	פגימ'	שתתמל'	עד	החדש	על	מברכי'	על	יוחנן	מ095:
אמ'	וכמה אמ'	פגמו	שתתמלא	עד	החודש	על	מברכין	על	יוח'	פיר: 2
אמר	וכמה אמר	פגימתה	שתתמלא	עד	החד'	על	מברכין	על	יוח'	ברקו:
א"ר	וכמה א"ר	פגימתו	שתתמלא	עד	החדש	על	מברכין	על	יוחנן	הרצו:

160.

קרב	יעקב	אמ' רב יהודה עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר
מ095	יעק'	א' רב יהוד' עד שבע' נהרדעו אמרי עד שש' עשר
פיר2	ר' יעקב	אמ' רב יהוד' עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר
ברקו:	ר' יעקב בר אידי	אמ' רב יהודה עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר
הרצו:	יעקב	א"ר יהודה עד שבעה נהרדעאי אמרי עד ששה עשר

161. דף מב ע"א (יחידה ח)

קרב2	דף מב ע"א	ותרויהו כר' [יוחנן] (חנינ') סבירא להו הא למיהוי
מ095	דף מב ע"א	ותרויהו כר' יוחנן סביר' להו הא למהוי
פיר2	דף מב ע"א	ותרויהו כר' יוחנן סביר' להו הא (ליה) למיהוי
ברקו:	דף מב ע"א	ותרויהו כר' יוחנן סביר' להו הא למיהוי
הרצו:	דף מב ע"א	ותרויהו כדר' יוחנן סבירא להו הא למהוי

162.

קרב2	כי יתרא הא למיהוי (כ...פי' [כי נפיא] א"ל רב אחא מדיפתי
מ095	כיתר' הא למהו כינפי' א"ל רבא מדפתי
פיר2	כיתרא הא למיהוי כי נפיא אמ' ל" רב אחא מדיפתי
ברקו:	כי יתרא <sup>126</sup> הא למיהוי כי נפיא אמר ליה רב אחא מדיפתי
הרצו:	כי יתרא? ה?א למהוי כי נפיא אמ' ליה רב אחא מדיפתי

163.

קרב2	לרבינא וליבריך הטוב המטיב א"ל אטו כי חסר מי מברכינן
מ095	לרבינ' וליבריך הטו' והמטיב א"ל אטו? כי חסר מי מברכינן
פיר2	לרבינא וליברך הטוב והמטיב אמ' ליה אטו כי חסר מי מברכינן
ברקו:	לרבינא וליבריך הטוב והמטיב אמ' ליה אטו כי חסר מי מברכינ'
הרצו:	לרבינא וליבריך הטוב והמטיב אמר ליה אטו מי מברכינן כי

164.

קרב2	דיין האמת דליבריך הטוב המטיב וליבריכנהו לתרויהו הטוב כי גדלה
מ095	דיין האמ' וליבריכ' לתרויהו
פיר2	דיי' האמת דליברך הטוב והמטיב וליבריכנהו לתרויהו
ברקו:	דיין האמת דלבריך הטוב והמטיב וליבריכנהו לתרויהו
הרצו:	חסור דיין האמת דליבריך הטוב והמטיב וליבריכנהו לתרויהו

<sup>126</sup> בדפוס ונציה יתירא.

.165

קולל:	ודיין	כי	מיחסרא	כיון	דהיינו	אורחיה	לא	מברכין	לא	הא	ולא	הא
מ095:				כ. >		דאורחי'	לא	מברכין	לא			
פיר:				כיון	דהיינו	אורחיה	לא	מברכין	לא			
ברקו:				כיון	דהיינו	אורחיה	לא	מברכין	לא			
הרצו:				כיון	דהינו	אורחיה	לא	מברכין	לא			

.166

קולל:	וא"ר	חיא	בר	חנינא	בר	אבינ'	א"ר	אסי	א"ר	יו'
מ095:	וא"ר	אח'	ב"ר	חנינ'	א"ר	אבא	א"ר	אסי	א"ר	יוחנ'
פיר:	אמ'	ר'	אחא	בר'	חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוחנ'
ברקו:	ואמ'	רב'	אחא	בר'	חנינא	אמ'	רב	אסי	אמ'	ר' יוחנ'
הרצו:	ו?אמ' ר	אחא	בר'	חנינה	אמ'	רבא	א"ר	אסי	אמ'	ר' יוחנ'

.167 דף מב ע"א (יחידה ח)

קולל:	כל	המברך	על	ראש	חדש	כאילו	מקבל	פני	שכינה
מ095:	כל	המברך	על	ר"ח?	חדש	בזמנו	מקבל	פני	שכינ'
פיר:	כל	המברך	על	ראש	חודש	כאילו	מקבל	פני	שכינה
ברקו:	כל	המברך	על	החדש	בזמנו	כאילו	מקבל	פני	שכינה
הרצו:	כל	המברך	על	ראש	חדש	בזמנו	מקביל	פני	שכינה

.168

קולל:	כת'	הכא	החדש	הזה	לכם	וכת'	התם	זה	אלי	ואנויה'	תנא	דבי
מ095:	כתי'	הכ'	החדש	הזה	לכם	וכת'	התם	זה	אלי	ואנוהו	תנ'	דבי
פיר:	כת'	הכא	החודש	הזה	לכם	וכת'	התם	זה	אלי	ואנוהו	תנא	דבי
ברקו:	כתיב	הכא	החדש	הזה	וכתיב	התם	זה	אלי	ואנויהו	תנא	דבי	
הרצו:	כתי'	הכא	החדש	הזה	וכת'	התם	זה	אלי	ואנוהו	תאנא	דבי	

.169

קולל:	ר'	ישמ'	אילמ'	לא	זכו	ישר'	אלא	להקביל	פני	אביה'
מ095:	ר'	ישמע'	אלמל'	לא	זכו	ישר'	אלא	להקביל	פני	אביה'
פיר:	ר'	ישמעאל	אילמלא	לא	זכו	ישר'	אלא	להקביל	פני	שכינה
ברקו:	רבי	ישמעאל	אילמלי	לא	זכו	ישר'	אלא	להקביל	פני	אביהן
הרצו:	רבי	ישמעאל	אלמלא	לא	זכו	ישראל	אלא	להקביל	פני	אביהם



.170

					חדש	חדש	כל	שבשמים	<b>קלל2:</b>
	הילכך	אביי	אמ' אמ' דין	חדש	חדש	חדש	כל	שבשמי'	<b>מ095:</b>
	הילכך	אביי	אמ' אמ' דין	חדש	חדש	חדש	כל		<b>פיר2:</b>
127	נימרינהו	הילכך	אמ' ר' אמ' דין	חדש	חדש	חדש	כל		<b>ברקו:</b> 129
	הילכך	אביי	אמ' אמ' דין	חדש	חדש	חדש	כל	שבשמים	<b>הרצו:</b>

.171

				זוטרא	מר	מרי'	מעומד		<b>קלל2:</b>
	ומברכי א"ל	להו	מכתפי	זוטרא	מר	מרימ'	מעומד		<b>מ095:</b>
	ומברכי א"ל	לי'	מכתפי	זוטרא	מר	מרימ'	מעומד		<b>פיר2:</b>
	ומברכי אמ'		מכתפי	זוטרא?	מר	מרימ'	מעומד		<b>ברקו:</b>
	ומברכי אמ'	אהדדי	מכתפי	זוטרא	מר	מרימ'	מעומד		<b>הרצו:</b>
	ומברכי אמ'	להדדי	מכתפי	זוטרא	מר	מרימ'	מעומד		

.172 דף מב ע"א (יחידה ח)

				במערבא	אשי	לרב	אבא	ר'		<b>קלל2:</b>
	חדשים	מחדש	ברוך	מברכין	אשי	לרב	אבא	ר'		<b>מ095:</b>
	חדשי'	מחדש	ברו'	מברכי	אשי	לרב	אבא	ר'		<b>פיר2:</b>
	חדשי'	מחדש	ברוך	מברכי	אשי	לרב	אבא	ר'		<b>ברקו:</b>
	חדשים	מחדש	ברוך	מברכי	אשי	לרב	אבא	ר'	לי'	<b>הרצו:</b>
	חדשים	מחדש	ברוך	מברכי	אשי	לרב	אבא	ר'	ליה	

.173

				מברכין	נשי	דידן	הא	ל'	א'	<b>קלל2:</b>
	יהודה	כדרב	אל'	מברכין	נשי	דידן	הא	ל'	א"	<b>מ095:</b>
	יהוד'	כדרב	אל'	מברכין	נשי	דידן	הא	ל'	אמ'	<b>פיר2:</b>
	יהוד'	כדרב	אלא	מברכי	נשי	דידן	הא	ליה	אמ'	<b>ברקו:</b>
	יהודה	כדרב	אלא	מברכי	נשי	דידן	הא	ליה	אמ'	<b>הרצו:</b>
	יהודה	כדרב	אלא	מברכין	נשי	דידן	הא	ליה	אמ'	

.174

				במאמרו	אש'		רב	יהודה	דאמ'	<b>קלל2:</b>
	כל	פיו	וברוח	במאמרו	אש'	ברוך	רב	יהוד	דא'	<b>מ095:</b>
	כל	פיו	וברו'	במאמרו	אש'	ברוך	רב	יהוד'	דאמ'	<b>פיר2:</b>
	כל	פיו	וברוח	במאמרו	אש'	ברוך	רב	יהודה	דאמ'	<b>ברקו:</b>
	כל	פיו	וברוח	במאמרו	אש'	[ברוך]	רב	יהודה	דאמ'	<b>הרצו:</b>
	כל	פיו	וברוח	במאמרו	אש'	ברוך	רב	יהודה	דאמ'	

<sup>127</sup> בדפוס ונציה: **נימרינהו**.

<sup>128</sup> בדפוס ונציה: **אביי**.

<sup>129</sup> בדפוס ונציה נוסף: **שבשמים**.

.175

קרל2:	צבאם	חוק	וזמן	נתן	להם	שלא	ישנו	תפקידם	ששים	ושמ'
מ095:	צבא'	חק	וזמ'	נתן	בה'	שלא	ישנו	את תפקיד'	ששי'	ושמחי'
פיר2:	צבאם	חוק	וזמן	נתן	בהן	שלא	ישנו	את תפקידם	ששים	ושמחים
ברקו:	צבא'	חוק	וזמן	נתן	להם	שלא	ישנו	את תפקידם	ששים	ושמחים
הרצו:	צבאם	חק	וזמן	נתן	להם	שלא	ישנו	את תפקידהם	ששים	ושמחים

.176

קרל2:	לעשות	רצון	קוניהם	פועלי	אמת	שפעולתם	אמת	וללבנה	אמר	שתחדש
מ095:	לעשו'	רצון	קוניה'	פועלי	אמ'	שפעולת'	אמת	וללבנ'	אמ'	שתתחד'
פיר2:	לעשות	רצון	קוניהם	פועלי	אמת	שפעולתם	אמת	וללבנה	אמר	שתתחדש
ברקו:	לעשות	רצון	קוני <sup>131</sup>	פועלי	אמת	שפעולתו	אמת	וללבנה	אמר	שתתחדש

130

הרצו: לעשות רצון קוניהם פועלי אמת שפעולתם אמת וולבנה אמר שתתחדש

.177 דף מב ע"א (יחידה ח)

קרל2:	עטרת	תפארת	לעמוסי	בטן	שהם	עתידים	להת'	כמותה
מ095:	עטר'	תפאר'	לעמוסי	בטן	שהן	עת[י]דים	להתחד'	
פיר2:	עטרת	תפארת	לעמוסי	בטן	שהן	עתידין	להתחדש	כמותה
ברקו:	עטרת	תפארת	לעמוסי	בטן	שהן	עתידין	להתחדש	כמותה
הרצו:	להיות	עטרת	תפארת	לעמוסי	בטן	שהן	עתידים	להתחדש

.178

קרל2:	ולפאר	ליוצרם	על	כבו'	מלכותו	ברוך	אתה	מחדש	חדשים
מ095:	ולפאר	ליוצר'	על	כבו'	מלכו'	ברו'		מחד'	חדשי'
פיר2:	לפאר	ליוצרם	על	כבוד	מלכותו	ברוך		מחדש	חדשי'
ברקו:	ולפאר	ליוצרם	על	כבוד	מלכותו	ברוך	אתה	מחדש	חדשים
הרצו:	ולפאר	ליוצרם	על	כבוד	מלכותו	ברוך		מחדש	חדשים

132

<sup>130</sup> בדפוס ונציה: שפעולתן. בוא"ו.

<sup>131</sup> בדפוס ונציה: קונם.

<sup>132</sup> בדפוס ונציה נוסף כאן: ישם.

179.

כי	בתחבולות	תעשה	לך	מלחמה	א"ר	אחא	בר	חנינא	א"ר	אבינא	א"ר	<b>קרלל:</b>
כי	בתחבולו'	תעש'	לך	מלחמ'	א"ר	אח'	בר	חנינ'	א"ר			<b>מ095:</b>
כי	בתחבולות	תעשה	לך	מלחמה	אמ'	אחא	בר'	חנינא	אמ'			<b>פיר2:</b>
כי	בתחבולות	תעשה	לך	מלחמה	אמ	אחא	בר	חנינא	אמ'			<b>ברקו:</b>
כי	בתחבולות	תעשה	לך	מלחמה	א"ר	אחא	בר'	חנינא	אמר	רב	אמ'	<b>הרצו:</b>

180.

	אסי	במי	אתה	מוצא	מלחמת	של	תורה	במי	שיש	בידו	<b>קרלל:</b>	
	אסי	א"ר	יוחנן	במי	את'	מוצ'	מלחמת'	של	תור'	במי	שיש	<b>מ095:</b>
	אסי	אמ'	ר'	יוח'	במי	אתה	מוצא	מלחמת	של	תורה	במי	<b>פיר2:</b>
	אסי	אמ'	ר'	יוחנן	במי	אתה	מוצא	מלחמת	של	תורה	במי	<b>ברקו:</b>
	אמ'	רבי	יוחנן	במי	את	מוצא	מלחמת	של	תורה	במי	שיש	<b>הרצו:</b>

181.

	חבילות	של	משנה	קר'	רב	יוסף	אנפשיה	ורב	תבואות	בכ'	שור	<b>קרלל:</b>
	חבילו'	חבילו'	של	משנ'	קרי	רב	יוסף	אנפשי'	רב	תבואו'	בכח	<b>מ095:</b>
	חבילות	חבילו'	של	משנה	קרי	רב	יוסף	אנפשי'	ורב	תבואות	בכח	<b>פיר2:</b>
	חבילות	חבילות	של	משנה	קרי	רב	יוסף	אנפשיה	ורב	תבואות	בכח	<b>ברקו:</b>
	חבילות	חבילות	של	משנה	קארי	רב	יוסף	אנפשיה	ורב	תבואות	בכוח	<b>הרצו:</b>

182. דף מב ע"א (יחידה ט)

אמ'				שעות	בשתי	או'	אחד	ט	יחידה	קרלל': 2
א'				שעו'	בשתי	או'	אח'	ט	יחידה	מ095:
אמ' כו'	אומ'	ואחד		שעו'	בשתי	אומ'	אחד	ט	יחידה	פיר': 2
אמר		כו'		שעות	בשתי	אומ'	אחד	ט	יחידה	ברקו':
אמר				שעות	בשתי	אומ'	אחד	ט	יחידה	הרצו':
אמ'								ט	יחידה	קמט': 26

183.

			שעות	אלא	לא	אשי	בר	שימי	רב	קרלל': 2
	אח'	אבל	שעות	אל'	לא	אשי	בר	שימי	רב	מ095:
	אחד	אבל	שעות	אלא	לא	אשי	בר	שימי	רב	פיר': 2
	אחד	אבל	שעות	אלא	לא	אשי	בר	שימי	רב	ברקו':
	אחד	אבל	שעות	אלא	לא	אשי	בר	שימי	רב	הרצו':
	אחד	אבל	שעות	אלא	לא	אשי?	בר	שימי	רב	קמט': 26

184.

				אחד	או'	אחר	הנץ	החמה	ואחד	קרלל': 2
				ואח'	או'	אחר	הנץ	החמ'	מ095:	
				ואחד	אומ'	לאחר	הנץ	קודם	פיר': 2	
				ואחד	אומ'	לאחר	הנץ	קודם	ברקו':	
				ואחד	אומ'	אחר	הנץ	קודם	הרצו':	
				ואח'	אומ'	אחר	הנץ	קודם	קמט': 26	

185.

				בטילה	עדותן	החמה	הנץ	קודם	או'	קרלל': 2
				בטל'	עדותן				מ095:	
				בטילה	עדותן				פיר': 2	
				בטילה	עדותן				ברקו':	
				בטילה	עדותן				הרצו':	
				בטילה	עדותן				קמט': 26	

186.

				אחד	או'	אחר	הנץ	החמה	ואחד	קרלל': 2
				אח'	או'	קוד'	הנץ	החמ'	מ095:	
				אחד	אומ'	קודם	הנץ	החמה	פיר': 2	
				אחד	אומ'	קודם	הנץ		ברקו':	
				אחד	אומ'	קודם	הנץ	החמה	הרצו':	
				אח'	אומ'	קודם	הנץ	החמה	קמט': 26	

187. דף מב ע"א (יחידה ט - י')

מהו דתימ'	נמי פשיט'	מהו דתימ'	בהנץ	החמה	עדותן	בטילה	הא	נמי פשיט'	מהו דתימ'	אומ':	קרלל:
מהו דתי'	נמי פשי'	מהו דתי'	בהנץ	החמ'	עדותן	בטל'	הא	נמי פשי'	מהו דתי'	אומ':	מ095:
מהו דתימ'	נמי פשיט'	מהו דתימ'	הנץ	החמה	עדותן	בטילה	הא	נמי פשיט'	מהו דתימ'	אומ':	פיר2:
מהו דתימ'	נמי פשיט'	מהו דתימ'	הנץ				הא	נמי פשיט'	מהו דתימ'	אומ':	ברקו:
מהו דתימא	נמי פשיטא	מהו דתימא	בהנץ	החמ'	עדותן	בטילה	הא	נמי פשיטא	מהו דתימא	אומ':	הרצו:
מהו דתימא	נמי פשיטא	מהו דתימא	בהניץ		עידותן	בטילה	הא	נמי פשיטא	מהו דתימא	אומ':	קמ26:

188.

הוא דחזא	קמ"לן	זזהרורא	קאי	הוה	קאי	בגילויא	קרלל:
הו' דחזא	קמ"ל	זזהרורי	קאי	הוה	קאי	הא בגולה'	מ095:
הוא דחזא	קמלן	זזהרורי בעלמ'	קאי	הא	קאי	הא בגולהא	פיר2:
הוא דחזא	קמ"לן	זזהרורי בעלמ'	קאי	הא	קאי	הא בגילויא	ברקו:
הוא דחזא	קא משמעלן	זזהרירי בעלמא	קאיי	הוה	קאיי	האי בגוליא	הרצו:
הוא דחזא	קא? מש' לן	זזהרירי בעלמא	קאי	הוה	קאי	הא בגולהא [בגלויה]	קמ26:

189.

את השני	מכניסין	אחר כך	יחידה י	קרלל:
את השני	מכניסין	ואח' כך	יחידה י	מ095:
את השני כו'	מכניסין	ואחר כך	יחידה י	פיר2:
כו'	מכניסין	אחר כך	יחידה י	ברקו:
אם נמצאו	מכניסין	אחר כך	מתניתין	הרצו:
אם? נמצאו	מכניסי'	אחר כך	מתני'	קמ26:

190.

קרלל:	קרלל:
מ095:	מ095:
פיר2:	פיר2:
ברקו:	ברקו:
הרצו:	הרצו:
קמ26:	קמ26:

191.

קרלל:	קרלל:
מ095:	מ095:
פיר2:	פיר2:
ברקו:	ברקו:
הרצו:	הרצו:
קמ26:	קמ26:

192. דף מב ע"א (יחידה י')

קרלל: 2:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו: אותו אמ' אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין  
 קמ26: אתו אמ' א<.....> התלמ' ישלי ללמ' עליו זכות מעלין

193.

קרלל: 2:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו: אותו ומושיבין אותו ביניהם ולא היה יורד משם כל  
 קמ26: אתו ומושיבין אתו ?בינהן לא? היה יורד משם כל

194.

קרלל: 2:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו: היום כולו אם יש ממש בדבריו שומעין לו ואפלו הוא  
 קמ26: היום כולו ואם יש ממש בדבריו שומעין <..> אפילו

195.

קרלל: 2:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו: אומר יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו  
 קמ26: אמ' [?הו עצמו?] יש לי ללמד על עצמי זכות שומעין לו

196.

קרלל: 2:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו: ובלבד שיהא ממש בדבריו גמר אם יש ממש בדבריו אותו  
 קמ26: בלבד שיהא ממש בדבריו

197. דף מב ע"א (יחידה י')

היה	לא	בדברי'	לא	ממש	יש	אם	יש	אם	והתניא	לא	ותו	היום	:272
היה	לא	בדבריו	לא	ממש	יש	אם	יש	אם	והתני'	לא	ותו	יום	:095מ
היה	לא	בדבריו	לא	ממש	בו	יש	יש	אם	והתניא	לא	ותו	היום	:277
היה	לא	בדבריו	לא	ממש	יש	אם	יש	אם	והתני'	לא	ותו	היום	:ברקו
היה	לא	בדבריו	לא	ממש	יש	אם	יש	אם	והתניא	לא	ותוב	היום	:הרצו
היה	לא	בדבריו	לא	ממש	יש	אם	יש	אם	והתניא	לא	ותו	היום	:26מ

198

		היה	לא	בדבריו	ממש	אין	ואם	אין	ממש	לעולם	יורד	משם	:272
משם		היה	לא	בדבריו	ממש	אין	אם	אין	ממש	לעול'	יורד	משם	:095מ
מ]שם		היה	לא	בדבריו	ממש	אין	ואם	אין	ממש	לעול'	יורד	משם	:277
				בדבריו	ממש	אין	אם	אין	ממש	לעולם	יורד	משם	:ברקו
		היה	לא	בדבריו	ממש	אין	אם	אין	ממש	לעולם	יורד	משם	:הרצו
משם		היה	לא	בדבריו	ממש	אין	אם	אין	ממש	לעולם	יורד	משם	:26מ

199

עלייתו		תהא	שלא	כדי		היום	אותו	כל	:272
עלייתו		תהא	שלא	כדי	כולו	היו'		כל	:095מ
עלייתו	(ירי)	תהא	שלא	כדי		היום	אתו	אפיל'	:277
עלייתו		תהא	שלא	כדי	כולו	היום		כל	:ברקו
עלייתו		תהא	שלא	כדי		היום	אותו	כל	:הרצו
עלייתו		[תהא]	שלא	כדי		היום	אותו	כל	:26מ

200

בדבריו	ממש	אין	תרגמה	אביי	אמ'	לו	ירידה	:272
בדבריו	ממש	אין	תרגמ'	אביי	א'	לו	הי'	:095מ
בדבריו	ממש	אין	תורגמה	אביי	אמ'		ירידתו	:277
בדבריו	ממש	אין	תרגומה	אביי	אמ'	לו	ירידה	:ברקו
בדבריו	ממש	אין	תרגומהא'	אביי	אמ'	לו	היא	:הרצו
בדבריו	ממש	אין	תרגומה	אביי	אמ'	לו	היא?	:26מ

201

			זכות	לו	מצאו		:272
		פטרורו	זכו'	לו	מצאו		:095מ
		פטרורו	זכות	לו	מצאו		:277
			זכות	לו	מצאו		:ברקו
מעבירין	ואם לאו	פטרורו	זכות	לו	מצאו	אם מתניתין	:הרצו
מעבירין	ואם לאו	פטרורו	זכות?	לו?	מצאו	[מתני']	:26מ

202. דף מב ע"א (יחידה י')

קרלל:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו:

קמ26: את(???) [דינו] דינו למחר ומזדווגין ומזדווגין זוגות זוגות וממעטין וממעטין

203.

קרלל:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו:

קמ26: במאכל ולא היו שותין יין כל היום ונושאי' ונותני' במאכל ולא היו שותין יין [כל אתו היום] ונושאי' ונותני'

204.

קרלל:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו:

קמ26: בדבר כל אתו הלילה ולמחרת ומשכימין ובאין לבית דין המזכה בדבר כל אתו הלילה ולמחרת ומשכימין ובאין המזכה

205.

קרלל:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו:

קמ26: או' אני הוא המזכה ומזכה אני במקומי והמחייב אומ' אני או' אני הוא המזכה ומזכה אני במקומי והמחייב אומ' אני

206.

קרלל:

מ095:

פיר2:

ברקו:

הרצו:

קמ26: הוא מחייב ומחייב אני במקומי המלמד חובה מלמד הוא מחייב ומחייב אני (אני) במקומי [ה]מלמד חובה? מלמד?



207. דף מב ע"א (יחידה י')

קלל:2

מ095:

פיר:2

ברקו:

הרצו: זכות אבל המלמד זכות אינו יכול ולחזור וללמד חובה

קמ26: זכות אבל מלמד זכות אינו יכול לחזור וללמד חובה

208.

קלל:2

מ095:

פיר:2

ברקו:

הרצו: ואם טעו בדבר שני סופרי הדיינין מזכירין אותם גמר יין

קמ26: <.....> ר שני <....> הדינין ?מזכירין? אתן יין

209.

קלל:2 מא' טעמ' א"ר אחא בר חנינא אמ' קר' ולרוזנים

מ095: מאי טע' לא א"ר אח' ב"ר חנינ' ולרוזני'

פיר:2 מאי טעמ' לא אמ' ר' אחא בר חנינא אמ' קרא ולרוזנים

ברקו: מאי טעמא לא אמ' ר' אחא בר' חנינא אמ' קרא ולרוזנים

הרצו: מאי טעמא לא אמר רב אחא ביר' חנינה ולרוזנים

קמ26: מאי <.....> לא ?אמ' <.....> חנינא ולרוזנים

<.....> ?

210.

קלל:2 אי שכר העוסקים ברזו של עולם אל ישתכרו

מ095: אי שכר העוסקי' ברזי עול' אל ישתכרו

פיר:2 אישכר העוסקי' ברזו של עולם אל ישתכרו

ברקו: אי שכר העוסקין ברזו של עולם אל ישתכרו

הרצו: אי שכר העוסקים ברזו שלעולם אל ישתכרו

קמ26: אי שכר העוסקין <.....> ישתכרו

211. דף מב ע"א (יחידה יא)

**קרלל: 2:** יחידה יא  
**מ095:** יחידה יא  
**פיר: 2:** יחידה יא  
**ברקו:** יחידה יא  
**הרצו:** יחידה יא מתניתין אם  
**קמ26:** יחידה יא מתני'

מצאו לו זכות פטרו' ואם לאו עומד' כו'  
 מצאו לו זכות כו'  
 מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו עומדין על המנין  
 מצאו לו זכות פטרוהו <.....> למני'>

212.

**קרלל: 2:**  
**מ095:**  
**פיר: 2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** ? שנים  
**קמ26:** עשר?

מזכין אחד עשר מחייבין זכאי שנים עשר מחייבין ואחד עשר  
 מזכין אחד עשר <.....> אין ואחד עשר  
 ....

213.

**קרלל: 2:**  
**מ095:**  
**פיר: 2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** מזכין חייב  
**קמ26:** מזכין חייב

אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי שנים

214.

**קרלל: 2:**  
**מ095:**  
**פיר: 2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:**  
**קמ26:** עשר מחייבין ואחד עשר מזכין חייב

ואפלו י"א מזכין  
 אחד עשר מזכין

215.

**קרלל: 2:**  
**מ095:**  
**פיר: 2:**  
**ברקו:**  
**הרצו:** וי"א  
**קמ26:** אחד עשר

מחייבין ואחד אומ' איני יודע ואפלו עשרים  
 מחייבין ואחד אומ' איני יודע ואפילו עשרים

216. דף מב ע"א (יחידה יא)

קרלל: 2:

מ095:

פיר: 2:

ברקו:

הרצו: ושנים מזכין או מחייבין ואחד אומ' איני יודע יוסיפו

קמ26: ושנים מזכין או מחייבין ואחד אומ' איני יודע יוסיפו

217.

קרלל: 2:

מ095:

פיר: 2:

ברקו:

הרצו: הדיינין עד כמה מוסיפין שנים שנים עד שבעים ואחד

קמ26: הדיינין מתני' עד כמה יוסיפו שנים שנים עד שבעים ואחד

218.

קרלל: 2:

מ095:

פיר: 2:

ברקו:

הרצו: שלשים וששה מזכין ושלשים וחמשה מחייבין זכאי שלשים

קמ26: שלושים וששה מזכין ושלשים? וחמישה? מחייבין זכאי שלושים

219.

קרלל: 2:

מ095:

פיר: 2:

ברקו:

הרצו: וששה מחייבין ושלשים וחמשה מזכין דנין אלו כנגד אלו

קמ26: וששה מחייבין ושלשים וחמישה? מזכין דנין אילו כנגד אילו

220.

קרלל: 2: עד שיר' אחד ואי לא

מ095: עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין לא

פיר: 2: עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין לא

ברקו: עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין לא

הרצו: עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין גמר לא

קמ26: עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין לא?

221. דף מב ע"א (יחידה יא)

א"ר	חייא	פוטרי	אותו	וכן	קלל: 27	יראה	[מאי]
א"ר	חייא	פוטרי	אותו		מ095:	ראו	מאי
אמ' אמ'	ר' חייא	פ[ו]ט[ו]רין	אותו	וכן	פיר: 27	ראו	מאי
אמ'	ר' אחא	פוטרי	אותו	וכן	ברקו:	ראו	מאי
אמ'	ר' חייא	פוטרי	אותו	כן	הרצו:	ראה	מאי
אמ'	ר' ?אח? א? פוט? רין	(פוט)	אתו	וכן	קמ26:	ראו?	מאי

222.

א"ר	פוטרי	אותו	א"ל	רב פפא	לאביי	וליפטריה	קלל: 27
			א"ל	רב פפ'	לאביי	וליפטרי'	מ095:
אמ' ר'	פוטרי'	אותו	אמ' ל'	רב פפא	לאביי	וליפטריה	פיר: 27
א' ר'	פוטרי	אותו	אמ' ליה	רב פפא	לאביי	וליפטריה	ברקו:
אמ' ר'	פוטרי	אותו	אמ' ליה	רב פפא	לאביי	ולפטריה	הרצו:
אמ' ר'	פוטרי	אתו	אמ' ליה	רב פפא	לאביי	וליפטריה	קמ26:

223.

מעיק' א"ל	הכי	א"ר	יוחנן	כדי	שלא יצא	מבית	קלל: 27
מעיקר' א"ל	הכי	א"ר	יוחנן	כדי	שלא יצא	מב"ד	מ095:
מעיקרא אמ' ליה	הכי	אמ' ר'	יוחנן	כדי	שלא יצאו	בית	פיר: 27
מעיקרא אמ' ל'	הכי	אמ' ר'	יוח'	כדי	שלא יצאו	מבית	ברקו:
מעיקרא אמ' ליה	הכי	אמ' ר'	יוחנן	כדי	שלא יצא	מבית	הרצו:
מעיקרא אמ' ליה	הכי	אמ' ר'?	יוחנן	כדי	שלא יצא	מבית	קמ26:

224.

מעורבבין אי'	דא'	אמ"ל	רב פפא	לאביי	למה לי	דין	קלל: 27
מעורבבין איכ'	דא'	א"ל	רב פפ'	לאביי	ולמ' לי		מ095:
מעורבבין איכ'	דאמ'	אמ' ל'	רב פפא	לאביי	ולמה לי	דין	פיר: 27
מעורבבין איכא	דאמרי	אמ ל'	רב פפא	לאביי	ולמה לי	דין	ברקו:
מעורבב איכא	דאמרי	אמ' ליה	רב פפא	לאביי	ולמה לי	דין	הרצו:
?מעורבב? איכא	דאמרי	אמ' ליה	רב פפא	לאביי	ולמה לי	דין	קמ26:

225.

יוסיפו ליפטריה	מבי	דינא	קמא	אמ' ליה	ר' יוסי	קאי	קלל: 27
יוסיפו וליפטרי'	מבי	דינ'	קמא	א"ל	ר' יוסי	קאי	מ095:
ליפטריה	מבי	דינא	קמא	א"ל	ר' יוסי	קאי	פיר: 27
ליפטריה	מבי	דינא	קמא	אמ ל'	ר' יוסי	קאי	ברקו:
ולפטריה	מבי	דינא	קמא	אמר ליה	ר' יוסי	קאי	הרצו:
ליפטריה	מבי	דינא	קמא	אמ' ליה	רבי יוסה	קאי	קמ26:

226. דף מב ע"א (יחידה יא)

מוסיפין	שאינ	כשם	או'	יהודה	ב"ר	יוסי	ר'	דתניא	כוותך	קלל: 2:
מוסיפין	שאינ	כש'	או'			יוסי	ר'	דתני'	כותך	מ095:
מוסיפי'	שאינ	כשם	אומ'			יוסי	ר'	ותניא	כוותיך	פיר: 2:
מוסיפין	שאינ	כשם	אומ'			יוסי	ר'	דתניא	כוותך	ברקו: 1:
מוסיפין	שאינ	כשם	אומ'			יוסי	ר'	דתניא	כותיך	הרצו: 1:
מוסיפין	שאינ	כשם	<.....>			רבי יוסה		דתניא	כותך	קמ26:

227.

		על	מוסיפ'	אין	כך	ואחד	שבעים		על	קלל: 2:
		על	מוסי'	אין	כך	ואח'	של שבעי'		על	מ095:
דין	בית	על	מוסיפי'	אין	כך	ואחד	של שבעי'	דין	על	פיר: 2:
דין	בית	על	מוסיפין	אין	כך	ואחד	של שבעים	דין	על	ברקו: 1:
דין	בית	על	מוסיפין	אין	כך	ואחד	שלשבעים	דין	על	הרצו: 1:
דין	בית	על	מוסיפין	אין	כך	ואחד	שלשבעים	דין	על	קמ26:

228.

ניזדקן	ממונות	בדיני	אומרין	רבנן	תנו	ושלשה	עשרים	קלל: 2:
נזקקן	ממונו'	בדיני	או'		ת"ר	ושלש'	של עשרי'	מ095:
נזדקן	ממונות	בדיני	אומרין	רבנן	תנו	ושלש'	של עשרים	פיר: 2:
נזדקן	ממונות	בדיני	אומרין	רבנן	תנו	ושלשה	של עשרים	ברקו: 1:
נזדקן	ממונות	בדיני	אומרין	רבנן	תנו	ושלשה	שלעשרים	הרצו: 1:
ניזדקן	ממונות	בדיני	אומרין	רבנן	תני	ושלשה	שלעשרים	קמ26:

229.

מאי		הדין	ניזדקן	נפשו'	בדיני	אומרין	ואין	הדין	קלל: 2:
מאי	הדין	[הדין]	נזדקן	נפשות	בדיני	אומ'	ואין	הדין	מ095:
מאי		הדין	ניזדקן	נפשו'	בדיני	אומ'	ואין	הדין	פיר: 2:
מאי		הדין	נזדקן	נפשות	בדיני	אומ'	ואין	הדין	ברקו: 1:
מאי		הדין	נזדקן	נפשות	בדיני	אומרין	ואין	הדין	הרצו: 1:
מאי		הדין	ניזדקן	נפש'	בדיני	או'	ואין	הדין	קמ26:

.230

רב	אמ'	לי'	איפכא מיבעי	דינא	קש	אילימ'	הדין	ניזדקן	קרלל':
רב	א'	לי'	איפכ' מיבעי	דינ'	קש	אילימ'	הדין	נזדקן	מ095:
רב	אמ'	ליה	איפכא מיבעי	דינא	קש	אילימ'	הדין	ניזדקן	פיר':
רב	אמ'	ליה	איפכא מיבעי <sup>133</sup>	דינה <sup>134</sup>	קש	אילימא	הדין	נזדקן	ברקו':
רב	אמ'	ליה	איפכא מיבעי	דינא	קש		הדין	נזדקן	הרצו':
רב	אמ'	ליה	איפכה מיבעי	דינא	קש	אילימא	הדין	ניזדקן	קמ26:

.231 דף מב ע"א (יחידה יא)

רבי	אש	איפוך		משמיה דרב'	מנוח	בר	הונא	קרלל':
רבי	אש	איפוך	איק'	בר' דרב אח'	מנוח	בר	הונ'	מ095:
רבי	אש	איפוך		בריה דרב אחא	מנוח	בר	הונא	פיר':
רבי	אש	איפוך	איקא	בריה דרב אחא	מנוח	בר	הונא	ברקו':
רבי	אש	איפוך	איקא	בריה דרב אחא	מנוח	בר	הונא	הרצו':
רבי	אש	איפוך	איקא	בריה דרב אחא	מנוח	בר	הונא	קמ26:

.232

דינא	חכמ	הדין	ניזדקן	ומאי	תיפוך	לא	לעולם	אמ'	קרלל':
	דינ'	הדין	נזדקן	ומאי	תיפו'	לא		א'	מ095:
דינא	חכמ	הדין	נזדקן	ומאי	תיפוך	לא	לעול'	אמ'	פיר':
דינא	חכמ	הדין	נזדקן	ומאי	תיפוך	לא	לעולם	אמ'	ברקו':
דינא	חכמ	הדין	נזדקן	ומאי	תיפוך	לא	לעולם	אמ'	הרצו':
דינא	חכמ	הדין	ניזדקן	ומאי	תיפוך	לא	לעולם	אמ'	קמ26:

[ ]

.233

בשלמ'	אמרת	אי	הדין	ניזדקן	או'	שבדיינין	גדול	מיתיבי	קרלל':
בשלמ'	אמר'	אי	הדין	נזדקן	או'	שבדייני'	גדו'	מתיבי	מ095:
בשלמ'	אמרת	אי	הדין	ניזדקן	אומ'	שבדיינין	גדול	מתיבי	פיר':
בשלמ'	אמרת	אי	הדין	נזדקן	אומ'	שבדיינין	גדול	מיתיבי	ברקו':
בשלמא	אמרת	אי	הדין	נזדקן	אומ'	שבדיינין	גדול	מותיבי	הרצו':
בשלמא	אמרת	אי	הדין	ניזדקן	אומ'	שבדיינין	גדול	מיתיבי	קמ26:

<sup>133</sup> בדפוסונציה: מבעיא.

<sup>134</sup> בדפוס ונציה: דינא.

.234

קרל':	חכם	דינ'	הינו	דאמ'	גדול	אלא	אי	אמרת	קש	דינ'	לא
מ095:	חכם	דינ'	היינו	דא'	גדו'	אל'	אי	אמר'	קש'	דינ'	לא
פיר':	חכם	דינא	היינו	דאמ'	גדול	אלא	אי	אמרת	ק?ס/ש/ם	דינא	לא
									?		
ברקו':	חכם	דינא	היינו	דאמ'	גדול	אלא	אי	אמרת	קש	דינא	לא
הרצו':	חכם	דינא	הינו	דאמ'	גדול	אלא	אי	אמרת	קש	דינא	לא
קמ26:	חכם	דינא	הינו	דאמ'	גדול	אלא	אי	אמרת	קש	דינא	לא

.235

קרל':	סגי	דלא	אמ'	גדול	כסופי	מיכסיף	אין	אינו			
מ095:	סגי	דלא	א'	גדו'	כסופי	מכסיף	אין	אינו			
פיר':	סגי	דלאו		גדול	כסופי	מכסיף	אין	אינו			
ברקו':	סגיא	דלא	אמ'	גדול	כסופי	מיכסיף	אין	אינו			
הרצו':	סגיא	דלא	אמר	גדול	כסופי	מיכסיף	אין	אינו			
קמ26:	סגיא	דלא	אמ'	גדול	כסופי	מיכסיף	אין	אינו			

.236 דף מב ע"א (יחידה יא)

קרל':	דומה	למתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחרים	אי'	דאמ'	אי	אמ'
מ095:	דומ'	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחר'	איב'	אימ'	אי	אמר'
פיר':	דומה	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחרים	איכ'	דאמ'	אי	אמרת
ברקו':	דומה	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחרים	איכא	דאמ'	אי	אמר'
הרצו':	דומ'	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחרים				
קמ26:	דומה	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחרים	איכא	דאמרי	אי	אמ'

.237

קרל':	בשלמ'	קש	דינא	היינו				דאינו	דומה
מ095:	בשל'	קש	דינא	היינו	דא'	גדו'		דאינו	דומ'
פיר':	בשלמ'	קש	דינא		לאו	סגי	דלאו	דאינו	דומה
ברקו':	בשלם	קש	דינא	היינו				דאינו	דומה
הרצו':									
קמ26:									

.238

קרל':	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאח'	אלא	אי	אמרת	חכם	דינא	גדול
מ095:	מתביי'	מעצמו	למתבייש	מאחר'	אל'	אי	אמר'	חכ'	דינ'	גדו'
פיר':	מתבייש	מעצמו	למתבייש	מאחר'	אלא	אי	אמרת	חכם	דינא	גדול
ברקו':	מתבייש	מעצמו	למתביי'	מאחר'	אלא	אי	אמרת	חכם	דינא	גדול
הרצו':										
קמ26:										

.239

קרל':	אשבוחי	משבח	נפשיה	והכת'	יהלל'	זר	ולא		
מ095:	אשבוחי	משב'	נפשי'	והכ'	יהללך	זר	ולא		
פיר':	אשבוחי	משבח	נפשיה	והכתי(ה)	יהללך	זר	ולא		
ברקו':	אשבוחי	משבח	נפשיה	והכתיב	יהללך	זר	ולא		
הרצו':	שבוחי	משבח	נפשיה	והא כתי'	יהללך	זר	ולא		

.240

רמיא	דאגדול	דינא	דבי	מילת'	שאני	פיר	<b>קרל': 2:</b>
רמיא	דאגדול	דינא	דב'	מילת'	שאני	פיר	<b>095:</b>
רמיא	דאגדול	דינא	דבי	מילת'	שאני	פיר	<b>פיר': 2:</b>
רמיא	דאגדול	דינא	דבי	מילתא	שאני	פיר	<b>ברקו':</b>
רמיא	דאגדול	דינא	דבי	מילתא	שאני	פיר	<b>הרצו':</b>

.241

שבדיינין	גדול	אותן	מכניסין	את הדבר	גמרו	כדתני'	<b>קרל': 2:</b>
שבדיינין	גדול	אות'	מכניסין	את הדב' היו	גמרו	כדתנן	<b>095:</b>
שבדיינין	גדול	אתו	מכניסין	את הדבר היו	גמרו		<b>פיר': 2:</b>
שבדיינין	גדול	אותן	מכניסין	את הדבר היו	גמרו	כדתנן	<b>ברקו':</b>
שבדיינין	גדול	אותן	מכניסין	את הדבר היו	גמרו	כדתנן	<b>הרצו':</b>

.242 דף מב ע"א (יחידה יא)

הדרן	זכאי	אתה	פלוני	איש	חייב	אתה	פלוני	איש	או'	<b>קרל': 2:</b>
הדרן	חייב	את'	פלו'	אי'	זכאי	את'	פלו'	איש	או'	<b>095:</b>
הדרן	חייב	אתה	פלוני	איש	זכאי	אתה	פלוני	איש	אומ'	<b>פיר': 2:</b>
הדרן	חייב	אתה	פלוני	איש	זכאי	אתה	פלוני	איש	אומר	<b>ברקו':</b>
הדרן	חייב	אתה	פלוני	איש	זכאי	אתה	פלוני	איש	אומ'	<b>הרצו':</b>

.243

בודקין	היו	עלך	<b>קרל': 2:</b>
בודקין	היו	עלך	<b>095:</b>
בודקין	היו	עלך	<b>פיר': 2:</b>
בודקין	היו	עלך	<b>ברקו':</b>
בודקין	היו	עלך	<b>הרצו':</b>



## ה. הערות לסנופסיס.

ההערות מתייחסות למספר השורה בסינופסיס.

### ה.1. הערות לנוסח המשנה

שו'1: היו בודקין אותן - משנתנו ממשיכה את הפרק הקודם שדן בעדים בלשון רבים: "כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן". גם בהמשך המשנה פונים לעדים בלשון רבים: "מכירין אתם אותן?". לכן הנוסח של קבצי המשנה: "בודקין אותן", מתאים יותר להקשר מן הנוסח "בודקין אותן", המופיע בנוסח המשנה של קבצי התלמוד הבבלי. אבל כתב יד הרצוג שומר גם כאן על נוסח המשנה המקורי וכותב "אותן"<sup>135</sup>.

שו'1 - שו'2: בדפוס נאפולי תוספת פרשנית: "שבחקירות אם אמר אחד מהם איני יודע עדותן בטלה". הבאה להסביר על פי המשך המשנה מדוע יש צורך בכל כך הרבה חקירות. אגב כך השתרבה המילה "בדיקות" על פי אשגרה מהמשך המשנה.

בדפוס נפולי ניכרת השפעה חזקה של נוסח קבצי התלמוד הבבלי. בשו'2 ובשורות הבאות, בקבצי המשנה שתי מילים נפרדות: אי זו. אבל בדפוס נאפולי כמו בקבצי התלמוד הבבלי, מילה אחת - איזו. כמו כן דפוס נאפולי הוא היחיד מבין קבצי המשנה שאינו מקפיד להבחין בין זכר לנקבה. בכל קבצי המשנה: אי זה שבוע. אבל: אי זו<sup>136</sup> שנה. אי זה חדש, אי זו שעה. אבל בדפוס נאפולי: באיזו שבוע, באיזו חדש, באיזו שעה.

שו'2: בא יזה שבוע באי זו שנה... - בדפוס ונציה נשמט כאן "באיזה שבוע".

<sup>135</sup> על נאמנותו היחסית של כתב היד התימני לנוסח המשנה כתבנו במבוא.

<sup>136</sup> אמנם בכתב יד קיימבריג': איזו שנה.

כנראה השמטת הדומות בגלל החזרה המרובה על המילה "**באיזה**".  
בכתב יד קרלסרוה יש שינוי סדר החקירות. בכל כתבי היד מתחילים  
"**באיזה שבוע**", שהוא השבוע ביובל והוא הרחב שבזמנים. משם הולכים  
ויורדים אל הזמן המצומצם: **באיזו שנה, באיזה חדש** וכו'. אבל בכתב יד  
קרלסרוה: **באיזו שנה, באיזה חדש** ורק אחר כך **באיזה שבוע**. משינוי  
הסדר בכתב יד קרלסרוה ניתן היה להבין שהוא פירש **שבוע** בימים ולא  
בשנים ולכן סידר מילה זו אחרי "**שנה**" ו"**חדש**". אך עיון בהמשך הפרק  
מלמדנו שיש בכתב יד זה נטיה להפוך את סדר המילים במשפט. וראה מה  
שכתבנו על כך במבוא.

שו' 4 - שו' 5: רבי יוסי או' באי זה יום - בכ"י פארמה הושמטה דעת רבי יוסי  
והושלם בגליון ביד אחרת: **באיזה חדש בכמה בחדש / באי זה יום באי זה  
שעה באי זה מקום רבי יוסי אומ' באי / באי זה יום באי זה שעה ובאי זה  
מקום מכירים אתם אותו...**

מעניין לציין שגם בכתב יד דה רוטסי 984, המכונה פארמה ג, הושמטה  
דעתו של ר' יוסי והוספה בגליון בכתב שונה. גם בדפוס נאפולי הושמטה  
דעתו של ר' יוסי. נראה שהמשותף לכל ההשמטות הללו הוא דילוג הדומות.

שו' 6: מכירין אתם אותו התריתם בו - בכל כתבי היד "**התריתם בו**". רק בכתב יד  
מינכן - "**התרת' אותו**". צירוף מילים זה אינו מוכר בעברית. יתכן שיש כאן  
השפעה של הלשון האירופית המדוברת בפי הסופר שכן בלשונות  
האירופאיות אותה מילה משמשת במובן של "אותו", "בו" ו"לו"<sup>137</sup>.  
בדפוס נאפולי נוסף: "**קבל עליו התראא**". נראה שגם זו תוספת על פי  
הבריתא שבתלמוד<sup>138</sup>.

<sup>137</sup> הערת מו"ר פרופ' ש"י פרידמן.

<sup>138</sup> מ ע"ב ש' 41.

ש'7: העובד ע"ז את מה עבד - בכל כ"י "את מה עבד". בדפוסים: מי. בכתב יד פירנצה נכתב מה ותוקן בין השיטין ביד אחרת ל-מי. נראה שהנוסח הקדום הוא "מה" והוא משקף את היחס לעבודה הזרה כאל חפץ. ואילו "מי" הוא נוסח מאוחר שנוצר ע"י סופרים בארצות הנוצריות שהתרגלו לראות את העבודה הזרה בדמות אנוש<sup>139</sup>. מעין זה ניתן לראות גם בראשונים כשרש"י גורס מי ורבנו חננאל גורס מה. רש"י הוא תושב ארץ נוצרית ואילו רבנו חננאל הוא תושב ארץ מוסלמית. גם ר"י אלמדארי (סנהדרי גדולה – מכון הרי פישל) והמאירי גורסים מה.

"ובמה עבד". בכתב יד פירנצה נכתב: "ומה עבד" ותוקן בין השיטין לנוסח הנכון באותה יד שביצעה את התיקון הקודם: "ובמה". בכתב יד קיימבריג' חסר "את מה עבד".

ש'7 - 8: כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח - כתב יד פירנצה הוא כתב היד היחיד שכתוב בו "וכל" בוא"ו החיבור. תוספת וא"ו החיבור מעידה בדרך כלל על איחור<sup>140</sup>.

ש'8: הרי זה משתבח - בכל קבצי התלמוד הבבלי - משובח. בקבצי המשנה - משתבח. וכן בירושלמי כתב יד לייזן. בכתב יד קויפמן משתבית. ה' מייצגת את תנועת ה"צירה", כרגיל בכתב יד זה. אבל בדפוס נאפולי משובח כמו בקבצי הבבלי.

יש לדון האם יש כאן הבדל בתוכן או רק הבדל סיגנוני. כלומר: האם, גם לפי המסורת של קבצי המשנה, המרבה בבדיקות הוא משובח או שאינו אלא

<sup>139</sup> הערת פרופ' ש"י פרידמן.

<sup>140</sup> א' גולדברג, פירוש למשנה, מסכת שבת, ירושלים תשל"ו, במבוא, עמ' לח - מ. וראה מה שכתבנו על אופיו של כ"י פירנצה במבוא.

משתבח בעצמו ואין דעת חכמים נוחה הימנו. לדעת פרופ' ש"י פרידמן אין כאן אלא שריד לצורת כתיבה קדומה ולא הבדל נוסח ממשי. אם כך הוא, הרי שזה השריד היחיד במשנה לצורת כתיב זו. שכן במשניות אחרות שבהן מפיע ביטוי דומה<sup>141</sup> שרדה רק צורת משובח. ובתוספתא מתוך חמישה מופעים של פועל זה, רק אחד שמר על הצורה הקדומה<sup>142</sup>. אין זה המקום היחיד בו שומרת משנתנו באופן יחידאי על צורה קדומה. ראה בדיון הבא.

שו' 9 - 12: ומה בין חקירות לבדיקות - לטענת י"נ אפשטיין<sup>143</sup> במקומות שבהם כמו בפרקנו, הועתקה המשנה כולה בראש הפרק, נוסח המשנה נלקח מקובץ של המשנה ולא מקובץ של התלמוד. הקטע שבשורות 9 - 12 הועתק כמובאה בתוך הסוגיה התלמודית<sup>144</sup>. דבר זה מזמן לנו אפשרות מעניינת להשוות את נוסח המשנה בקבצי המשנה לנוסח המשנה שבתוך התלמוד

---

<sup>141</sup> תרומות ד, ו: ...המונה משובח והמודד משובח ממנו והשוקל משובח משלשתן:

שם ט, ג: ...החובט משובח והדש כיצד יעשה...:

נדה ב, א: כל היד המרבה לבדוק בנשים משובחת ובאנשים תקצץ.

<sup>142</sup> שבת טו, יא (ליברמן): מפקחין על ספק נפש בשבת והזריז הרי זה משובח ואין צריך

ליטול רשות מבית דין...

שם, שם, יג (ליברמן) מפסיקין לדליקה בשבת והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול

רשות בית דין...

מגילה ג, יח (ליברמן): ...המקצר הרי זה משבח...

יומא (כפורים) ד, טו (ליברמן): לא עבר עליהן והתודה עליהן על זה נאמ' ככלב שב

על קיאו ר' ליעזר בן יעקב או' הרי זה משובח שנו' כי פשעי אני אדע וגו'

אבל: זבים א, ה (צוקרמאנדל): ...אמר לא כל הקופץ משבת אלא בנותן את הטעם:

<sup>143</sup> מבוא לנה"מ עמ' 910 ואילך.

<sup>144</sup> בסינופסיס לתלמוד בשורות 133 - 136.

הבבלי:

**133 משנה**

תלמוד

קרל2:	מה	בין	חקירות	לבדיק'	חקירות	אמ'
קרל2:	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	אמ'
מ095:	אין	בין	חקירו'	לבדיקו'	אל'	שבחקירו
מ095:	מה	בין	חקירו'	לבדיקו'	חקירו'	א'
פיר8:	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	אמ'
פיר2:	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	
ברקו:	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	
ברקו:	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירו'	
הרצו:	ומה	בין	חקירות	לבדיקות	אלא	שבחקירות
הרצו:	מה	בין	חקירות	לבדיקות	חקירות	אמ'

**134 משנה**

תלמוד

קרל2:	אחד	איני	יודע		עדות
קרל2:	אחד	איני	יודע	(וש' או' אין אנו יודעין)	עדותן
מ095:	אח'	איני	יוד'		[עדותן]
מ095:	אחד	איני	יודע		עדות'
פיר8:	אחד	אומ'	יודע	אניני	עדותן
פיר2:	אחד	אומ'	יודע	איני	עדותן
ברקו:	אחד	אומר	יודע	איני	עדותן
ברקו:	אחד	אומ'	יודע	איני	עדותן
הרצו:	אחד	איני	יודע	ושנין אומרין אין אנו יודעין	עידותן
הרצו:	אחד	איני	יודע		עדותן

**135 משנה**

תלמוד

קרל2:	בטילה	בדיקות	אמ'	אחד	איני	יוד'	או אפילו שנים
קרל2:	בטיל'	בדיקות	אמ'	אחד	איני	יודע	ואפילו שנים
מ095:	בטלה	בדיקת	אמ'	א'	איני	[יודע]	ואפילו שני'
מ095:	בטל'	בדיקו'	א'	אח'	איני	יודע	אפי' שני'
:							
פיר8:	בטילה	בדיקות	אמ'	אחד	אניני	יודע	או אפילו שנים
פיר2:	בטילה	בדיקות	אמ'	אחד	איני	יודע	או אפילו שנים
ברקו:	בטילה	בדיקות	אמ'	אחד	אומ'	איני <sup>145</sup> יודע	ואפילו שנים
ברקו:	בטילה	בדיקות	אמר	אחד	איני	יוד'	ואפילו שנים
הרצו:	בטילה	ובבדיקו	אחד	אומ'	איני	יודע	ואפילו שנים
הרצו:	בטילה	בדיקות	אמר	אחד	איני	יודע	אפלו שנים

<sup>145</sup> בדפוס ונציה אינו.

**136 משנה**

תלמוד

קיימת	עדותן	יודע	אנו	אין	או'	קרל:2
קיימת	עדותן	יודעי'	אנו	אין	או'	קרל:2
קיימ'	עדות'	יודעי'	אנו	אין	או'	מ095
קיימ'	עדותן	יודעין	אנו	אין	או'	מ095
קיימת	עדותן	יודעי'	אנו	אין	אומ'	פיר:8
קיימ'	עדות'	יודעי'	אנו	אין	אומ'	פיר:2
קיימת <sup>147</sup>	עדותן	יודעין	אנו	אין	אומ' <sup>146</sup>	ברקו:
קיימת	עדותן	יודעי'	אנו	148 אין	אומרין	ברקו:
קיימת	עידותן	יודעין	אנו	אין	אומרין	הרצו:
קיימת	עדותן	יודעין	אנו	אין	אומרין	הרצו:

כפי שאפשר לראות בטבלאות דלעיל אף לא אחד מכתבי היד שומר על התאמה גמורה בין נוסח המשנה המקורי, לבין המובאה בסוגיא באותו כתב יד. בענף האשכנזי השינויים מעטים, אחד או שניים בכל כתב יד. אך בכ"י הרצוג מספר השינויים הגדול ביותר: חמישה. שנים בשורה 133, אחד בשורה 134, ושנים בשורה 135.

כלומר בעוד שהענף האשכנזי מקפיד יותר על ההתאמה בין נוסח המשנה לבין הציטוט שלה, הרי שבכ"י הרצוג יש הבחנה ברורה בין נוסח המשנה לבין הציטוט ודווקא בכתב יד זה, המשנה אינה מובאת כולה בראש הפרק אלא מחולקת לפסקאות.

ש' 9: ומה בין חקירות לבדיקות אלא שבחקירות - כן בקבצי המשנה חוץ מדפוס נאפולי וכן בירושלמי כתב יד לייזן ובכתב יד הרצוג של הבבלי. בשאר קבצי הבבלי ליתא **אלא**. וגם בכ"י הרצוג עצמו, בציטוט המשנה שבתוך הסוגיא התלמודית ליתא **אלא**. יתכן איפוא שהמילה **אלא** נוספה

<sup>146</sup> בדפוס ונציה נכתב מלא: **אומרין**.

<sup>147</sup> בדפוס ונציה **קיימות**.

<sup>148</sup> בדפוס ונציה נוסף כאן: **אין**.

בקבצי המשנה באשגרה למבנה הנפוץ - **אין בין א לב' ... אלא**<sup>149</sup>. אמנם אשגרה זו אינה במקומה כלל. מטרתו של הביטוי **אין בין א לב' ... אלא**, היא לצמצם את ההבדל בין א' לב'<sup>150</sup> ואילו כאן מטרת ההשוואה היא לעמוד על ההבדלים בין חקירות לבדיקות ולא לצמצמן. אשגרה זו, בצורתה השלמה, נכנסה גם לכתב יד מינכן שבו הנוסח: **אין בין חקירות לבדיקו' אלא שבחקירו'**.

אם נצרף זאת לכך שתוספת וא"ו החיבור - **נמה בין**, נמצאת גם היא רק בקבצי המשנה, בירושלמי כתב יד לייזן ובכתב יד הרצוג של הבבלי. ובהסתמך על דעתו של ש"י פרידמן<sup>151</sup> שתוספת וא"ו החיבור היא בדרך כלל מאוחרת, נמצא שבמקרה הזה דווקא קבצי הבבלי מציגים נוסח קדום ונקי יותר של המשנה. יתכן שגם כאן תוספת וא"ו החיבור באה כדי להעצים את השאלה "**מה בין**", ולשוות לה מבנה של "אתקפתא" במקום מבנה של בקשת מידע.

שו' 11: אמר אחד - ראה לעיל שורה 9.

שו' 10 - 11: אמר אחד איני יודע - בכתב יד פירנצה נכתב'**אני**' במקום'**איני**' ותוקן בתליית היו"ד בין השיטין.

---

<sup>149</sup> במשנה: ביצה ה, ב. מגילה א, ד - יא. נדרים ד, א. הוריות ג, ד. זבחים ט, א. כלים טו, א. ובתוספתא: כלאים (ליברמן) ד, יג. מגילה (ליברמן) א, ז - כא. זבחים (צוקרמאנדל) ט, א. שם יג, יד. ערכין (צוקרמאנדל) א, יא. זבים (צוקרמאנדל) א, יב.

<sup>150</sup> ראה מילון בן יהודה בערך "אלא".

<sup>151</sup> במאמרו "כל הקצר קודם", לשוננו לה (תשל"א) עמ' 129 - 177. וראה עוד: א' גולדברג, פירוש למשנה, מסכת שבת, ירושלים תשל"ו, במבוא, עמ' לח - מ.

שו' 10 - 12: חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה - תוספת בכתב יד קויפמן: "אחד אומר איני יודע ושנים אומ' אין יודעין עדותן בטלה". בכתב יד קיימבריג' (וכן בכתב יד פאריס 328 - 329): "ושנים אומרים אנו יודעין", בכתב יד הרצוג: "ושנין אומ' אין אנו יודעין". בתוספת זו אין שום ענין הלכתי והיא באה על דרך "לא זו אף זו קתני" כדי ליצור שווי משקל סגנוני עם הסיפא שנאמר בו "אחד אומר איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימת". בסיפא יש לתוספת זו משמעות הלכתית והיא נשנתה ברישא אגב הסיפא. תופעות כאלה הן נפוצות וקדומות והן היו מוכרות אף לבעלי הגמרא<sup>152</sup>. נראה שהשמטת הקטע באה משום שלא היה בו צורך הלכתי והוא בלבד את הלומדים והמעתיקים. ואכן, הל בלבול. בכתב יד קויפמן נשמטה המילה "אנו" ובכתב יד קיימבריג' נשמטה המילה "אין". רק בכתב יד ההרצוג נשתמר הנוסח המלא: "אין אנו". כמו כן בכ"י הרצוג צורה יחודית נוספת: "ושנין" במקום "ושנים". לדעת פרידמן<sup>153</sup> נו"ן סופית בצורה זוגית הוא אפיון של כתיב אשכנזי. כאן נשתמרה צורה זו דווקא בכתב היד התימני. זו אינה הפעם היחידה שכ"י זה משמר צורה אשכנזית דווקא. השווה לסינופסיס לתלמוד שורה 128 והערתנו לשם.

גם כאן אנו רואים שכתב יד קויפמן וכתב יד קיימבריג' משמרים נוסח קדום של המשנה. יתר על כן, לכתב יד הרצוג יש מסורת נוסח יחודית במשנה המשמרת שרידים מהנוסח הקדום ומעידה על שמרנותו של ענף

---

<sup>152</sup> בבלי שבת קה עמוד א: "משום דקבעי למיתני סיפא הקורע בחמתו ועל מתו - משום הכי קתני [התופר שתי תפירות]".

יבמות כא, א: "משום דקבעי למיתני סיפא אשת חורגו... תנא רישא נמי בת חורגו". ועוד רבים כיוצא בזה.

<sup>153</sup> טיפולוגיה, עמ' 175.



נוסח זה. וראה מה שכתבנו על כך במבוא.

שו' 11: בדיקות/ובבדיקות - גם כאן תוספת וא"ו החיבור רק בכתב יד קויפמן, קיימבריג' והרצוג וכן כ"י פאריס.

שו' 14 - 19: אחד אומר - ראה לעיל שורה 9.

שו' 21: ואחר כך/היו מכניסין את השני - לדעת מ' מישור<sup>154</sup> פועל העזר 'היה'+בינוני, זהה לחלוטין למבנה של בינוני לבדו. ולפיכך אין כאן אלא הבדל סגנוני. כאן קבצי התלמוד הבבלי משתמשים במבנה הקצר יותר וקבצי המשנה והירושלמי במבנה הארוך: **היו מכניסין**. אך בשורה 30 להיפך: קבצי המשנה משתמשים בבינוני בלבד וקבצי התלמוד, חוץ מכ"י הרצוג וקטע הגניזה, משתמשים ב'היה'+בינוני.

שו' 22, 24, 27: אחד אחד - ראה לעיל שורה 9.

שו' 31: ולא היו שותין יין כל היום - בכ"י קרלסרוה ופירנצה **כל היום כולו**. בכ"י פרמה נמחקו המילים **כל היום** בנקודותיים לפניהן ולאחריהן. בקטע הגניזה לא היו מילים אלו בגוף הטקסט ונתלו מעל השורה: **כל אתו היום**. י"צ פיינטוך כותב<sup>155</sup> שהיות והגרסה **ולא היו שותים יין כל היום** היא הגרסה הרווחת, ואילו הגרסה המתקבלת בכ"י פארמה לאחר המחיקה היא בלתי ידועה ממקום אחר, מסתבר שהסופר כתב בתחילה את הנוסח הרווח שהיה שגור על פיו ואחר כך מחק את מה שמחק כדי להתאים את הכתוב לנוסח שממנו העתיק. אמנם כ"י פארמה משמר כאן נוסח יחידאי במשנה אך יש לנוסח זה סימוכין בתוספתא: **וממעטין במאכל ולא היו שותין יין**

<sup>154</sup> מ' מישור, מערכת הזמנים בלשון התנאים, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור,

האוניברסיטה העברית תשמ"ג. עמ' 379 ואילך, ובעיקר עמ' 388 - 389.

<sup>155</sup> במאמרו "משהו על כתב-יד פארמה (דה רוססי 138)", בתוך "מסורות ונוסחאות

בתלמוד", בר-אילן תשמ"ה, עמ' 100.

ונושאים ונותנים בפרשת העינין כל הלילה<sup>156</sup>. וכן בירושלמי: תני...  
וממעטי' במאכל ולא היו שותני יין ונושאים ונותני' כל הלילה<sup>157</sup>. עד כאן  
תורף דבריו. וכעת יכולים אנו לחזק את דבריו ולמצוא אח לנוסח כ"י  
פארמה והוא נוסח קטע הגניזה לפני תיקונו.

שו' 39 - 48: בקטע זה רבו השיבושים. חלקם ניתן לתלות בטעויות סופר מפני  
שבקטע זה ישנם משפטים דומים ומשפטים שחוזרים על עצמם. יש לדון אם  
אפשר לתלות חלק מן ההבדלים במסורות נוסח שונות.

"שנים עשר מחייבין ואחד עשר מזכין". לפי הרצו, קמ26, ודפוס  
נאפולי - חייב! זה בניגוד להלכה המפורשת:<sup>158</sup> "לא כהטייתך לטובה  
הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי עד אחד הטייתך לרעה על פי שנים".  
ההמשך בקמ26, תמוה עוד יותר: "אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין  
זכאי". וזה סותר מה שנאמר בהמשך המשנה גם לפי נוסח קמ26 עצמו,  
שאם "אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע, יוסיפו  
הדיינים". ועוד, שחזר שנית על ההלכה "שנים עשר מזכין ואחד עשר  
מחייבין, חייב". אין ספק שחלק מן השינויים שבנוסח קמ26 הן טעות סופר  
ויתכן שבגלל טעויות כאלה שמוהו בגניזה. מצד שני, לא ניתן להתעלם מכך  
שבשורה 39 ישנם שני עדי נוסח נוספים התומכים בגרסתו של קמ26. האם  
נאמר שבשלתם קרתה אותה טעות סופר? ואם זו טעות סופר, היתכן  
שקמ26 יחזור עליה פעמיים? ועוד שבדפוס נאפולי שוב כתב בשורה 46:  
"שלשים ושישה מחייבין ושלשים וחמישה מזכין חייב!" ושם כ"י לאוו

<sup>156</sup> פרק ט ה"א, מהדורת צוקרמנדל עמ' 428.

<sup>157</sup> פרק ה' ה"ד, כב ע"ד.

<sup>158</sup> משנה סנהדרין א, ו ומקבילתה: דעת רבי במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כג, ב,

מהדורת אפשטיין ירושלים תשל"ט.

תומך בגרסתו. קשה לומר שם שזו טעות סופר שהרי שני עדי נוסח אלו מוסיפים שם יחדיו פסקה זהה שאינה בשאר עדי הנוסח: "שלשים וחמישה/ושישה מזכין ושלשים וחמישה/ושישה מחייבין", ועליה מוסבת ההלכה "דנין אלו כנגד אלו".

שו' 41 - 42: יש כאן תוספת שמופיעה בכ"י הרצוג וגניזה, בדפוסים וכן בכ"י קרלסרוה. אבל לא בכ"י מינכן ופירנצה. מרש"י<sup>159</sup> נראה שגרס תוספת זו. אבל הרי"ד<sup>160</sup> לא גרס לה. הריא"ז<sup>161</sup> גרס לה. הנוסח של הענף הבבלי קשה: המילה **אפילו** אינה שייכת כאן. הרי יש כאן דין חדש. לא עוד עיסוק ברוב ומיעוט אלא במעמדו של דיין האומר איני יודע. ואכן הריא"ז לא גרס "אפילו אחד עשר" אלא "וכן אחד עשר".

---

<sup>159</sup> בדף יז ע"א ד"ה אלא במוסיפין. אבל מרש"י כאן ליכא למשמע כלל מה היה נוסחו ולא כהערת המהדיר של פסקי הרי"ד. ראה הערה 160.

<sup>160</sup> פסקי הרי"ד, מהדורת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשנ"ד, עמ' קכו והערה 5 שם.

<sup>161</sup> פסקי הריא"ז, מהדורת מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשנ"ד, עמ' קו.

## ח.2. הערות לנוסח התלמוד: יחידה א.

שו'1: מנא הני מילי - כתבי היד מינכן ופירנצה מאחדים את שתי המילים:  
"מנהני". וכן נוהג דפוס ברקו. כתב יד קרלסרוה מציג נוסח מלא יותר:  
"מנא הני". וכן הנוסח בדפוס ונציה וכתב יד הרצוג.

שו'1 - 2: אמר רב יהודה דאמר קרא - בכתב יד מינכן הנוסח הוא: "אמר רב  
יהודה א' רב דאמר קרא. וכן לקמן בשורה 21. כפי שכתבנו במבוא, דרכו  
של כ"י מינכן לקצר או לשבש שמות. עם זאת כאן נראה שתוספת זו בכתב  
יד מינכן היא אשגרה על פי מקומות רבים בתלמוד שבהם רב יהודה אומר  
דבר בשם רבו - רב.

שו'2 - 3: ודרשת וחקרת ושאלת היטב ואומר והוגד לך ושמעת ודרשת היטב  
ואומר ודרשו השופטים היטב - בכל כתבי היד ליתא "ואומר". הוא נוסף  
בדפוסים כדי לשפר ולשכלל את הנוסח ולהתאימו למה שנראה בעיני  
המדפיס הסגנון התלמודי התקני.

והוגד לך ברוב כתבי היד מלא. רק בכתב יד מינכן וכתב יד הרצוג  
הכתיב חסר כפי שהוא במקרא: והגד.

בכתב יד קרלסרוה המופע השלישי של המילה היטב נכתב בכתב  
מלא היטב. יו"ד המשמשת כצירה אפילו במקום שנוגד את הכתיב  
המקראי. וכן לקמן בשורה 10, 12, 15, 17. בעיני חוקרים רבים נחשב  
שימוש של יו"ד כצירה, אחד המאפיינים של כתיב ארץ ישראל<sup>162</sup>. אולם  
כבר כבר הוכיח מו"ר פרופ' ש"י פרידמן<sup>163</sup> שכתב זה נפוץ גם במקורות  
בבליים. וראה עוד בענין זה בהערות לשורה 50 - 51.

שו'3: ודרשת וחקרת ושאלת היטב ואומר והוגד לך ושמעת ודרשת היטב ואומר

<sup>162</sup> כגון י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה עמ' 1243 - 1244.

ודרשו השופטים היטב - המילה היטב האמצעית נשמטה מכתב יד הרצוג.

שו'4: ואימא חדא חדא כדכתיבא - בכתב יד קרלסרוה נכתב בפנים 'ואימא חד

קרא כד' כדכתיבא. זהו נוסח חסר משמעות ולכן המילים קרא כד' נמחקו

ונוסף בין השיטין, אולי ביד אחרת, "א חדא, כראוי.

כדכתיבא: כך הוא ברוב כתבי היד. ולפי נוסח זה פירוש המילה הוא:

"כמו שהיא כתובה". אבל בכתב יד פירנצה במקום כדכתיבא נכתב כדכת'

בה. לפי נוסח זה פירוש הביטוי הוא: "כמו שכתוב בה". כך פירש רש"י<sup>164</sup>

ולפיכך יש להניח שנוסח כ"י פירנצה הוא תקון לשון שבא בעקבות פירושו

של רש"י.

בכתב יד הרצוג: כי דכתבא. גם כאן יש להניח שדכתבא בא במקום

דכתבא, ולפנינו צורה אחרת של הביטוי כדכתיבא כדרכם של כתבי יד

בבליים שמרבים לרשום את האות כ"ף מבכל"ם כמילה נפרדת.

שו'5: דאם כן ליכתבינהו רחמנא בחדא כיון זכולהו בהדדי- בכתב יד הרצוג:

ליכתבינהו, זכולהו. וכן לקמן בשורה 6 בכתב יד הרצוג בהי במקום בהו

וכן לקמן בשורה 16 בכתב יד הרצוג ובכתב יד מינכן: כולהו במקום כולהו.

סיומת "הי" לצורת רבים בנקבה היא סיומת אופינית לסגנון הבבלי הקדום

שנעלם בכתבי היד המאוחרים.

בכתב יד קרלסרוה חסרה המילה זכולהו. זו טעות סופר שכן לפני

המילה בהדדי אין בכ"י זה שום אות שימוש כגון זבהדדי. המילה החסרה

נכתבה בין השיטין.

---

An ancient Scroll <sup>163</sup>

<sup>164</sup> ד"ה ואימא שכתב: "בכל חדא וחדא עבירה כדכתיב בה".

שו' 5 - 6: כיון דכולהו בהדדי כתיבא - כן הוא בכתב יד קרלסרוה ומינכן. אבל בפירנצה: כיון דכולהו כי הדדי נינהו. בכתב יד הרצוג: כי הדדי כתיב בהי. בתוספות חכמי אנגליה: כי הדדי כתי'. ובדפוס ברקו: בהדי הדדי כתיבא. נוסח התלמוד שבדפוס קשה מאוד. הרי מקראות אלו אינם כתובים בהדי הדדי=זה אצל זה. לפי נוסח זה פירושו של רש"י ד"ה ומשני, כפי שהוא מופיע בדפוס שלפנינו, דחוק ומוציא את התלמוד ממשוטו. ואלו דבריו: "כלומר כיון דכולהו כתב זהו דבעו לריקה והקוה לותן להא מילתא על כורחך מהדדי ילפי..." מצד שני לא יתכן שרש"י גרס כר"ח שכתב: "ופרקין כיון דכולהו לחקירה קאתי (כתיבי)(כתובי) ילפי מהדדי". שאם כן לא היה רש"י צריך להשתמש בביטוי "כלומר". אבל ברש"י שבדפוס ברקו נאמר: "ומשני כיון דכולהו כי הדדי כתיבן מהדדי ילפינו וכו'". ולפי נוסח זה הכל מתיישב כראוי, שכן "כי הדדי" פירושו שהמקראות דומים זה לזה או עוסקים בנושא דומה אך לאו דווקא כתובים זה בצד זה. וכן גרסת הר"ן.

וביד רמ"ה כתב:

"ומפרקין כיון דכולהו בהדדי כתיבי לענין חקירות העדים, ילפי מהדדי בבנין אב ליתן את האמור של זה בזה ואת האמור של זה בזה. ואית דגרסי כיון דכולהו לחקירה קאתו מהדדי ילפי וחד טעמא הוא. ואית דגרסי כיון דכולהו בהדי הדדי כתיבי ילפי מהדדי ולא מילתא היא דהא ודאי כולהו לאו בהדי הדדי כתיבי".

גם בעיני בעל היד רמ"ה הנוסח העיקרי הוא כעין הנוסח של כתב יד קרלסרוה ומינכן. היה לפנינו נוסח נוסף, שבתוכן הוא דומה לכתבי יד קרלסרוה ומינכן, אך הוא מפורש יותר ותואם את פירושו של רבנו חננאל. אולי העתיקו בעל היד רמ"ה מפירוש זה. והיה לפנינו גם נוסח מעין הנוסח

של דפוס ברקו והוא דוחה אותו.

הנראה מכל זה שהנוסח המקורי בענף האשכנזי היה כשל כתבי היד קרלסרוה ומינכן. וזה היה גם הנוסח של רש"י. נוסח כתב יד פירנצה עובד כנראה בעקבות רש"י. בדפוס ברקו נדפס בטעות, כנראה מתוך אשגרה, הביטוי **בהדי הדדי** שהוא נפוץ יותר, במקום הביטוי **בהדדי**. כך נוצרה אי התאמה בין פירוש רש"י לנוסח התלמוד שבעקבותיה שונה גם נוסח פרוש רש"י. במקביל, אנו מוצאים בכתב יד הרצוג את הנוסח של הענף שהוא מייצג שהוא שונה בנוסחו אך דומה בעניינו לענף האשכנזי.

שו'6: **בהדדי כתיבא מהדדי ילפא וכיון דילפא מהדדי כמאן דכתיבא בחדא דמי** - בכתב יד מינכן: **כתיבה** בה"א. בכתב יד פירנצה: **ילפה** בה"א. (בכתב יד מינכן מילה זו מקוצרת: **ילפ'** וראה לקמן). נראה שאלו שרידים של כתיב ארץ ישראלי<sup>165</sup>.

בענין המילה ילפא: היה צ"ל **ילפן** או **ילפי**, ברבים. שכן המקראות למדים זה מזה. אבל רק כתב יד קרלסרוה מקפיד על כך וגם הוא לא בעקביות. במופע הראשון אכן **ילפן** אבל בשני **ילפא**. ולקמן בשו' 10: **ילפי**.

שו'7: **כמאן דכתיבא בחדא דמי והא לא דמיא להדדי** - ברוב כתבי היד אין עקביות. מבחינת הענין נכון היה לכתוב את שתיהן בלשון רבים שכן מדובר על שלשת המקראות שמהם למדנו את הצורך בשבע חקירות. אבל, בכתב יד קרלסרוה: **דמיא - דמו**. הראשון בלשון יחיד והשני בלשון רבים. בכתב יד פירנצה: **דמי - דמיין**. גם כאן הראשון בלשון יחיד והשני בלשון רבים. בדפוס ברקו: **דמי - דמיא**. שניהם בלשון יחיד אבל בכתיב שונה. בדפוס

<sup>165</sup> על הקרבה שבין הכתיב בכתבי יד אשכנזיים לכתיב הארץ ישראלי ראה טיפולוגיה, עמ'

ונציה תקנו את הראשון ל**דמו** אבל השאירו את השני **דמיא**. רק בכתב יד מינכן נכתב **דמי** בשניהם. בכתב יד הרצוג **דאמי'** - **דמיאן**. שניהם בלשון רבים ובכתיב מלא אבל יש שינוי במיקומה של האל"ף. מסתבר שגם פה אין השינוי מכוון אלא פליטת הקולמוס וצריך היה להיות מילוי שלם של האל"ף: **דאמיאן**.

שו'7 - 8: סימן **פלט** סוף והתראה - ליתא בקרלסרוה ובפירנצה. מקובל לראות בסימנים הללו תוספות מן התקופה סבוראית ואולי אף מאוחר יותר ולכן הן נעדרות מחלק מכתבי היד האשכנזיים. דבר זה מעיד על התפלגות ענף זה עוד בתקופה הקדומה ביותר ומחזק את שיטת ש"י פרידמן על הווצרות ענפי הנוסח עליה כתבנו בפרק סקירת מצב המחקר.

שו'8: עיר ה**נדחת** להנך תרתי לא דמיא שכן ממונן **פלט** - בקרלסרוה ופירנצה מלא: **נידחת**. וכן לקמן בשורה 15.  
**פלט** - בפירנצה ובכתב יד הרצוג: **פליט**.

שו'8 - 9 - 10: עיר ה**נדחת** להנך תרתי לא **דמיא**... ע"ז להנך תרתי לא **דמיא**...  
עדים זוממים להנך תרתי לא **דמיא**... - כאן היה ראוי לכתוב **דמי** או **דמיא** בלשון יחיד, כי התלמוד מסביר לנו מדוע כל אחד משלשת המקראות שמהם נלמד דין שבע חקירות אינו דומה לשנים האחרים. ואכן בכתב יד מינכן הראשון **דמיא**, השני והשלישי **דמי'**. יש להניח שזהו קיצור של הנוסח הנכון. בדפוס ברקו בכולם **דמיא**, כראוי. וכן בכתב יד הרצוג. אבל בכתב יד קרלסרוה בשלשתם **דמיין**. בכתב יד פירנצה בשני הראשונים **דמיין** ובשלישי **דמי**. אולי זהו קיצור. נראה שהשינוי בכתבי יד אלו נובע מטעות של שגרת הלשון ולא ממסורת נוסח מיוחדת.



שו' 9: שכן בסייף עדים זוממין - בכתב יד פירנצה והרצוג: **סיף** ביו"ד אחת, בכתב יד פירנצה **עידים** כתיב מלא. היו"ד מיצגת את תנועת הצירה. אופיני לכתבי יד אשכנזיים עם אוריינטציה ארץ ישראלית.

שו' 10: בהיטב היטב ילפי מהדדי - ראה לעיל בשורה 2 - 3.

שו' 10 - 16: מפני - כן הוא בקרלסרוה, פירנצה וברקו. בכתב יד מינכן המילה מקוצרת: **מפנ'** בדפוס ונציה כתיב מלא: **מופני**. רק בכתב יד הרצוג: **מפנה**, בה"א ולא ביו"ד. וכן בשו' 11: דאי לא מפני איכא למיפרך לאיי אפנויי מפני... אלא שכאן בדפוס ונציה מילאו בוא"ו רק את המופע הראשון. אבל בשו' 13: ואכתי מפנה מצד אחד הוא בשלמא הנך תרתי מופנה... בכל עדי הנוסח מופנה כתיב מלא וא"ו, וה"א בסוף המילה. פרט לכתב יד מינכן המקצר גם כאן את את הסיומת: **מופנ'** ובכתב יד פירנצה שחסרה בו המילה במופע השני. והנה בשו' 16: התם נמי אפנויי מפני - חוזרים כל עדי הנוסח לכתב יד שורות 11 - 13. וכאן כתב יד מינכן גילה לנו את סודו: **מופנה**.

הסיבה לשינויי הכתיב: במקור זוהי כנראה מילה עברית שהיא קיצור

של הביטוי **גזרה שוה מופנה**<sup>166</sup>. או: **מופנה להקיש ולדון ממנו גזרה שוה**<sup>167</sup>. מילה זו קיבלה לבוש ארמי ע"י החלפת הה"א ביו"ד. רק כתב יד

<sup>166</sup> ראה בבלי יבמות ע"ב, נידה סוף כב ע"ב ותחילת כג ע"א. ומעין זה גם בירושלמי יומא פ"ח ה"ג דף מה ע"א, סנהדרין פ"ז ה"ו דף כד ע"א.

<sup>167</sup> מופיע הרבה במדרשי הלכה: מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנזיקין משפטים פרשה א ד"ה כי תקנה - מספר מופעים. מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יג פסוק (ט). ספרי במדבר פיסקא כה ד"ה כל ימי, פיסקא לא ד"ה והזיר לה, פיסקא סה ד"ה (סה) ויעשו, פיסקא קכ ד"ה והרמותם ממנו, פיסקא קמב ד"ה צו, צווי, פיסקא קנז ד"ה וכל בגד. ספרי דברים פיסקא רמט ד"ה אם נאמר. מדרש תנאים לדברים פרק טז פסוק ג, פרק

הרצוג וכנראה גם כתב יד מינכן שומרים על הצורה המקורית. אמנם בשורה 13 כשהמילה מופיעה בתוך ביטוי עברי: **מופנה מצד אחד**, כל כתבי היד כותבים אותה בכתב עברי. הם ממשיכים בכך פעם אחת במופע הבא באותה שורה אך אחר כך, בשורה 16, שוב חוזרת הצורה הארמית לשלוט.

בדפוסים החדשים הרחיבו את הביטוי ל"**וגזירה שווה מופנה**", כנראה בהשפעת פירוש רש"י. בדפוס ברקו ודפוס ונציה מילים אלו ברש"י הן פירוש ולא הדיבור המתחיל. אבל בדפוסים החדשים הם מסומנים כדיבור המתחיל ויתכן שזה מה שגרם לטעות. חיזוק לדבר נמצא בכך שבמקומות אחרים שבהם מופיע ביטוי זה<sup>168</sup>, לא שינו בו הדפוסים החדשים דבר. שו' 11: **לאיי אפנויי מפני** - המילה **לאיי** נשמטה בטעות בדפוס ברקו והוחזרה בדפוס ונציה. המילה **אפנויי** נכתבה בכתב יד הרצוג **איפנויי** וכן בשו' 13, 18. ומעין זה עיין בהערותינו לשורה 23.

שו' 11 - 12: **מדהוה ליה למכתב** - בכתב יד מינכן פוצלה המילה **מדהוה** לשתי מילים: **מי דהוה**. בכתב יד פירנצה במקום **מדהוה** - **מדאית**. ראה לקמן בדיון בשורה 14. בכתב יד קרלסרוה רק כאן **מדהוה** בשני וא"וין. זהו אפיון של כתיב ארץ ישראל<sup>169</sup>. בכתב יד קרלסרוה **למיכתב** בכתב מלא. וכן בשורות 14, 16. עדיין אין זה אומר דבר לגבי דרך ביטוייה של המילה מכיון שקרוב לודאי שיו"ד זו היא תנועת צירה.

---

כב פסוק כח ומעין זה בבבלי יומא פא ע"א, נזיר מח ע"א, סנהדרין נד ע"א, וגם בירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ט דף כא ע"ג, שבועות פ"ד ה"א דף לה ע"ב.

<sup>168</sup> כגון: שבת סד, א. קלא, א. יומא פ"א, א. יבמות עד, א. זבחים פו, א. קג, ב. ועוד.

<sup>169</sup> טיפולוגיה.

שו' 12: ושני קרא בדיבוריה בהיטב - בכתב יד קרלסרוה בדיבורא דהיטיב. ולקמן בשורה 17 בדיבוריה דהיטיב. לכן נראה שכאן הוא הנוסח הקדום יותר ולקמן יש השפעה של נוסח מתוקן יותר שממנו התפתח אחר כך הנוסח של שאר כתבי היד.

שו' 13 - 14: בשלמא הנך תרתי מופנה - המילה מופנה חסרה בכתב יד פירנצה. בדפוס ברקו נוספה מילה: בשלמא הנך תרתי מופנה הוא. כנראה שיפור סגנוני יזום על ידי המדפיסים. וראה במבוא.

שו' 14: משום דהוה ליה למכתב - בכתב יד קרלסרוה: מדהוה ליה למיכתב. בכתב יד פירנצה משום דאית דהוה ליה למכתב. המילה דאית נמחקה בנקודות על ראשי האותיות ומיד לאחריה באותה שורה ובאותו כתב יד נכתב דהוה. ברור אם כן שזו טעות הסופר שהרגיש בה מיד ותקנה. מכאן שגם לעיל בשורה 11 זו טעות סופר אלא ששם הסופר לא הרגיש בטעות. ברוב עדי הנוסח קיצר התלמוד ולא פירש מה הוא הדבר שהוה ליה למכתב. כתב יד קרלסרוה מוסיף לבאר: מדהוה ליה למיכתב ותקרת. כתב יד מינכן מפרש: משום דהוה לי' למכת' ודרשו ותקרו. אלו הן תוספות פרשניות. ושניהם לדבר אחד נתכוונו: שבמקום להשתמש במילה היטב, יכול היה המקרא להשתמש בפועל ח.ק.ר. אלא שכל אחד מהם מכוון לפסוק אחר. כתב יד קרלסרוה מכוון לפרשת עובד עבודה זרה<sup>170</sup>, וכתב יד מינכן מכוון לפרשת עדים זוממים<sup>171</sup>. כתב יד קרלסרוה מוסיף עוד: ושני קרא

<sup>170</sup> דברים יז, ד.

<sup>171</sup> שם יט, יח.

**בדיבורא דהיטיב.** זו גם תוספת פרשנית וגם אשגרת לשון משורות 12, 17. שורה 15 - 16: הא כתיבא כולו - בכתב יד פירנצה: **כתיבי**. צורת הרבים נכונה יותר מבחינת ההקשר במשפט, אבל כיון שזהו עד נוסח יחידי נראה יותר שיש כאן תיקון ושיפור של הנוסח וזה אינו הנוסח המקורי. בענין חילופי כולהו/כולהי ראה לעיל בדיון על שורה 5.

ש' 16: מדהוה ליה למכתב - בכתב יד פירנצה בטעות: **למכתם**. ש' 16 - 17: דרוש תדרוש ותקור ותקור - בכתב יד הרצוג **ודרוש**. תוספת וא"ו החיבור. בדפוס ברקו במקום **ותקור** - **או תקור**. זהו שינוי שבא אולי בהשפעת הקושי שהעלו בעלי התוספות<sup>172</sup> אבל אין בו כדי לתרץ את הקושי. ש' 17: ושני קרא בדיבוריה בהיטב - בכתב יד פירנצה בטעות: **ת היטב**. האות **ת'** נמחקה בנקודה מעליה. בכתב יד קרלסרוה **דהיטיב**. עיין לעיל בדיוננו על שורה 12.

ש' 18: ואתו נחנקין בקל וחומר מנסקלין ומנהרגין - בכתב יד מינכן היפוך הסדר: **מנהרגין ומנסקלין**. בכתב יד פירנצה כתוב רק: **ואתו נחנקין בקל וחומר מנהרגין**.

ש' 21: אלא אמר רב יהודה - בכתב יד מינכן גם כאן: **א' רב יהוד' א' רב**. עיין לעיל בדיוננו לשורה 2.

ש' 21 - 22: הנה אמת הנה נכון הנה אמת הנה נכון - בדפוס ברקו **הנה אמת נכון הנה אמת נכון**. נראה שהוא תיקון על פי לשון המקרא ורש"י. הנוסח הנכון הוא כבכתבי היד שהטילו את המילה **הנה** גם לפני המילה **נכון** כדי

---

<sup>172</sup> ד"ה מדהוה ליה למכתב. דברי התוספות עצמם אינם כל כך ברורים וגרמו לרש"ל, מהרש"א ומהר"ם לשנות את הנוסח בדיבור זה.

להדגיש שדורשים את כל אחד משני התארים, אמת - נכון, בנפרד ורק על ידי כך מגיעים למספר אחת עשרה.

שו' 22: שבע לשבע חקירות תלת לגזירה שוה - בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו: דל תלת לגזירה שוה. נראה שזו תוספת לשיפור הסגנון. בכתב יד הרצוג: ותלת.

שו' 23: פשא להו חדא לר' שמעון לאתווי נשרפין - בכתב יד קרלסרוה ליתא פשא להו חדא. מילים אלו כל כך מתבקשות שקשה להבין מדוע. בכתב יד הרצוג פש. בכתב יד פירנצה פשו. זוהי טעות שכן צריך להיות בלשון יחיד. הטעות נובעת מתופעה שכיחה מאוד הנקראת גרירה דקדוקית, כלומר צורה של מילה מושפעת מצורת המילה שלפניה או לאחריה. ומכך נובעת גם הטעות בכתב יד מינכן: ליה במקום להו. מצד אחד אכן מסתבר יותר לגרוס ליה ביחיד אבל מצד שני היות וכל עדי הנוסח גורסים להו, צ"ל שזוהי הנוסחה המקורית ופירוש הביטוי: נשאר מהם כשהכוונה לאחד עשר המקראות שנדרשים כאן.

לאתווי נשרפין. בכתבי היד קרלסרוה, מינכן, והרצוג לאיתווי. ולקמן בשורה 25 - 26 בכל כתבי היד לאיתווי ובדפוס ברקו לאתווי חסר יו"ד. אבל בשורה 32 מופיעה מילה זו פעמיים ורק בכתב יד קרלסרוה והרצוג היא בכתב מלא. ומעין זה לעיל שורה 11. וכן בשורה 61. מכאן אנו מסיקים שהכתיב לאיתווי הוא המקורי. לדעתי, היו"ד מייצגת צירה ולא חיריק, כי זו דרך ההגייה התימנית. השמטת היו"ד בתקופה מאוחרת יותר נובעת משינוי בהגיית המילה מאל"ף צרויה לאל"ף פתוחה כפי שמקובל היום.

שו' 24 - 25: מגדף בה ר' אבהו - בכתב יד הרצוג מגדיף. וכן ביד רמ"ה. האות

יא' מייצגת תנועת צירה.<sup>173</sup> גם הגאונים<sup>174</sup> גרסו **מגדיף**. ופירשו: "כמי שגודף בפיתו מה שיש בקערה". בערוך כתב שהיא מילה ערבית שפירושה לגרוף וכאן פירושה תנועת יד המראה על תמיהה. אך אין לומר שיש כאן חילופי ר - ד. כלומר שהגאונים גרסו "מגרף". שכן הגאונים מסתמכים על הסוגיה בכריתות העוסקת במגדף שם ה'.<sup>175</sup>

**ר' אבהו** - כבר עמדו ראשונים<sup>176</sup> על כך שהביטוי הנדיר "**מגדף**" מעיד על כך שרבי אבהו שלנו הוא חכם סבוראי ולא האמורא הארץ ישראלי הידוע<sup>177</sup>. לפיכך היה צריך לומר: **רב אבהו**. אבל שגרת הלשון גברה. כנראה קרה הדבר עוד בראשית הווצרות הנוסח כי כך הוא בכל עדי הנוסח וגם בראשונים.

שו' 25: אימא לאיתויי שמונה חקירות - לענין חילופי **לאיתויי** / **לאיתויי** ראה לעיל שורה 23.

בכתב יד הרצוג **בשמונה**. מקפיד לשמור על התאמה לנוסח המשנה: **בשבע חקירות**.

---

<sup>173</sup> ההנחה מקובלת במחקר היתה ששימוש ביו"ד כצירה היא אפיון ארץ ישראלי אולם כבר

דחה זאת ש"י פרידמן במאמרו: An ancient Scroll , p29.

<sup>174</sup> תה"ג הרכבי סי' כה. והובא גם במרגליות הים, עמ' יא לסוגיא בדף ג. וכ"כ בערוך ערך גדף בשם רש"ג.

<sup>175</sup> דף ז, ב: "גדפת את הקערה ולא שיירת בה כלום".

<sup>176</sup> ר"ש מקינון, ספר הכריתות, ח"ד, ימות עולם. הובא במרגליות הים שם. ב"מ לוין, רבנן סבוראי ותלמודם, עמ' 14. השימוש בפועל גדף במובן של הקשות קושיא מופיע בתלמוד שבע פעמים בלבד: שבת סב, ב=קדושין עא, ב - רבי אבהו. סנה' ג, ב - רבי אבהו. ע"ז לה, א - רבי ירמיה. שם מג, א - רבי חנינא. זבחים יב, א - רבי אבהו. לדעת עמינח במקום שביטוי זה מופיע אצל אמוראים ראשונים הוא אשגרה מכאן.

<sup>177</sup> ובכלל, הסוגיה כולה נראית כסוגיה סבוראית מובהקת ואכמ"ל.

שו' 25 - 26: בשורות אלו רבו השינויים ולכן נציג אותם שוב במלואם לנוחיות

המעייין ונוסיף גם את נוסח דפוס ונציה:

בשעה	בכמה	לאיתויי	לא הא איכ'	אלמ'	איכא	חקירות מי	ושמונה	קרל':
בשעה	בכמ'	לאיתויי	לא	אלמ'	איכ'	חקירו' מי	ושמנ'	מ095:
בשעה	בכמה	לאיתויי	אין		איכ'	חקירות מי	ושמונה	פי8:
בשעה	בכמה	לאיתויי	אין		איכא	חקירו' מי	ושמונה	ברקו':
בשעה	בכמה	לאיתויי	אין	אלמ' לא	איכא	חקירו' מי	ושמונה	ונצי':
בשעה	בכמה	לאיתויי		אי דלמא לא	איכא	חקירות מאי	שמנה	הרצו':

בכתב היד הרצוג מאי במקום מי. בחילופי מי - מאי דן פרופ' ש"י פרידמן<sup>178</sup> ומסקנתו שיסוד התיבה הוא "מאי" והיא הפכה ל"מי" בעקבות כיווץ דו-תנועה. לפיכך כ"י הרצוג משמר כאן את הנוסח המקורי.

יש לפנינו שתי צורות של התשובה לשאלה מי איכא. האחת, תשובה פשוטה: **אין! לאתויי בכמה בשעה**. כלומר, לתמיהה וכי יש שמונה חקירות, עונה המשיב בפשטות, כן! ומסביר מהי החקירה השמינית. כך הוא בכתב יד פירנצה ובדפוס ברקו. הצורה השניה היא תשובה בסגנון של תמיהה על התמיהה. כלומר, לתמיהה וכי יש שמונה חקירות, עונה המשיב: מדוע לא?! הרי יש מקום לשאול גם בכמה בשעה. כן הוא בכתב יד קרלסרוה. מעין זה גם בכתב היד הרצוג אם כי בנוסח קצת שונה. במקום אלמא לא - אי דלמא לא. והמילים הא איכא, אינן. גם בכתב יד מינכן מוחלף סדר המילים.

בדפוס ונציה נעשה נסיון לשלב את שתי הצורות. **מי איכא אלמא לא אין לאיתויי... הנסיון לא עלה יפה ויצר נוסח מסורבל. המהרש"ל השיב עטרה ליושנה כנוסח כתב יד קרלסרוה.**

<sup>178</sup> זוטות.

לפיכך נראה שגרסת היסוד היתה רק: **מי איכא לאתויי בכמה**

**בשעה**. על גרסא זו נוספו תוספות שונות.

שו' 27: **ותניא נמי הכי היו בודקין אותנו בשמונה חקירות - ותניא -** בכתב יד

קרלסרוה והרצוג **תניא** בלא וא"ו החיבור. כלל נקוט בידינו שתוספת וא"ו

כגון זו היא, בדרך כלל, שיפור מאוחר של הנוסח<sup>179</sup>, דבר המחזק את

הערכתנו על המקור המשותף הקדום של הנוסח שבכ"י קרלסרוה והרצוג.

**אותו -** בכתב יד הרצוג **אותן**. שוב מקפיד לשמור על התאמה לנוסח

היחודי שלו במשנה. ראה מה שכתבנו בהערותינו למשנה שורה 1 ובמבוא.

**בשמונה -** בכתב יד פירנצה טעות סופר: **בשמענה**.

שו' 28: הניחא לאביי אליבא דר' מאיר - בדפוס ברקו **הניחה** בה"א. בכתב יד

מינכן: **הניחא לאביי דא' אליבא דר' מאיר דא'...** הדא' שבין אביי

לאליבא נכתב בטעות מתוך שהסגנון התלמודי שגור בפי הסופר, ונמחק

כראוי. בכתב יד פירנצה כתוב רק: **הניחא לר' מאיר** ונוסף אביי בגליון.

שו' 29: **ולהן לישנא נמי דאמר אדם טועה משהו** שפיר - בכתב יד פירנצה

**ולהאך**. כתיב מלא. וכן ליתא נמי בכתב יד זה. בכתב יד מינכן **במשהו**.

ובהרצוג **במשהוא**.

שו' 30: אלא לאביי אליבא דר' יהודה דאמר אדם טועה **חצי שעה** - כן הוא

בכתב יד הרצוג ובדפוס ברקו. אבל בקרלסרוה, מינכן ופירנצה רק: **אלא**

**לר' יהודה**. וכן בר"ן וברבנו יונה. נראה שבנוסח המקורי אכן היה כתוב רק

---

<sup>179</sup> מבוא לנה"מ עמ' 1051 - 1078. כל הקצר קודם במיוחד עמ' 128 - 129, 194 - 196.

גולדברג בפירושו למשנה, מסכת שבת, במבוא.



**אלא לר' יהודה.** מסדר הסוגיא סמך על כך שנבין שמדובר אליבא דאביי על פי מה שנאמר קודם בשורה 28. אחר כך נוספו המילים **לאביי אליבא** ליתר הבהרה.

**חצי שעה** - כן הוא בכל עדי הנוסח. רק בכתב יד הרצוג **שעה ומה שהוא**. ראשית נפנה את תשומת לב הקורא לכתיב **מה שהוא** כשתי מילים נפרדות. הנוסח המקובל **חצי שעה** הוא כנראה הנוסח הנכון והוא הנוסח של כל הראשונים. אלא שנוסח זה קשה. אם אדם טועה רק חצי שעה, יש מקום לחקור את העדים גם בכמה בשעה. שאם יאמרו העדים בשעה שנייה ויאמרו המזימים בשעה שנייה עמנו הייתם, אם לא נחקור אותם בכמה בשעה, אינם מוזמים. שאלו אמרו במחצית הראשונה של השעה ואלו אמרו במחצית השנייה<sup>180</sup>. אלא שבעלי הגמרא ראו כנראה אפשרות זו כרחוקה ולא דקדקו בכך. מכל מקום, על פי הדברים האלה נראה שהנוסח של כתב יד הרצוג אינו אלא תיקון מאוחר המנסה לישב את קושית הראשונים.

שו' 31: ולרבא דאמר טעו אינשי טובא - בכתב יד קרלסרוה: **ולרבא נמי**. זוהי תוספת פרשנית אחת מני רבות בכתב יד זה. בכתב יד פירנצה **טעי איניש**, בלשון יחיד. נוסח זה תואם יותר את לשון התלמוד בפסחים: "**אדם טועה**". וכן הוא בכתב יד הרצוג אלא שבו גם כתיב מלא אופיני: **טאעי**. עוד בכתב יד פירנצה: **טובה** במקום **טובא**.

---

<sup>180</sup> כן הקשה רבינו יונה ונשאר בצריך עיון. ראשונים אחרים - הר"ן, תוספות הרא"ש - נסיו לתרץ את הקושיה אבל תירוציהם דחוקים. יתכן שגם רש"י התכוון לקושיא זו כשסיים את פירושו כאן במילה "גמגום". כך פירשו את דבריו חכמי אנגליה בתוספותיהם. ועיין שם פירוש נוסף לקושיתו של רש"י. ולפיכך אין כלל צורך לשנות את הנוסח ברש"י, כפי

שו' 32: חלופי **לאיתויי** / **לאתויי**. עין לעיל בהערות לשורה 25.

שו' 33: לא **בעי** באיזה יובל - בכתב יד הרצוג **באעי**. ודומה לזה לעיל בשורה 7

- **דאמי**, **דמיאן** ושורה 31 - **טאעי**. עיין בהערותינו לשורות אלה. ואולי

ניתן לשייך לזה גם את שורה 29 - **משהוא**.

### ח.3. יחידה ב.

שו' 34: ר' יוסי אומר באיזה יום ובאיזו שעה ובאיזה מקום - כתב יד הרצוג מציג כאן כדרכו, פיסקה שלמה מן המשנה.

שו' 35 - 37: אומר להם ר' יוסי לחכמים לדבריכם מי שבא ואמ' אמש הרגו אומרין לו... אמרו לו לדברין מי שבא... - בכתב יד קרלסרוה ובכתב יד מינכן: אמר להן. יש כאן שמירה על לשון משנה. בכתב יד פירנצה ליתא לדבריכם. וגם בשורה 37 הסופר כמעט והשמיט את המילה לדבריק. מיד לאחר המילים אמרו לו הוא התחיל לכתוב מי ג, כאשר הנו"ן היא ככל הנראה התחלה של שי"ן. תוך כדי כתיבה נזכר שהשמיט את המילה לדבריק, מחק את האותיות מי ג בנקודות מעליהן, וכתב לפי הנוסח המקובל: לדבריק מי שבא... וראה מה שכתבנו במבוא לענין דרך עבודתו של המעתיק של כתב יד פירנצה. לפי שחזור זה של המאורעות הרי שלא ניתן לומר שהיה נוסח קדום שבו לא הופיעה המילים לדבריכם - לדבריק ושהן נתוספו מאוחר יותר לצורך הבהרה. שהרי ברור שגם לפני הסופר של כתב יד פירנצה היו מילים אלו והן נשמטו בטעות גרידא.

שו' 35 - 37: אומרין לו... בכמה בחדש אמרו לו לדברין... אומרין לו... - כדי להמחיש את ההבדלים הרבים נציג כאן שנית קטע מן הסינופסיס ונוסיף את נוסח דפוס ונציה:

25ל:	... שו' 35	לדבריכם	... אומרין	... שו' 37	או' לו
095מ:	... שו' 35	לדבריכ'	... אומ'	... שו' 37	אומרין
8יר:	... שו' 35		... אמ'	... שו' 37	אומר לו
ברקו:	... שו' 35	לדבריכם	... אומר	... שו' 37	אומ' לו
ונצי:	... שו' 35	לדבריכם	אומר	... שו' 37	אומ' לו
הרצו:	... שו' 35	לדבריכם	... אומרין	... שו' 37	אומרין לו

בשלשה מעדי הנוסח כתוב אומרין בשורה 35 או 37 או שתיהן. באחרים

המילה מקוצרת בגרש. **אומרין** הוא הנוסח הנכון, שכן בכל הפרק מדברים על הדיינים החוקרים בלשון רבים. לכן סביר להניח ש-**אומר** בדפוס ברקו בשורה 35 ובכתב יד פירנצה בשורה 37, הוא קיצור שנשמט ממנו הגרש. אולם כיון שדפוס ונציה העתיק את הטעות מדפוס ברקו היא שורבבה לכל הדפוסים עד ימינו.

שו' 36 - 38: **אומרין** לו באיזה שבוע באיזו שנה באיזה חדש בכמה בחדש... **אומרין** לו באיזה יום באיזו שעה ובאיזה מקום - בקטע זה רבו השיבושים. רובם נובעים ככל הנראה מדילוג הדומות. בגלל אפיה החוזר של הרשימה: **באיזה... באיזה...** עדי הנוסח היחידים שנמלטו בקטע זה מטעות הם דפוס ברקו וכתב יד הרצוג. בכתב יד קרלסרוה ליתא **באיזה שבוע**. בכתב יד פירנצה כתב **באיזו שעה** במקום **באיזו שנה** וליתא בכתב יד זה **באיזה חדש**. בכתב יד מינכן ליתא לו **באיזה יום**. בכתב יד קרלסרוה ופירנצה ליתא **באיזה מקום**<sup>181</sup>. אמנם לשינוי האחרון יש טעם<sup>182</sup>. שכן גם אם אמר **עכשיו הרגו**, עדיין יש לשאול **באיזה מקום**. ואין מקום לשאלת התלמוד בענין זה. יתכן איפוא שאין כאן טעות אלא זה הנוסח המקורי ושאר עדי הנוסח הוסיפו את המילים באיזה מקום מתוך אשגרה מנוסח המשנה. תסייע להשערה זו העובדה שבכתב יד פירנצה כתוב **ובאיזה שעה**, בוא"ו החיבור. תוספת זו של הוא"ו מעידה שהסופר התכוון במודע לסיים בכך את רשימת השאלות<sup>183</sup>.

<sup>181</sup> בדקדוקי סופרים כתב שבכתב יד קרלסרוה הושלם בגליון, אך לא ראיתי זאת

במיקרופילם שבמכון לצילום כתבי יד בירושלים.

<sup>182</sup> וכבר עמד על כך בעל דקדוקי סופרים.

<sup>183</sup> כדרך סגנון הכתיבה הארץ ישראלי, ראה גולדברג, פירוש למשנה, מסכת שבת במבוא

עמ' לה.

שו' 38 - 39: אלא אנ"ג דלא צריך רמינן עליה כדר' שמעון בן אלעזר - בכתב יד קרלסרוה **כר'** . ללא דל"ת. בכתב יד פירנצה נשמט **אלעזר** .

שו' 39 - 40: הכא נמי אנ"ג דלא צריך רמינן עליה כדר' שמעון בן אלעזר - ליתא בכתב יד קרלסרוה ובכתב יד הרצוג. בשניהם נוסף בגליון. בכתב יד קרלסרוה נוסף ביד אחרת ובכתב יד הרצוג באותה יד. קשה להחליט אם הקטע הושמט מחמת דילוג הדומות, ואך מקרה הוא ששני מקורות אלו, הרחוקים זה מזה, טעו באותה טעות, או שקטע זה, הוא תוספת פרשנית בכתבי היד המאוחרים יותר.

שו' 40: ור' יוסי אמש הרגו שכיח... - בכתב יד קרלסרוה: **ור' יוסי אמר לך** **אמש**. וליתא **הרגו**. גם כאן קשה לומר אם חסרונה של מילה זו מעיד על הנוסח הקדום הנוטה לקצר או שמא נמשכה השי"ן של סוף המילה **אמש**, אל השי"ן של תחילת המילה **שכית**.

#### ת.4. יחידה ג

שו' 43: גוי הרג ישראל הרג - בכתב יד קרלסרוה אן ישראל הרג. וכן לקמן בשורות 46: לפעור עבד אן למרקוליס עבד, כן הוא רק בכתב יד קרלסרוה ומינכן ובשאר עדי הנוסח ליתא אן. וכן בשורה 47: ובמה עבד בזיבוז אן בקיטור אן בניסוך אן בהשתחואה. כן הוא רק בכתב יד קרלסרוה ובשאר עדי הנוסח ליתא אן.

בכתב יד הרצוג נוסף בטעות: טריפה הרג שלם הרג. מקומו אינו כאן שכן בדיקות אלו אינן אלא לשיטת רבי טרפון ור' עקיבא במשנה במסכת מכות<sup>184</sup> ונשתרבו לכאן באשגרה מנוסח המשנה היא<sup>185</sup>.

שו' 44: קיבל עליו התראה התיר עצמו למיתה המית בתוך כדי דיבור - בכתב יד הרצוג ליתא עליו.

בכתב יד קרלסרוה חילוף הסדר: המית בתוך כדי דיבור התיר עצמו למיתה והוא שיבוש כי ההתרה למיתה באה לפני שעבר את העבירה. וראה בסקירת כתב היד במבוא על חילופי הסדר בכתב יד זה.

שו' 45: העובד ע"ז את מה עבד - חילופי מה / מי. עיין לעיל בעיונינו במשנה שורה 7.

---

<sup>184</sup> משנה מכות א, י. ובסוגית הבבלי ו, א. ועיין שם בתוד"ה דלמא במקום סייף נקב הוא המסביר מדוע להלכה אין צריך לשאול שאלות אלו. מעין זה גם בבבלי שבועות לד, א, ושם בתוד"ה אי טריפה הרג אי שלם הרג. אלא שהסוגיא בשבועות מאוחרת לסוגיא במכות ובנויה עליה ואכמ"ל.

<sup>185</sup> לסבטו (סעיף 8.21319) נראה שכ"י הרצוג משמר כאן מסורת מקורית ולענ"ד אינו נכון.

שו' 45 - 46: העובד ע"ז את מה עבד לפעור עבד למרקוליס עבד... - בכתב יד הרצוג: **העובד ע"ז את מה עבד תנו רבנן העובד עבודה זרה את מה עבד לפעור וכו'.** הקטע הזה מתחיל בשורה חדשה ומוכנס מעט פנימה מתחילת השורה. לפי נוסח זה, הקטע הוא התחלה של פסקה מן המשנה ולא המשך של הברייתא כמו בשאר עדי הנוסח.

שו' 47: **ובמה עבד בזיבוח בקיטור בניסוך בהשתחואה** - בכתב יד מינכן בטעות **וכמה.** בכתב יד הרצוג **בהשתחוייה.** זה הוא הכתיב הארץ ישראלי הקדום. וכן כמעט בכל המופעים של מילה זו בירושלמי, במדרשי ההלכה ובמדרשי האגדה. פעמים ביו"ד אחת ופעמים בשתי יודי"ן. אך בבבלי ברוב המקרים: **השתחואה.**

שו' 48: **אמר עולא מניין להתראה מן התורה דכתי'...** - הכפלת יו"ד לציון עצוריותה הוא מאפיין מובהק של כתיב ארץ ישראלי - אשכנזי. כתב יד הרצוג בהיותו העד היחיד כאן לנוסח מזרחי - בבלי, כותב **מנין** בכתיב חסר וכיוצא בזה לקמן שורה 51 - 52. ושורה 54 - 55. אך בשורה 50 **ראייה** וראה מה שהערנו שם. לעומת זאת בשורה 53 **עדיין**. בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו במקום **דכתיב - שג'.** וכן בדפוס ונציה: **שנאמר.** המילה **שנאמר** מתאימה יותר למימרא המנוסחת בעברית ולכן נראה שנוסח זה הוא המקורי ושאר כתבי היד נגררו אחר לשון התלמוד.

שו' 48 - 50: **דכתי' איש אשר יקח...** - בהעתקת הפסוק רבו השינויים ולכן נציג אותם שנית לעיני הקורא ונוסיף את לשון המקרא בויקרא כ, יז ודפוס ונציה:

מקרא ואיש	אשר יקח	את אחתו	בת	אביו או	בת אמו
קלל: 2:	אשר יקח	את אחותו	בת [או (בת)]	אביו או	בת אמו
מ: 095:	אש' יקח	את אחותו	בת	אביו או	בת אמו
פ: 8:	יקח		בת	אביו או	בת אמו
ברקו: 8:	יקח	את אחותו	בת	אביו או	בת אמו
ונצי	אשר יקח	את אחותו	בת	אביו או	בת אמו
הרצו: 8:	אשר יקח	את אחתו	בת	אביו או	בת אמו

מקרא וראה	את ערותה	והיא תראה	את ערותו	חטד הוא
קלל: 2:	[וראה	ערותה]		
מ: 095:	ורא'	את ערות'	והיא תרא'	את עריותו חטד הו'
פ: 8:	וראה	את ערותו		
ברקו: 8:	וראה	את ערותה		
ונצי	וראה	את ערותה		
הרצו: 8:	וראה	את ערותה		

אנו רואים שבענף האשכנזי יש חוסר דיוק בהעתקת הפסוק. בכתב יד קרלסרוה שני חסרונות משמעותיים שהושלמו בגליון ביד אחרת, ברשלנות מרובה, כך שהתיקון היה צריך גם הוא לתיקון. בהשלמה הראשונה נוספה המילה **בת** ונמחקה אחר כך. בהשלמה השנייה המתקן לא הרגיש בחסרונה של המילה **את**. בכתב יד מינכן התיקון נעשה על ידי הסופר עצמו שמחק **כי** וכתב מיד בהמשך **אשר**. כתב יד זה מוסיף להעתיק מספר מילים מן הפסוק. אולי מתוך שטף הלשון ואולי מתוך שבטעות נראה היה לו שהדרשה **עד שיראוהו טעמו של דבר**, חלה על המילים **והיא תראה**. בכתב יד פירנצה שלש שגיאות: א. חילופי **כי/אשר**, ב. דילוג המילים **את אחתו**, ג. **ערוותו** במקום **ערוותה**. בדפוס ברקו עדיין נותרו שני שיבושים: **כי** במקום **אשר**, ו**אחותו** מלא. בדפוס ונציה תוקן גם החילוף **כי/אשר**, אבל עדיין נותרה המילה **אחותו** בכתב מלא. רק כתב יד הרצוג שומר בדקדקנות על נוסח המקרא, כולל הקפדה על כתיב חסר. אמנם לקמן שורה 57: **דאי כתב רחמנא באחותו**, גם בכתב יד הרצוג **אחותו** מלא. דקדק הסופר להבחין בין ציטוט של פסוק, שאז הקפיד על כתיב מדויק, לבין אותה מילה כשאינה מופיעה כציטוט של פסוק, שאז הוא נוקט כתיב מלא. אותה תופעה בדיוק



חוזרת על עצמה בשורה 54 - 55 לגבי המילה **מקושש**.

שו' 50 - 51: **אטו** בראיה תליא מילתא - בכתב יד פירנצה ליתא **אטו**. בכתב יד הרצוג **מידי** במקום **אטו**. בכתבי יד קרלסרוה והרצוג **ראייה** בשני יודי"ן. לעיל בהערה לשורה 48 כתבנו שכתב יד הרצוג אינו נוהג לכפול יו"ד עיצורית. מן המילה **ראייה** אין ראיה כנגד מה שכתבנו, כיון שהכפלת היו"ד באה לא בגלל עיצוריותה אלא בגלל שהיא משמשת כאן גם כחיריק. אף על פי שיו"ד כחיריק נחשבה כמאפיין של כתיב ארץ ישראלי/אשכנזי, הרי גם בענין זה הראה פרופ' ש"י פרידמן שצורת כתיב זו מצויה גם במקורות בבליים<sup>186</sup>.

עוד בכתב יד קרלסרוה: **תלא רחמנא** במקום **תליא מילתא**. הביטוי **תליא מילתא** נפוץ בבבלי בערך פי ארבע מן הביטוי **תלא רחמנא**. אבל כשהכוונה **לתלה הכתוב**, המופעים של שניהם כמעט שווים. לכן נראה שתלא **רחמנא** הוא המקורי ו**תליא מילתא** הוא אשגרה.

שו' 51: אלא עד **שיראוהו טעמו** של דבר - בכתב יד פירנצה **שיראהו** וכן בכתב יד קרלסרוה אלא שתוקן בתליית הוא"ו בין השיטין. עוד בכתב יד פירנצה **טעמא** במקום **טעמו**. שני השינויים הם כנראה טעות סופר.

שו' 51 - 52: אם אינו **עניין** לכרת **תנהו עניין** למלקות - בכתב יד מינכן **עניין**, בכתב יד פירנצה **עניין**, בדפוס ברקו, כתב יד הרצוג וקטע גניזה קמ78: **ענין**. וראה לעיל שורה 48.

<sup>186</sup> An ancient Scroll, pp27 - 28.

**תנהו** כך בכתב יד מינכן ודפוס ברקו. בכל השאר **תניהו**, הנה לנו מקרה נוסף של שימוש ביו"ד כתנועת צירה גם במקורות אשכנזיים (-) קרלסרוה ופירנצה) וגם במקורות בבליים (-הרצוג)<sup>186</sup>.  
**למלקות** - בכתב יד פירנצה נכתב **למלכות** ואחר כך הוסף קו על הכ"ף להופכה לקו"ף.

שו' 52: דבי חזקיה תנא - בקטע גניזה קמ 78: ר' **חזקיה**. בכתב יד הרצוג: **תאנא**. וכן לקמן בשורה 54 ו-56. בשורה 54 מצטרף אליו גם קטע הגניזה קמ78.

שו' 52 - 53: וכי יזיד איש על רעהו להורגו בערמה - למרות שכתב יד הרצוג נוהג להשתמש ביו"ד כבחיריק, הרי כאן שמר על הכתיב המקראי **יזד** וראה לעיל שורה 48. בכתב יד פירנצה: **רעיהו להורגו בערמה**. שלש מילים רצופות בכתיב מלא שלא כמו במקרא. גם בכתב יד קרלסרוה **להורגו** מלא.

שו' 53: שהתרו בו ועדיין הוא מזיד - בכתב יד פירנצה **שהיתרו** בכתיב מלא. המילה **בו** הושמטה בטעות. בכתב יד קרלסרוה היפוך הסדר: **מזיד הוא**. ראה שורות 6, 44 - 45.

שו' 54 - 55: דבי ר' ישמעאל תנא המוצאים אותו מקושש עצים - בכתב יד הרצוג נוסף כאן **ויקריבו אותו המצאים אותו** וכו'. נראה שזו תוספת מחמת שגרת הלשון של המעתיק. בכתיב היד קרלסרוה, מינכן ופירנצה, **המוצאים** מלא, בדפוס ברקו ובכתב יד הרצוג, הכתיב חסר כבמקרא. בדפוס ונציה קלקלו וחזרו וכתבו בכתיב מלא. לעומת זאת, **איתו**, מלא בכל עדי הנוסח.  
**מקושש** מלא בכתיב היד קרלסרוה ומינכן ובדפוס ברקו. רק בכתב

יד הרצוג הכתיב חסר כראוי. אבל לקמן בסוף שורה 55, גם בכתב יד זה **מקושש** מלא כיון שאינו ציטוט של פסוק. וראה מה שכתבנו לעיל על שורה 48 - 50 ובמבוא בסקירת כתב היד.

שו' 54 - 55: המוצאים אותו מקושש עצים שהתרו בו ועדיין הוא מקושש - בכתב יד פירנצה יש רק: **המוצאים אותו ועדיין הוא מקושש**. אך עיקר הדרשה - **שהתרו בו** - חסר מן הספר וזו כנראה טעות סופר. בכתב יד קרלסרוה ליתא **עצים** ובמקום זה יש תוספת, כנראה על פי פרוש רש"י: **קישש לא נאמר אלא מקושש**. למרות שבדרך כלל אנו נוטים לראות בנוסח הקצר את הנוסח המקורי, הרי כאן יש אפשרות שהשמטה של המילה **עצים** אינה מקורית אלא שלאחר שנוספו המילים: **קישש לא נאמר אלא מקושש**, הושמטה המילה כדי להדגיש את הניגוד בין **מקושש לקישש**.

**עדיין** - בכתב יד הרצוג **עדין**. ראה לעיל שורה 48.

שו' 56: **דבי ר' תנא על דבר אשר ענה** - בכתב יד מינכן בטעות: **דבי ר' ישמעאל**. כנראה באשגרה משורה 54. בכתב יד קרלסרוה נוסף המשך הפסוק: **את אשת רעהו**. בכתב יד פירנצה במקום **אשר ענה** - **אשר לא צעקה בעיר**. וכן בכתב יד הרצוג: **אשר לא צעקה**. זהו הרישא של הפסוק<sup>187</sup> ולכן טבעי יותר לדרוש אותו לפני שדורשים את הסיפא. מצד שני ישנה נטיה לשנות כל דבר בלשון זכר<sup>188</sup>, ולכן יש מקום להעדיף את הסיפא של הפסוק המדבר על הגבר. לפיכך נראה שיש כאן שתי התפתחויות של הנוסח הקדום. הקדומה יותר, שנשתמרה בכ"י פירנצה והרצוג מצטטת

<sup>187</sup> דברים כב, כד: והוצאתם את עֲנִיָּהֶם אֶל שַׁעַר הָעִיר הַהוּא וּסְקַלְתֶּם אֹתָם בְּאֲבָנִים וּמָתוּ אֵת הַנֶּעֱרָר עַל דְּבַר אִשֶּׁר לֹא צִעֲקָה בְּעִיר וְאֵת הָאִישׁ עַל דְּבַר אִשֶּׁר עָנָה אֵת אִשְׁתּוֹ וּבְעֵרַת הָרֶעַ בְּמִקְרָבָהּ.

<sup>188</sup> ראה בבלי, קידושין ב' ע"ב.

באופן טבעי את הרישא, והמאוחרת יותר בכ"י קרלסרוה, מינכן ובדפוסים, מעדיפה את לשון הזכר של הסיפא.

שו' 57: על עסקי דיבור וצריכי דאי כתב רחמנא באחותו - בכתב יד פירנצה ובדפוס ברקו **עיסקי**, כתיב מלא. בכתב יד מינכן: **דבור** חסר יו"ד. **וצריכי** - כך הוא בכתב יד מינכן וכתב יד הרצוג. אך בפירנצה **וצריכא** ובדפוס ברקו **וצריכה** ותוקן בדפוס ונציה ל**וצריכא**. **אחותו** מלא בכל עדי הנוסח. ראה מה שכתבנו על כך לעיל בשורה 49.

שו' 58: הוה אמינא חייבי מלקיות אין חייבי מיתות לא - בכתב יד מינכן: **מלקו'**. גם בדפוס ונציה שינו וכתבו **מלקות**. אבל הצורה המקורית של המילה היא **מלקיות** כבכל עדי הנוסח האחרים.

בכתב יד מינכן במקום **אין** - **אבל**. יש כאן אשגרה מן החלק השני של הצריכותא שבשורה 60: **הוא אמינא הני מילי ... אבל ... אימא לא**.

**חייבי מיתות** - כך הנוסח של כתב יד פירנצה ודפוס ברקו. זהו קיצור הנוסח המקורי שנמצא בכתבי היד קרלסרוה, מינכן והרצוג: **מיתות בית דין**. הקיצור נעשה כדי לשמור על משקל שווה בין שני חלקי המשפט.

שו' 59: **כתב רחמנא כי יזיד** ואי כתב רחמנא וכי יזיד - **כתב רחמנא כי יזיד** ליתא בכתב יד קרלסרוה. אכן מילים אלה אינן נחוצות ונראה שהן תוספת הבהרה. בדפוס ברקו **כתוב** במקום **כתב**.

גם פה נוהגים כתבי היד האשכנזיים חופשיות בציטוט הפסוק. כתב יד קרלסרוה: **כי יזיד** כתיב מלא והשמטת וא"ו החיבור. כתב יד מינכן: **כי**

יזיד... וכי יזיד. כתב יד פירנצה: **וכי יזיד... וכי יזיה**. נראה שהסופר במרוצתו נמשך אל ה"א הפותחת את המילה הבאה. לאחר מכן נעשה נסיון למחוק את רגלה של ה"א ולהפכה לדל"ת. דפוס ברקו: **כי יזיד... וכי יזיד**. רק בכתב יד הרצוג נכתב כראוי: **וכי יזד... וכי יזד**.

שו' 60 - 61: אימא לא - כך הוא ברוב כתבי היד ובדפוס ברקו. בכתב יד הרצוג ובדפוס ונציה הוסיפו: **אימא לא צריכא**. בדפוס ונציה נעשתה כאן התקנה<sup>189</sup> על פי התבנית המקובלת המסיימת בדרך כלל במילה **צריכא**. במקרה זה נכרת השפעת הדפוס וההתקנה המאוחרת על הסופר התימני.

שו' 61: ותרתני בנסקלין למה לי לר' שמעון לאתווי נשרפין - בכתב יד מינכן **תרתי**. חסרון הוא"ו מעיד על נוסח קדום ופחות מפותח. בכתב יד פירנצה **נסקלין**. בכתב יד קרלסרוה ליתא לי. כנראה מחמת דילוג הדומות אל הלמ"ד הפותחת של המילה הבאה. בכתבי יד קרלסרוה והרצוג **לאיתווי**. עיין לעיל בהערותינו לשורה 23.

שו' 63: וליתו הנך וליגמרו מיניה - כך הוא בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו. בכתבי יד מינכן ופירנצה: **וליגמרו הנך מיניה**. בכתב יד הרצוג: **וליתו הנך מינה**. נראה שהנוסח הקדום הוא **וליתו** כבכ"י הרצוג. בענף **קמפב** רצו להחליפו בביטוי ברור יותר: **וליגמרו**. התהליך החל בנוסח כתב יד קרלסרוה ודפוס ברקו, שבו נוספה המילה **וליגמרו** אך לא נמחקה עדיין המילה **וליתו**. אחר כך נמחקה גם המילה **וליתו** בכ"י מינכן ופירנצה. זו

---

<sup>189</sup> סטנדרטיזציה בלע"ז.

דוגמה לכך שאף על פי שדפוס ברקו קרוב לנוסח כ"י פירנצה, כנראה שהיו לו מקורות נוספים.

בכתב יד הרצוג **מינה** במקום **מינה**. אולי בטעות ואולי בכוונה דקדק לכתוב בלשון נקבה כיון שמדובר על מיתה.

שו' 63 - 64: הכא נמי מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא - בכתבי יד פירנצה והרצוג: **הכי נמי**. בכתב יד מינכן: **הכ' נמי ומילתא**. לתשובת הגמרא יש שתי צורות מקובלות. האחת: **הכא נמי** וכו'. כלומר גם כאן נאמר, כפי שאמרנו לעיל (שורה 62), מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא. השניה: **אין הכי נמי ומילתא** וכו'. כלומר, אכן נכון שחייבי מלקות ומיתת סייף היו יכולים ללמוד מנסקלין אלא<sup>190</sup> שמילתא דאתיא בקל וחומר וכו'. חסרונה של המילה **אין** מעיד שהנוסח הנכון הוא **הכא נמי**. כתבי היד שכתבו **הכי**, בטעות כתבו כן מתוך שגרת הלשון של הביטוי הנפוץ **אין הכי נמי**. מאותה סיבה הוספה וא"ו למילה **מילתא** בכתב יד מינכן.

שו' 65: עד שיתיר עצמו למיתה מנלן - **עד שיתיר**: כן הוא בכל עדי הנוסח פרט

---

<sup>190</sup> כמעט תמיד משמעותה של וא"ו החיבור שאחרי הביטוי **אין הכי נמי** היא **אלא ש...** ראה למשל: 1. בבא מציעא צב, א: **אין, הכי נמי, ואידי דקתני לה בלשון פועל - קא נסיב לה קרא דפועל**. 2. בבא בתרא קי, ב: **משפחת אב קרויה משפחה, משפחת אם אינה קרויה משפחה! אין הכי נמי, וכי איתמר דרבה - לענין יבום איתמר**. 3. סנהדרין עג ב: **ולכתוב רחמנא חטא מות ולא בעי נער ונערה! - אין הכי נמי, ואלא נער נערה, חד - למעוטי עובד עבודה זרה, וחד - למעוטי בהמה ושבת**. 4. שבועות ו, ב: **ואם איתא, של צמר דיהה הימנה מיבעי ליה! אמרי: אין הכי נמי, והתניא (=בניחותא), רבי נתן אומר... 5. עבודה זרה מג, ב: **אפילו שילשול קטן נמי! אין הכי נמי, ומסיפיה דקרא נפקא**.**

לכתב יד מינכן שנוסחו: **התיר**. נוסח זה מדויק יותר כמובאה מן הבריתא דלעיל בשורה 44. הנוסח **עד שימיר** נוצר מתוך התאמת הנוסח להמשך דברי **רבא ואיתימא חזקיה** שבשורה הבאה.

**מגלן**: בכתב יד הרצוג ובדפוסים **מנא לן**. עיין בדיונונו לשורה 1.

בכתב יד הרצוג נוסף כאן **סימ' דזק נכר**. מעל האותיות **דזק נכר** נקוד. לא ברור למה הכוונה בסימן זה. אולי יש כאן ראשי תיבות של שמות החכמים שבסמוך: **רבא** (ונתחלף לו ר' בד'), **חזקיה**, **חנינא** בר **כהנא**, **רב**. אולי הנקודות מסמנות שאכן הסופר ראה שסימן זה אינו שייך לכאן ורצה למוחקו. אולם ספק אם דרכו של סופר זה למחוק בנקודות, כי בשורה 150, מחק את המילה המיותרת על ידי גירורה.

שו' 66: **ואיתימא** - בכתב יד הרצוג **ואי תימא**. גם כאן באה לידי ביטוי נטייתו לכתיב מלא.

## ח.5. יחידה ד

שו' 67: אמ' רב חנינא בר כהנא אמ' רב עידי נערה המאורסה - כן הוא בכתב יד מינכן, בכתב יד הרצוג וביד רמ"ה. בכתב יד פירנצה: **חנינא**. בכתב יד קרלסרוה **חנ'**. יש להניח שהוא קיצור של **חנינא**. אבל בדפוסים: **אמר רב חנן עידי**... רב חנינא (או חנינא) בר כהנא הוא אמורא מן הדור השני. ברוב במקרים שהוא מוזכר בתלמוד הוא מוסר משמם של רב<sup>191</sup>, שמואל<sup>192</sup> או רבי אלעזר<sup>193</sup>. לעומת זאת ישנם כמה חכמים בשם רב חנן סתם בתלמוד<sup>194</sup>. אחד מן החכמים בשם רב חנן סתם היה חתנו של רב<sup>195</sup>, לדעת רבנו גרשום הוא רב חנן בר רבא<sup>196</sup>. אין ספק שהנוסח **רב חנינא/חנינא בר כהנא אמר רב** הוא המקורי שכן הוא מופיע בכל כתבי היד על שני ענפיהם.

שו' 67 - 68: עידי נערה המאורסה שהוזמו - בכתב יד קרלסרוה הושמטה בטעות המילה **הוזמו**. בכתב יד פירנצה נכתב **עידי נערה המאורסה**

---

<sup>191</sup> ר"ה יט, ב. ביצה ו, א.

<sup>192</sup> תענית ל, א. כתובות סה, א. שם עב, א. נדרים כח, א. ב"ק קיג, א. ע"ז כ, ב.

<sup>193</sup> שבת צו, א.

<sup>194</sup> זאת מלבד חכמים רבים בשם רב חנן שנוסף לשמם שם לוואי. כגון: רב חנן בר אבא (או רבא או רבה) (ברכות מה, א ועוד) אשר מופיע בתלמוד פעמים רבות מכולם. רב חנן בר חסדא, (שבת מח, א. ועוד). רב חנן מנהרדעא (שבת פב, א. ועוד). רב חנן בר אמי (ביצה ט, א. ועוד), רב חנן קרטיגנא (הכתובות כז, ב) ועוד.

<sup>195</sup> חולין צה, ב.

<sup>196</sup> רב חנן אחר מופיע כחברו של רב ענן (קידושין לט, א). וישנו רב חנן, אמורא מן הדור החמישי, השואל שאלות את אביי ורבא ומוסר לרב אשי הלכה בשם אמימר (עירובין יד, ב. פסחים קיז, ב. חולין פ, א).



**שנהרגו** ומיד נמחקה המילה **נהרגו** בנקודות מעליה ונכתב לידה בהמשך השורה **שהוזמו**. על דרכו של סופר זה לכתוב במרוצה ולתקן את רוב טעויותיו מיד תוך כדי כתיבה, כתבנו בסקירת עדי הנוסח עין שם.

שו' 68: מתוך שיכולין לומר לאוסרה על בעלה באנו - רק בכתב יד הרצוג **לאסרה** חסר וא"ו. וכן לקמן שורה 77, 81, 82, 85. אע"פ שכ"י זה נוקט לרוב בכתיב מלא, הרי כאן הוא העדיף כתיב מקראי חסר<sup>197</sup>.

בכתב יד קרלסרוה נוסף כאן: **אף היא אינה נהרגת דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה** ונמחק בקוים דקים מעל המילים משום שאין כאן מקומו, אלא שנשתרבב בטעות משורה 77 באשגרת הלשון או מהמת קפיצת העין.

שו' 70: בדלא אתרו בה ואי לא אתרו בה היכי מיקטלא - בכתב יד מינכן: **בלא**. בדפוס: **דלא**. אולי אין כאן טעות אלא נטיה לפישוט, והשמטת עיצורים. במיוחד בכ"י מינכן שדרכו לקצר.

**ואי** - כן הוא בכל כתבי היד ובדפוס. אבל בכתב יד הרצוג **אי**. הוא"ו מיותר לחלוטין ונראה שהוא תוספת מאוחרת בענף האשכנזי<sup>198</sup>.

**מיקטלא** - מילה זו מופיעה גם בשורות 74, 79.

<sup>197</sup> כמו: לעבדה ולשמרה.

<sup>198</sup> וכך הוא ברוב המקומות שתוספת וא"ו היא תוספת מאוחרת. ראה לעיל שו' 27.

<b>שורה 79</b>	<b>שורה 74</b>	<b>שורה 70</b>	
דמיקטלא	מיקטלא	מיקטלי	<b>קרל</b> : מיקטלא
דמקטל"	מיקטל"	מיקטלי	<b>מ095</b> : מקטל"
דמיקטלא	מיקטל	מקטלי	<b>פיר</b> : מקטלא
דמיקטלא	מיקטל>.<	מיקטלי	<b>ברקו</b> : מיקטלא
דמיקטלא	ליקטלה	מיקטלי	<b>הרצו</b> : מיקטלא

בכתב יד קרלסרוה, הרצוג ובדפוס המילה תמיד מלאת י'. אך בכתב

יד מינכן ופירנצה אין עקביות.

שו' 71: ואליבא דר' יוסי ב"ר יהודה דתניא ר' יוסי ב"ר יהודה אומר - כן הוא בכתב יד קרלסרוה ומינכן. בכתב יד פירנצה ובדפוסים: **בר'**. כך גם בשורה 79, ובכתב יד הרצוג כאן: **ביר'**... **בי רבי**. וגם בשורה 79 **בי רבי**. זהו גם פירוש ראשי התיבות בכ"י קרלסרוה ומינכן. כיון שיש נטיה בכתב הקדום לחבר מילים קצרות יחד<sup>199</sup>, הרי ששתי הצורות יכולות להיות מקוריות וקדומות<sup>200</sup>. וכן לקמן שורות 162 ו-210.

שו' 73: להבחין בין שוגג למזיד וכיון דאינהו - בכתב יד הרצוג יש תוספת: **כדי להבחין בין שוגג למזיד ובין אונס לרצון**. המילה **כדי** היא תוספת פרשנית.

המילים **ובין אונס לרצון** שורבבו לכאן באשגרה מהקשר שונה לחלוטין. בכל המקומות שנזכר בבבלי **בין שוגג למזיד**, לא נמצא לידו צירוף המילים **ובין אונס לרצון**. אך מצאנו ביטוי דומה: **שוגג כמזיד ואונס כרצון**<sup>201</sup>. אמנם המשמעות של הביטוי **שוגג כמזיד** שונה לגמרי ממשמעות

<sup>199</sup> כבר במקרא מצינו: מזה בידך, אשדת.

<sup>200</sup> על תהליך ההתקנה שעבר ביטוי זה במשך הזמן, כתב מו"ר פרופ' ש"י פרידמן במאמר שטרם יצא לאור.

<sup>201</sup> מגילה טו, ב. סוטה כח, א. שם כח, א. בבא קמא כו, ב. בבא קמא פה, ב. סנהדרין עו, ב. שם עז, א.

הביטוי **בין שוגג למזיד**.

**וכיון דאינהו** - בכתב יד פירנצה: **וכי דאינהו**. נראה שבמקור שממנו

העתיק הסופר היה כתוב **וכי** עם גרש שנעלם מעיני הסופר שלנו.

שו' 74: **איהי היכי מיקטלא הויא לה עדות שאי אתה** - בכתב יד הרצוג:

**ליקטלה**. אבל לקמן בשורה 79 גם בכתב יד הרצוג **מיקטלא**. אמנם ההקשר

כאן סובל בדוחק את הצורה הזו של הפועל, אך סביר יותר להניח שיש כאן

טעות.

**הויא לה** - בכתב יד מינכן ופירנצה **הויא ליה**. וכן בשורה 75: **לא**

**שמיה עדות**. בכתב יד פירנצה - **שמיה**. וכן בשורה 77, במקום **הויא לה** -

**הויא ליה**. וראה לעיל שורה 74. שיטת הכתיב הקדומה השתמשה בסיומת

**יה** גם לנקבה. במשך הדורות הלך ונתפשט הנוהג ליחד את הסיומת **יה** לזכר

ואת הסיומת **הָא** לנקבה. תהליך ההתקנה נסתיים בדפוסים אולם גם

בדפוסים המאוחרים ניתן עדיין למצוא שרידים של הכתיב הקדום<sup>202</sup>.

שו' 74 - 75: **הויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה וכל עדות שאי אתה יכול**

**להזימה לא שמיה עדות** - בכתב יד מינכן רק: **הויא לה עדות שאי אתה**

**יכול להזימ' ולא שמ' עדו'**. תוספת הוא"ו מוכיחה שאין כאן דילוג הדומות

אלא נוסח קצר. יתכן שכתב יד מינכן מקצר כדרכו, אך גם יתכן שהתוספת

בשאר כתבי היד היא תוספת פרשנית מאוחרת.

בכתב יד הרצוג במקום **שאי** - **שאינ**. וכן לקמן בשורה 78. אבל

לעיל בשורה 74 **שאי**. נראה שהנו"ן הסופית בשורות 75 ו-78 נוספה

מאוחר יותר. היא דקה מאוד, שלא כמו הנוני"ן האחרות בכתב יד זה ולא

<sup>202</sup> ש"י פרידמן, שלש הערות בדקדוק ארמית בבלי, תרביץ מג (תשל"ד) עמ' 64 - 69.

נותר רווח בינה לבין המילה שלאחריה.

שו' 76: מתוך שאין נהרגין - בכתב יד קרלסרוה: **מתוך שהן אין נהרגין**. תוספת זו נראית כהרחבה פרשנית.

שו' 78 - 79: אלא באשה חבירה דקיימא לן דמיקטלא - בכתב יד קרלסרוה חילוף הסדר: **אלא דקיימא לן באשה חבירה דמיקטלא**. בכתב יד הרצוג **ואלא אשה**, בכתב יד פירנצה **אבל באשה**. זו בודאי טעות סופר.

שו' 80: משכחת לה כשזינתה וחזרה וזינתה והא יכולין - כן הוא בכתב יד קרלסרוה ובדפוסים. בכתב יד מינכן **בשזינתה**, בכתב יד פירנצה **שזינתה**, בכתב יד הרצוג **כגון שזינתה**. השינויים הרבים והעובדה שלקמן בשורה 81 - 82 ברוב עדי הנוסח, כתוב - **שזינתה מבוועל ראשון**, מצביעים על כך שיתכן שנוסח כ"י פירנצה כאן הוא המקורי, ושאר עדי הנוסח הוסיפו תוספות קישור שונות.

**והא יכולין** - בכתב יד הרצוג במקום **והא** - **סוף סוף**. בכתב יד פירנצה המילה **והא** אינה. גם כאן יתכן שנוסח כ"י פירנצה הוא המקורי ובשאר עדי הנוסח נוספו מילות קישור שונות.

שו' 81 - 82: לאוסרה על בוועלה שיני באנו שזינתה מבוועל ראשון - בכתב יד מינכן **בעלה** חסר וא"ו ונתלתה הוא"ו מעל המילה. כמו כן ליתא **שיני** בגוף כתב היד ונוסף בגליון **שני**.

גם בכתב יד הרצוג **בעלה** וכן **מבעל** חסר וא"ו. וכן נוספה מילת

קישור: **כגון שזינתה**. זהו בודאי שימור של נוסח קדום שכן כך היתה גם גירסת הגאונים<sup>203</sup>:

מהו בבעל ראשון זו טיעות היא כך אומרין היכי משכחת לה שזינתה וחזרה וזינתה יכולין העדים לאמר לאוסרה על בעלה שני באנו שזינת מבעל ראשון אי נמי כגון שזינתה מקרובים.

אמנם על כתב יד מינכן קשה לומר שהוא משמר את נוסח הגאונים ונראה שבכתב יד זה אלו טעויות סופר. שתי הטעויות נגרמו כנראה בהשפעת שורה 68 ושורה 85 ששם אכן הנוסח הנכון הוא **לאסרה על בעלה באנו**.

אך לענין עצם גרסת הגאונים לא נתברר לי מה קשה היה להם בנוסח **בועל** ומדוע העדיפו על פניו את הנוסח **בעל**. אדרבה, הנוסח **בעל** קשה מאוד. ראשית, נוסח זה מניח שהיא זינתה ונישאה וחזרה וזינתה אך לא מצינו אוקימתא זו מפורשת בתלמוד והעיקר חסר מן הספר. ועוד שאם נשאה לבעל שני אף אם זינתה מבעל ראשון עדיין יכולין לומר לאוסרה על בעלה שני באנו<sup>204</sup>.

---

<sup>203</sup> אוצר הגאונים למסכת סנהדרין, עמ' שמו, על פי שרידים מן הגניזה. על יחסו של כתב יד הרצוג לנוסח הגאונים כתב באריכות **סבטו** בפרק החמישי.

<sup>204</sup> שבתי וראיתי באחד האחרונים (רבי אהרן בן יוסף ששון, שו"ת תורת אמת, נדפס לראשונה בוינציאה בשנת ה"א שפ"ו [1626]. מובא ב"יד דוד" למסכת סנהדרין), שחידש שאישה שכבר נאסרה על בעלה וחזרה וזינתה, לא נאסרה על הבעל השני, שאין ביאת זנות אוסרתה על בועלה אלא אם כן אוסרתה גם על בעלה. ולפי חידושו אכן יש להעדיף את נוסח הגאונים. אך ברור שדוחק גדול הוא לומר שהגאונים כבר הכירו חידוש שנתפרסם רק מאות שנים אחריהם. ומכל מקום לא נתרצו בכך קושיותינו דלעיל.

בכתב יד קרלסרוה, פירנצה ובדפוסים **שיני**. כדרכם של כתבי היד האשכנזיים הנוטים לכתוב ארץ ישראל. בכתב יד מינכן (בגליון) ובכתב הרצוג **שני** כדרך כתבי היד הספרדיים.

בכתב יד פירנצה התחיל הסופר לכתוב **בנו** חסר אל"ף. באמצע הכתיבה נזכר וכתב את האל"ף על גבי הנו"ן, המשיך וכתב נו"ן נוספת והשלים את המילה כראוי.

שו' 82 - 83: אינמי זינתה מקרובים - בכתב יד הרצוג תוספת פירוש: **דלא יכלי למימר לאסרה באנו דהא אסירא להו**. ברור שזו תוספת שכן אינה כתובה בארמית בבליית תקנית: **יכלי** במקום **מצי**.

שו' 83: מאי שנא - בכתב יד הרצוג: **ומאי**. הוא"ו היא עדות נוספת לכך שקטע זה בכתב היד הוא תוספת מאוחרת.

שו' 83 - 84: **אפילו** נשואה נמי **אפילו** הא - בכתב יד הרצוג **אפלו** ללא יו"ד. ראה מה שכתבנו על כך במבוא, במדור תיאור עדי הנוסח.

בכתב יד פירנצה, הרצוג ובדפוס ברקו נוספו כאן תוספות שונות מתוך מטרה לקשר בין השאלה **אפילו נשואה נמי**, לבין התשובה **אפילו הא דלא יתבה תותיה**. בכתב יד פירנצה: **הכי קאמר**. בדפוס ברקו: **אין אלא**. בכתב יד הרצוג: **הא קא משמע לן**. העדר כל מילות קישור בכתב יד קרלסרוה ומינכן, והשוני המוחלט בין התוספות שבכתבי היד האחרים מעידים על כך שאלו הן תוספות שנוספו על ידי המעתיקים המאוחרים כדי לשכלל את מבנה הסוגיא.

**הא** - כן הוא בכל עדי הנוסח. אבל בדפוס ברקו שינו ל-**האי** וקלקלו שכן **הא** לשון נקבה היא, כראוי. ואילו **האי** לשון זכר היא, ואינה שייכת לכאן.

שו' 85: יתבה תותיה יכולין לומר לאסרה - בדפוס ובכתב יד הרצוג: יתבא.  
בכתב יד מינכן תחותי'. יש כאן שמירה על הז' הקדומה שנשמטה בגלל  
הנטייה הבבלית המאוחרת להשמטת הגרוניות. בכתב יד הרצוג אתותיה.  
מילוי של א' מקדימה, או פשוט הכפלת האל"ף מסוף המילה הקודמת.  
בכתב יד קרלסרוה נוסף בטעות: והא יכולין לומר. כתוצאה מדמיון  
לשורה 80. המילה נמחקה בקוים דקים מעל האותיות.  
לומר - כן הוא בכתב יד קרלסרוה, מינכן ובדפוס ברקו. אבל בכתב  
יד פירנצה והרצוג למימר.

## ח.6. יחידה ה.

שו' 86: אחד אומ' בסייף - בכתב יד מינכן: **אחד או' בסן בסייף** ונמחקה המילה **בסן** בגרשים מעליה. בכתב יד זה הפ"א הסופית מורכבת מנו"ן סופית שלידה יו"ד הפוכה. נראה שהסופר החל לכתוב **בסף** ובאמצע כתיבת הפ"א הבחין לפתע ששכח את היודי"ן. הוא מחק את **בסן** וכתב כראוי **בסייף**.

שו' 87: בארירן הרגו **אין** זה נכון אחד אומ' כליו שחורי' ואחד או' - בכתב יד הרצוג **ואין זה**. נראה שנתבלבלה עינו של הסופר ונמשכה הוא"ו מסוף המילה **הרגו** אל תחילת המילה **אין**.

בכתב יד פירנצה לאחר המילה **כליו**, דילג הסופר על המילה **שחורי'** והתחיל לכתוב **אחד**. לאחר שכתב **אח**, נזכר, מחק וחזר לכתוב כראוי.

שו' 88: **מיתבי** נכון שיהא נכון - בכתב יד הרצוג: **מותבי'**. וכן בשורה 233. אבל בקטע הגניזה שם, הנוסח הוא **מיתבי**. זאת אף על פי שגם קטע הגניזה שייך לענף הבבלי ובהרבה דברים הוא תואם לכתב יד הרצוג. הצורה **מותב** ביחיד נפוצה מאוד, אך הצורה מותיבי ברבים היא נדירה יותר ומופיעה בעיקר בכ"י תימניים. אולי בגלל חילופי חולם - צירה כרגיל במבטא התימני.

שו' 88 - 89: אחד אומ' בסייף הרגו ואחד אומ' בארירן הרגו - בכתב יד מינכן **ליתא**. יתכן שיש כאן דילוג הדומות, אך גם יתכן שהדילוג מכוון שכן עיקר הקושיא היא מהסיפא.

**סייף** - לענין הכתיב של מילה זו ראה לקמן שורה 91.

בדפוס ברקו נגרר בטעות אחרי השורה הבאה: **אחד אומר כליו**



שחורין בסייף הרגו... ותוקן בדפוס ונציה.

שו' 90: תרגמה - בכתב יד פירנצה: תורגמה. וראה עוד בשורה 200.

שו' 91: דהיינו סייף ואירון - בכתב יד הרצוג דהינו במקום דהיינו. וכן בשורות 32, 166. וכן בשורה 235, ושם גם בכתב יד קרלסרוה. זהו אחד המאפיינים את כתב יד הרצוג שהוא ממעט להשתמש ביו"ד כפולה לציין יו"ד עיצורית. לעומת זאת, בכתבי היד האשכנזיים, תופעה זו נפוצה ביותר. אמנם את המילה סייף כותב גם כתב יד הרצוג בדרך כלל בכתב מלא, אך זאת משום שיו"ד משמשת שם גם כאם הקריאה של החיריק<sup>205</sup>.

עוד בכתב יד הרצוג: דהינו זסייף.

שו' 92: סנדליו שחורין... סנדליו לבנים - בכתב יד מינכן: בסנדליו. יתכן שהיה בנוסח שלפני המעתיק: בסנדלין בנו"ן סופית. או שהבי"ת נוספה בהשפעת שורה 93.

שו' 92 - 93: התם נמי כגון שבעט בו בסנדליו והרגו - בכתב יד קרלסרוה ופירנצה: הכא במקום התם. זהו חילוף נפוץ בתלמוד כש**הכא** מתיחס למקור שדנים בו כעת, אף על פי שהוא מובא ממקום אחר בתלמוד. בשאר כתבי היד והדפוסים הנוסח תואם את הכלל המקובל שהכא מתיחס למקור שמקומו כאן והתם מתייחס למקור שהובא ממקום אחר.

בכתב יד קרלסרוה ליתא נמי. כמו כן בכתב יד זה בעטו במקום בעט בו. בכתב יד פירנצה ליתא כגון. בכתב יד מינכן ליתא בו. נראה שגם כאן מילים אלו הן תוספת והרחבה של המשפט המקורי: הכא שבעטו בסנדליו

<sup>205</sup> טיפולוגיה, עמ' 172. וראה בסקירת כתבי היד במבוא.

## והרגו.

בכתב יד מינכן ובדפוסים **בסנדלו** במקום **בסנדליו**. אולי גם כאן זהו תיקון כי בדרך כלל בועטים ברגל אחת.

שו' 93 - 99: ת"ש מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים אמר רמי בר חמא... - ברוב עדי הנוסח אין כאן פיסקה חדשה אלא ציטוט של משפט קצר מן המשנה לצורך קושיא על דברי רב חסדא. דברי רמי בר חמא הם תירוץ לקושיא זו. כך גם בר"ח. אולם בכתב יד הרצוג זוהי פסקה חדשה המתחילה במילה **מתניתין**, ממשיכה במובאה רחבה מן המשנה שהמעשה בבן זכאי הוא רק חלק קטן ממנה ומסיימת במילה **גמר**. על פניו, הדברים נראים מוזרים ביותר שהרי על פי חלוקה זו דברי רמי בר חמא עומדים בפני עצמם ואינם מהווים תירוץ לקושיא שקדמה להם. ועוד, דברי רב יוסף שבשורה 103: **מבן זכאי לותיב איניש**, מתיחסים לקושיא שלפי נוסח כתב יד הרצוג נמצאת בפיסקה הקודמת. לדעת סבטו<sup>206</sup> זהו שיבוש של כה"י. מצד שני חלוקת הסוגיות אינה המצאה של המעתיק של כתב יד הרצוג אלא משקפת מסורת קדומה. בקטע הגניזה ששרד בפרקנו<sup>207</sup> חלוקת הפסקאות תואמת במדויק את החלוקה של כתב יד הרצוג. יתכן שכתב יד הרצוג משמר את העריכה הקדומה שעל פיה דברי רמי בר חמא עומדים בפני עצמם כמימרא שנאמרה ישירות ביחס למשנה ולא כתגובה לקושיא, ודברי רב יוסף באים לתרץ את הקושיות על רמי בר חמא ולא על רב חסדא. בעריכה המאוחרת אוחדו שתי הפסקאות בגלל שהן עוסקות בנושא אחד. וצ"ע. עוד על החלוקה לפסקאות ראה בהקדמה לסינופסיס של המשנה סעיף ב.1.

<sup>206</sup> עמ' 285.

<sup>207</sup> עיין שורות 182 - 238.

שו' 98: רמי בר חמא - בכתב יד הרצוג **ראמי**. וכן בשורה 100. מילוי יתר של אל"ף מצעית, היא צורת כתיב אופינית לכתבי הגאונים וכתבי יד תימנים<sup>208</sup>.

שו' 99: כגון **שעקן** תאינה בשבת דעלה **קא** מיקטיל - בכתב יד פירנצה: **שעקסן**. הנו"ן מחוברת לסמ"ך. יתכן שזו צדי"ק שבגלל שנכתבה על הסמ"ך היא נראית כמו נו"ן. כלומר שגם כאן הסופר טעה וכתב סמ"ך במקום צד"יק ותיקן עצמו תוך כדי כתיבה. בכתב יד מינכן ליתא **קא**.

שו' 101 - 103: תאינה זו עוקציה דקין עוקציה גסין תאיניה שחורות תאיניה לבנות - בכתב יד קרלסרוה ליתא **תאינה זו**. ואכן הברייתא מובנת היטב גם ללא מילים אלו, כך שיתכן שהן אינן אלא תוספת פרשנית. מצד שני, נוספה בכתב יד קרלסרוה המילה **אן עוקציה גסין... אן תאיניה לבנות**. אולי התוספת הזו נוצרה כלאחר יד על ידי המעתיקים עצמם בשטף הכתיבה.

בכתב יד מינכן היפוך הסדר, הוספת וא"ו והחלפת **עוקציה בעוקצין**:

**עוקציה גסין בעוקצין דקין**. בכתב יד פירנצה **דכין** במקום **דקין**.

שו' 103 - 104: אלא אמ' רב יוסף מן זכאי לותיב איניש שאני בן זכאי דבדיקות כחקירות משוי להו - בכתב יד קרלסרוה: **בן זכאי לא לותיב איניש**. לא כתמיה אלא כאמירה. אך גם יתכן שהמילה **לא** נוצרה מהכפלת האותיות הראשונות של המילה **לותיב**.

בכתב יד פירנצה הנו"ן של המילה **מבן**, קצרה ונראית כמו זי"ן.

הסופר רצה כנראה לכתוב **מצו** בראשי תיבות, המשיך מתוך שגרה לכתוב

<sup>208</sup> י' קארה, כתבי היד התימניים, עמ' 22 ואילך. An ancient Scroll, pp 22-23, טיפולוגיה

כ"ף אחרי הזי"ן, התחרט, מחק את הכ"ף והוסיף את המילה **זכאי**.  
בכתב יד הרצוג ליתא **שאני** ומשום כך גם כתוב **בדיקות** ולא  
**דבדיקות**. כלומר אין כאן השמטה בשוגג של המילה **שאני** אלא חסרון  
מכוון. ומכאן שהמילה הזו נוצרה בענף האשכנזי כתוספת לשיפור ושכלול  
הנוסח.

בכתב יד פירנצה במקום דל"ת בתחילת המילה **דבדיקות** יש אות לא  
ברורה. ספק מ"ם ספק כ"ף ולאחריה יו"ד.

ש' 106: בסנהדרין - בכתב יד קרלסרוה: **בסנהדרי**. דווקא בדפוס ברקו נשמרה  
הצורה המדויקת על פי היוונית: **בסנדרי**, עד שבא דפוס ונציה וקלקל  
**לסנהדרי**. וראה לקמן שורה 107. בשורה 109 גם בכתב יד פירנצה **סנדרי**.  
נראה שבמקור שלפני הסופר היה **סנדרי** וכאן מתוך אשגרה כתב **סנהדרי**.  
על פי בדיקה במאגר כתבי היד הממוחשב של מכון ליברמן אפשר לקבוע  
שהצורה **סנדרי** נשתמרה יותר בכתבי יד אשכנזיים השומרים על נאמנות  
לכתיב הגלילי בעוד שתוספת נו"ן היא אפיון של כתיב בבלי<sup>209</sup>.

ש' 106 - 107: מאה ועשרים שנה - בכתב יד קרלסרוה: **מאה ועשרים הו**.  
כפי שמוכח מן התוספת הארמית זהו שיפור הסגנון. ואכן המילה **שנה**  
מיותרת.

ש' 107: ארבעים שנה עסק בפרקמטיא - בכתב יד מינכן והרצוג: **עשה**

---

<sup>209</sup> י' קוטשר, מחקרים בארמית גלילית עמ' 18 - 19. וראה עוד לקמן בשורה 124.

**פרקמטיא**. במקבילה בספרי<sup>210</sup>: **עסק בפרגמטיא**. אולם גם שם המסורת התימנית שבמדרש הגדול גורסת: **עשה פרגמטיא**. וכן במסכת סנהדרין<sup>211</sup>: **ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם**.

**פרקמטיא** - בכתב יד מינכן ובדפוס ברקו: **פרגמטיא** כראוי בלשון יוונית וכן הוא בספרי שם וגם במקבילה שבבמדרש הגדול. גם כאן דפוס ונציה קלקל ל**פרקמטיא**. ובמקבילה שבילקוט שמעוני פרקמטיא. בכתב יד הרצוג אמנם כתוב **פרקמטיא** אך יש לציין שהיהודים באיזור צנעא נהגו לבטא את הקו"ף כגימ"ל שלנו.

לסיכום: בענף האשכנזי הנוסח הרווח של הבטוי הוא: **עסק בפרקמטיא**. ובענף התימני הנוסח הרווח הוא: **עשה פרגמטיא**.

שו' 108: ארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד - בכתב יד פירנצה בטעות: **ארבעים שנה לימד וארבעים שנה לימד**.

שו' 109: ר' יצחק בר אבדימי - בכתב יד מינכן **רב** במקום **רבי**. על פי בעלי התוספות<sup>212</sup> היו שני חכמים בשם ר' יצחק בר אבדימי. אחד היה חכם ארץ ישראל בדור המעבר, תלמידו של רבי והשני אמורא בבלי שכנראה עלה לארץ ישראל, תלמידו של רב. לפיכך יש מקום גם לתואר רב וגם לתואר רבי. ואכן בכל התלמוד שני התארים הללו משמשים בערבוביא אצל חכם זה ולא תמיד ניתן להבחין אם הכוונה לר' יצחק בר אבדימי הראשון או השני. בכתב יד פירנצה ובדפוסים **אבודימי**. צורה זו שכיחה מאוד בכתבי יד

<sup>210</sup> דברים, פיסקא שנו, מהדורת פינקלשטיין, ניו יורק תשכ"ט.

<sup>211</sup> דף צט עמוד א

<sup>212</sup> בבא בתרא פז, א, ד"ה מי כאן תנא דליתנייה רב מדות.

שו' 110 - 111: אלא שלא דנו דיני נפשות - בכתב יד קרלסרוה והרצוג: **אלא אימא**. בכתב יד מינכן נכפלה המילה **דיני**.

שו' 112 - 113: הכי נמי מסתברא - בכתב יד קרלסרוה נוסף לאחר מילים אלו מילה מחוקה שהיא ספק **בן** ספק **כנ**. לא ניתן להכריע בין שתי האפשרויות מפני שבכתב יד זה האות בי"ת כמעט זהה לאות כ"ף. לשתי האפשרויות יש טעם. יתכן שהסופר טעה ודילג לסוף השאלה: **בן זכאי קרי ליה**. ויתכן שהסופר התכוון לכתוב **מסתברא כנ**. בין כך ובין כך המילה נמחקה משום שהיא מיותרת. ככל הנראה המחיקה נעשתה ביד אחרת. כל המחיקות בכתב יד זה נעשות על ידי סימון המחיקה בקווים דקים, מעין גרשים מעל האותיות ואילו כאן נמחקה המילה בהעברת קולמוס עליה.

שו' 113 - 114: דאי סל' דע' רבן יוחנן בן זכאי קרי ליה ר' בן זכאי - כן הוא בכתב יד מינכן, דפוס ברקו וכתב יד הרצוג בשינויים קלים. בכתב יד מינכן המילים רבן יוחנן תלויות מעל השורה. ככל הנראה בכתב ידו של הסופר. עוד בכתב יד מינכן: במקום **קרי** נכתב בטעות **קרו**. בכתב יד הרצוג: **קארי**. אולם בכתב יד קרלסרוה נוסח אחר: **דאי סל' דעת' ר' יוחנן בן זכאי בן זכאי קרי ליה**. זהו נוסח שעלול לבלבל את המעתיק ואכן כך קרה. המילים **ר' יוחנן בן זכאי** הושמטו בגלל דילוג הדומות ונכתבו בגליון. נוסח שלישי יש בכתב יד פירנצה: **דאי סל' דע' רבן יוחנן בן זכאי רבן יוח' בן זכאי קרי ליה בין זכאי**. נראה שהנוסח הקדום הוא ככתב יד קרלסרוה ושני הנוסחים האחרים נוצרו בנסיון להבהיר את הסגנון.

<sup>213</sup> על פי מאגר כתבי היד הממוחשב של מכון ליברמן.

שו' 114 - 115: והתניי מעשה ובדק רבן יוחנן בן זכאי בעוקצי תאנים - בכתב יד קרלסרוה נוספה בגליון הקדמה לשאלה: **אלא לא בן זכאי דעלמ'**. כן אין בכתב יד זה **בעוקצי תאנים**.

שו' 116: תלמיד היושב לפני רבו הוה - בכתב יד קרלסרוה ופירנצה **יושב**. בכתב יד מינכן ליתא **היושב**.

שו' 116 - 117: ואמ' מילתא **דמסתברא** וקבעוה בשמיה - כן הוא בכתב יד קרלסרוה. אבל בשאר עדי הנוסח תוספות פרשניות שונות. בכתב יד מינכן: **ואיסתברא לי'**. בכתב יד פירנצה: **ומיסתבר' טעמ'**. בדפוס ברקו הרכיבו את שתי התוספות: **ומסתברא להו טעמיה**. בכתב יד הרצוג: **ואסתבר טעמיה לרביה**. באגרת רש"ג<sup>214</sup> בנוסח הצרפתי: **ואסתברא ליה לרביה** ובנוסח הספרדי: **ואסתבר טעמיה לרביה**. ניתן לראות שאבות ענף הנוסח האשכנזי: כ"י קרלסרוה ומינכן קרובים יותר לנוסח הצרפתי של האיגרת, כ"י הרצוג זהה לנוסח הספרדי, וגם בכ"י פירנצה ובדפוס ברקו נקלטה כאן השפעה ספרדית.

בכתב יד פירנצה והרצוג: **וקבעה בשמיה**.

שו' 117 - 118: כי הוה למד בן זכאי קרי ליה - מכאן ועד סוף היחידה בשורה 121, רבו מאוד שינויי הנוסח. בכתב יד הרצוג כל הקטע מכאן ועד סוף שורה 119 אינו. נראה שכל הקטע עד סוף היחידה הוא תוספת פרשנית אשר בענף האשכנזי היא מורחבת ביותר. בכתב יד קרלסרוה ופירנצה היפוך הסדר: **קרי לה בן זכאי**. בדפוס

<sup>214</sup> הוצאת ב"מ לויין, עמ' 24.

ברקו תוספת פרשנית ארוכה: הוה קרו ליה כתלמיד היושב לפני רבנ.

שו' 118 - 119: כי הוה לימד קרי ליה רבן יוחנן בן זכאי - בכתב יד קרלסרוה ליתא הוה. בכתב יד מינכן מלמד במקום לימד. בכתב יד מינכן היפוך הסדר: רבן יוחנן בן זכאי הוה קרי לי'. בדפוס ברקו קרו ותוקן בדפוס ומנציה לקרי.

שו' 119: כי קרי ליה בן זכאי - המילה כי נמצאת רק בדפוס. בכתב יד קרלסרוה אינה בכלל ובכל אחד משאר עדי הנוסח יש מילה שונה. בכתב יד מינכן: על שום ומאי דקרי ליה. נראה שהסופר התכוון לכתוב מתוך שגרת הלשון מטבע נפוצה של שאלה: על שום מאי קרי ליה? וחזר בו תוך כדי כתיבה. בכתב יד פירנצה: והאי דקרי ליה. ומעין זה בכתב יד הרצוג: והא דקארי ליה.

שו' 120 - 121: על שום דמעיקרא רבן יוחנן בן זכאי על שם דהשתא - בכתב יד קרלסרוה ובדפוס: על שמ דמעיקרא. וכן בשורה 121. כפי שכבר כתב אפשטיין<sup>215</sup> זהו חילוף נפוץ מאוד.

בכתב יד קרלסרוה תוספת: דקרי ליה רבן יוחנן. ומעין זה בדפוס:

וכי קרי לי' רבן יוחנן.

---

<sup>215</sup> מבוא לנה"מ.



## ה.7. יחידה ו.

שו' 122: בכתב יד פירנצה **בין זכאי**, היו"ד היתירה במילה **בין** אינה אות היגוי של צירה כי בן בנסמך מנוקד בסגול. כנראה זו אשגרה מלקמן: **מה בין חקירות**.

שו' 123: כי אמר אחד - בכתב יד פירנצה: **חד**. והוא הנכון כי המשפט כולו נכתב בשפה הארמית.

שו' 124: כי אמרי בי תרי נמי עדותן קיימת - הושמט בכתב יד מינכן מחמת דילוג הדומות, ונוסף בגליון בכתב שונה. בכתב יד פירנצה **תרמי**. נראה שהוא טעות, שכן **תרמי** לשון נקבה הוא. זוהי עדות נוספת לדרך ההעתקה החופשית של הסופר בכתב יד פירנצה.

בכתב יד קרלסרוה: **במרי**. בכתב יד הרצוג: **במרינ**. נראה שהנוסח הקדום אכן היה **במרי** והבי"ת היא מאותיות בומ"ף, שכן העדויות לנוסח **בימרי** הן הדפוס וכתיבה משנית בכתב יד מינכן.

באשר לתוספת הנו"ן בכתב יד הרצוג כבר כתבנו לעיל<sup>216</sup> שזוהי צורה בבליית אופינית ואילו הכתיב חסר הנו"ן הסופית הוא כתיב גלילי.

בכתב יד הרצוג נוסף כאן תוספת ביאור: **כי אמרי במרינ נמי אין אנו יודעין עדותן קיימת**. זוהי דוגמה נוספת לכך שבכתב יד זה, יש פתיחות לתוספות ופרשנות, בצד גרסת תשתית מאוד מדויקת. וכן לקמן שורות 155 - 156.

שו' 124 - 125: אמ' רב ששת ארישא והכי קאמר - בדפוס נוספה מילת ביאור:

---

<sup>216</sup> בשורה 106. דוגמא נוספת הקשורה לפרקנו: סנהדרי - סנהדרין.

## ארישא קאי.

שו' 126 - 127: אמר דבא - בכתב יד קרלסרוה: אמר ליה רבא. מסתבר שרבא לא דן בענין זה עם רב ששת פנים אל פנים ולכן תוספת זו היא טעות. הוספת המילה ליה גם במקום שאין לה מקום, היא תופעה ידועה ונפוצה.

שו' 127: קתני... הכי קאמר - בכתב יד הרצוג: קאמאנו. וכן הפרדה בין המילים הכי קא אמר. זהו כתיב בבלי נפוץ מאוד. אמנם החלפת היו"ד בוא"ו היא כנראה שיבוש ולא מצאנו דומה לה במאגר כתבי היד. בכתב יד פירנצה: הכי קאמר או. ונמחקה המילה או בקו דק. נראה שהמילה או הוספה בטעות לפני המילה אפילו, באשגרה מלשון המשנה: או אפילו<sup>217</sup>. אמנם גם שם רק כתבי יד קרלסרוה ופירנצה גרסו או.

שו' 128: אפילו בחקירות שנים אומרים ידענו- בכתב יד קרלסרוה: בחקירות אפילו שנים אומרים. זהו משפט לא הגיוני בהקשר של הסוגיא ולכן ברור שיש כאן טעות בסדר העתקת המילים.

ידענו - בכתב יד מינכן: יודעים אנו. בכתב יד הרצוג ידעינו. שני כתבי היד מתקנים מלשון עבר ללשון הווה ואין צורך, כי כך היא דרכה של השפה העברית. יחד עם זאת, מילה ארמית: ידעינו, בתוך משפט עברי, נראית שלא במקומה. יתכן אפוא, שהנוסח שלפני המעתיק של כ"י הרצוג היה: יודעינו שהוא צירוף של יודעים + אנו<sup>218</sup>. צורה זו שכיחה יותר בכתבי יד אשכנזיים<sup>219</sup>. לכן היא כנראה לא היתה ידועה למעתיק התימני

---

<sup>217</sup> שורה 11.

<sup>218</sup> ראה ש"פ פרידמן, "חושינו, חיישינו", לשוננו נ, (תשמ"ו), עמ' 37 - 42.

<sup>219</sup> שם עמ' 37 והערה 4.

והוא תקן אותה לצורה מוכרת לו. כבר הערנו לעיל<sup>220</sup> על מקרה נוסף שבו דווקא בכ"י הרצוג נשתמרה צורת כתיב אשכנזית.

שו' 129: כמאן דלא כר' עקיבא - בכ"י קרלסרוה **כלא**.

שורה 129 - 131: רב כהנא ורב ספרא תנו סנהדרין בי רבא פגע בהו רמי בר חמא - בכתב יד קרלסרוה, מינכן והרצוג: **רבא**. בכתב יד פירנצה ובדפוס ברקו: **רבה**. בכתב יד קרלסרוה **רב חמא** במקום **רמי בר חמא**. אף על פי שבשינויי נוסח מסוג זה קשה להכריע, הרי כאן נראה שהנוסח הנכון הוא **רבא**. מצאנו בתלמוד חכם בשם רב כהנא בדור הראשון/שני של האמוראים שהוא תלמידו של רב<sup>221</sup> ומצאנו רב כהנא אחר בדור החמישי שהוא תלמידו של **רבא**<sup>222</sup>, לדעת אלבק<sup>223</sup>, כאן מדובר ברב כהנא נוסף מן הדור השלישי-רביעי שהוא תלמידו של **רבה**. אולם אלבק מסתמך על גרסת הדפוסים **רבה**. בשני המקורות הנוספים שאלבק מזכיר<sup>224</sup> אין הוכחה חד משמעית שרב כהנא המוזכר בהם הוא תלמיד של רבה. ועוד, אף אם נניח שהיה לרבה תלמיד בשם זה, הרי שהוא מבוגר מרמי בר חמא או בן גילו<sup>225</sup>, אך מן הסיפור משתמע שהוא צעיר ממנו. ואף לפי הנוסח **רב חמא** מדובר בתלמיד

<sup>220</sup> בסינופסיס למשנה שורות 10 - 12.

<sup>221</sup> ב"ק קי"ז, א', סנהדרין ל"ו ב', שבת קמ"ו ב',

<sup>222</sup> בבלי ב"ק מא, ב.

<sup>223</sup> מבוא לתלמודים עמ' 295.

<sup>224</sup> נדרים כב, ב. שבועות לו, ב.

<sup>225</sup> רמי בר חמא הוא בן גילו של רבא כמסופר בבבלי, ב"ב, י"ב, ב.

או תלמיד חבר של רבא<sup>226</sup>. אלא שככל הנראה רב כהנא ורב ספרא שלנו הם אמוראים מהדור החמישי - שישי, תלמידיו של רבא, שרמי בר חמא או רב חמא, אכן היו בוגרים מהם.

דייקנו לכתוב שזהו הנוסח הנכון, אך לא כתבנו שזהו הנוסח המקורי, מפני ששיטת הכתיב הקדומה לא הבחינה בין רבה לרבא והשתמשה בשני שמות אלו בערבוביא<sup>227</sup>. ההתקנה ושיוך השם **רבה** לאמורא מן הדור השלישי, הידוע כרבה בר נחמני חברו של רב יוסף, והשם **רבא** לאמורא מן הדור הרביעי, הידוע כרבא בריה דרב יוסף בר חמא, חברו של אביי, היא התקנה מאוחרת יחסית ואופינית יותר לכתבי היד הספרדיים. בולט בכך במיוחד כ"י המבורג לַפְּבוֹת<sup>228</sup>.

שו 132: ומאי אמרינן בסנהדרין גרידתא - בדפוס ברקו: **ומאי אמרינן בה**. בכתב יד קרלסרוה רק: **בסנהדרין גרידתא** והמילים **ומאי אמרינן** נתלו בין השיטין.

שו 132 - 133: ומאי קשיא לך מיהא דקתני - בכתב יד קרלסרוה ומינכן: **מהא**. גם בדפוס ונציה שינו ל**מהא** ללא יו"ד. גם כאן לא כל כתבי היד נוקטים את הבידול התקני בין **מיהא** ל**מהא** והם משמשים בערבוביא. בכתב פירנצה במקום **דקתני** רשם: **אמ' ליה הא קתני**. לפי נוסח זה המילה **מיהא** היא סיום המשפט בלשון תמיה.

---

<sup>226</sup> בבלי, כתובות פו, א.

<sup>227</sup> "אין הסופרי' עשויין לדקדק בין רבה לרבא". רמב"ן, חידושי יבמות קטו ע"א, מהדורת ר"ש דיקמן, ירושלים תשמ"ז, עמ' שעד והע' 34.

<sup>228</sup> ראה ש"פ פרידמן, כתיב השמות "רבה" ו"רבא" בתלמוד הבבלי, סיני קי (תשנ"ב) עמ' קמ - קסד.

שו' 133 - 136: הציטוט מן המשנה. ראה מה שכתבנו בהערות לסינופסיס של המשנה שורה 9.

שו' 137: דאוריית' היא - כן הוא בכל עדי הנוסח פרט להרצוג שאין בו היא. וטעמו עמו שכן מילה זו אינה אלא תוספת לשכלול הנוסח. וכן בסוף ההערה הבאה.

שו' 139 - 140: בדיקות עדות שאתה יכול להזימה היא - בכתב יד הרצוג ליתא **עדות**. גם כאן נראה שמילה זו נוספה בכתבי היד האחרים לשיפור הסגנון. ואילו דפוס ברקו הוסיף כאן תוספת מרובה: **בדיקות אמר אחד מהן איני יודע עדותן קיימת עדות שאתה יכול להזימה הוא.** בכתב יד קרלסרוה ופירנצה ליתא היא. וראה בהערה הקודמת.

שו' 140 - 141: אי הכי אמריתו בה טובא - כן הוא, ללא מלות קישור, בכל עדי הנוסח פרט לדפוס ברקו שהוסיף בתחילת המשפט את המילים 'א' להו. וכן בסוף המשפט נוספו בכתב יד מינכן ודפוס ברקו: **אי הכי אמריתו בה טובא אמריתו בה.**

שו' 142: מנזיותיה דמר - כן הוא בכתב יד קרלסרוה ומינכן. בכתב יד פירנצה והרצוג: **מנזיותיה**. בדפוס ברקו: **מנזיהותיה**. נראה שנוסח הדפוסים מושפע מרש"י שפירש:

מנזיהותיה דמר - אם היית רוצה להתריס בנו ולהקשות - לא היינו יודעים נגדך כלום, נזיהות - לשון המדבר בקושי ובחזקה, לשון נזהא לאריה (פסחים ק"ב, ב) - אשגרונ"ר.

מ' קטן כותב שהמילה אשגרונ"ר היא מן הצרפתית העתיקה: esgronir

שפירושה: להתריס, להתקיף<sup>229</sup>.

במסכת פסחים דף קיב ע"ב, המקום שאליו רש"י מפנה, מצאנו:  
אמר רב: ניזהא דתורא - הן הן, ניזהא דאריה - זה זה, ניזהא דגמלא - דא  
דא, ניזהא דארבא - הילני הייא הילא והילוק הוליא.  
ופירש שם רש"י: ניזהא לתורא - לחש על הסור סלא ינגחנו.  
עוד מצאנו את השורש **נזה** במסכת שבת דף מח ע"א:  
רבה ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, חזיוה להווא עבדא דאנח כוזא  
דמיא אפומא דקומקומא, נזהיה רבה... הדר חזייה דפרס דסתודר אפומיה  
דכובא, ואנח נטלא עילויה, נזהיה רבה...  
וגם שם פירש רש"י: נזהיה - גער צו.

מכל מקום מפירוש רש"י עולה שהוא רואה בכל המקומות פועל אחד  
ומשום כך אין אלא חילופי כתיב. יש שכתבו **ניזהותיה** ויש שבגלל מבטאם  
הבליעו את הה"א. בענף הבבלי נשתמרה הצורה **ניזותיה** אך ככל הנראה  
המשמעות זהה.

---

<sup>229</sup> על פי מ. קטן, אוצר לעזי רש"י, ירושלים תשנ"ו. וכן כתב מ' סוקולובר במילון ארמית  
בבלית שלו (שעדיין לא יצא לאור) בערכים **נזה**, **נזה**, **נזה**, **נזהותא**, **ניזהא**, **ניזותא**. מ' קטן  
מציע הצעה נוספת שאינה מתאימה כל כך להקשר של סוגיתנו: esgruner, שפירושה:  
להזיק, להחריב.

## ה.8. יחידה ז

שו' 143 - 149: אחד או' בשנים בחודש - בכתב יד הרצוג מתחיל כאן במילה **מתניתין**, ממשיך בהבאת משנה ג' כולה ופותח את הסוגיא במילה: **גמר**.

שו' 150 - 151: ועד כמה אמ' רב אחא בר חנינא אמ' ר' אסי א"ר יוחנן - בכתב יד קרלסרוה חסרות המילים **ועד כמה** ונוספו בגליון. בכתב יד פירנצה והרצוג נוסף אחרי השאלה **ועד כמה** - **סימ' לזב מברלי כאילו בתחבולות**. בכתב יד הרצוג המילים כתובות ללא גרשיים. וכן המילה **כאלו** בכתב חסר ללא יו"ד, כפי שהיא כתובה לקמן בשורה 167. בכתב יד מינכן הסימן בא לפני השאלה והוא שונה במקצת: **ועב מברלין באלו בתחבולות סימ'**. הסימן **ועב** מחליף את הסימן **לזב** אלא **שועב** הוא השאלה **ולזב** הוא התשובה. כמו כן הוחלפה בטעות הכ"ף של **כאילו** בבי"ת. אלו הם סימני המימרות של **רב אחא בר חנינא אמר רב אסי אמר ר' יוחנן** המופיעות כאן ובשורות 158, 166, 179. בגלל שהפתיחה של כל ארבעת המימרות היא זהה, נכתבו הסימנים כדי למנוע דילוג הדומות. מכאן שיש לפנינו קובץ של ארבע מימרות משרשרת מסירה זהה. לפיכך יש חשיבות לבדוק את נוסח שרשרת המסירה בכל המימרות במקביל:

שוי' 151:קלל': א"ר	אחא	בר חנינא	א"ר	אבינא	א"ר	אסי	א"ר	יוחנן
שוי' 158:קלל': וא"ר	חייא	בר חנינ'	א"ר	אבוה	א"ר	אסי	א"ר	יוחנן
שוי' 166:קלל': וא"ר	חיא	בר חנינא	בר	אבינ'	א"ר	אסי	א"ר	יו'
שוי' 179:קלל': א"ר	אחא	בר חנינא	א"ר	אבינא	א"ר	אסי		
שוי' 151:מ095: א'	רב אח'	בר חנינ'	א"ר			אסי	א"ר	יוחנן
שוי' 158:מ095: וא"ר	אח'	ב"ר חנינ'	א"ר			אסי	א"ר	יוחנן
שוי' 166:מ095: וא"ר	אח'	ב"ר חנינ'	א"ר	אבא	א"ר	אסי	א"ר	יוחנן
שוי' 179:מ095: א"ר	אח'	בר חנינ'	א"ר			אסי	א"ר	יוחנן
שוי' 151:פיר': אמ'	רב אחא	בר' חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוח'	
שוי' 158:פיר': ואמ'	ר' אחא	בר' חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוח'	
שוי' 166:פיר': אמ'	ר' אחא	בר' חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוחנ'	
שוי' 179:פיר': אמ'	ר' אחא	בר' חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוח'	
שוי' 151:ברקו': אמ'	ר' אחא	בר חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוחנן <sup>230</sup>	
שוי' 158:ברקו': ואמ'	ר' אחא	בר' חנינא	אמ'	רב	אסי	אמ'	ר' יוח'	
שוי' 166:ברקו': ואמ'	רב' אחא	בר' חנינא	אמ'	רב	אסי	אמ'	ר' יוחנן	
שוי' 179:ברקו': אמ'	ר' אחא	בר חנינא	אמ'	ר'	אסי	אמ'	ר' יוחנן	
שוי' 151:הרצו': אמ'	רב אחא	בר חנינא	אמ'	רבא	אסי	אמ'	א"ר	יוחנן
שוי' 158:הרצו': ואמר	רבי אחא	ביר' חנינה	אמר	רבא	אמר	ר'	א"ר	יוחנן
שוי' 166:הרצו': ??אמ' ר	אחא	בר' חנינה	אמ'	רבא	א"ר	אסי	אמ'	ר' יוחנן
שוי' 179:הרצו': א"ר	אחא	בר' חנינא	אמר	רב	אמ'	רבי	אמ'	ר' יוחנן

אנו רואים שכתב יד קרלסרוה מחליף פעמיים **אחא** ב**חייא** וזו כנראה

טעות. בכתב יד הרצוג פעמיים **חנינה** במקום **חנינא**, על דרך הכתיב הארץ  
ישראלי.

כפי שקורה פעמים רבות, אנו מוצאים גם כאן מכנה משותף בין נוסח  
כתב יד קרלסרוה הנחשב לנוסח הקדום של הנוסח האשכנזי, לבין נוסח כתב  
יד הרצוג הנחשב לקדום שבין מייצגי הנוסח הבבלי<sup>231</sup>. בשניהם יש ארבעה  
שמות בשרשרת המסירה ולא רק שלשה כבאחרים. בכתב יד קרלסרוה נוסף  
**ר' אבינא** ובכתב יד הרצוג **רבא**. שניהם שוגים פעם אחת בענין זה כאשר  
כתב יד קרלסרוה מחליף **אבוה** במקום **רבינא**, וכתב יד הרצוג **רב** במקום  
**רבא**. שריד ממסורת קדומה זו נותר גם בכתב יד מינכן במימרא אחת בלבד

<sup>230</sup> בדפוס ונציה: ר' יוחנן.

<sup>231</sup> כבר עמד מו"ר פרופ' ש"י פרידמן על המשותף בין שני הקצוות של ענפי הנוסח במאמרו



מתוך הארבע, בשורה 166 - ר' **אבא**. נוסח כ"י הרצוג - **רבא** לא מסתבר כלל, שכן זוהי שרשרת מסירה ארץ ישראלית.

שו' 152: עד רובו של חודש אמ' רבא - בכתב יד פירנצה **רוב** במקום **רובו**. ר' **אבא** במקום **רבא**. בכתב יד הרצוג **שלחודש** מחובר כדרך ההגיה התימנית.

שו' 154: ואמאי לימא שזה יודע בשני עיבורין - בכתב יד פירנצה ליתא לימא. בדפוס ברקו: **נימא**. בכתב יד קרלסרוה נכתב לימא שזה ידע בעיבורו של **חודש**. זוהי טעות הנובעת מאשגרה מן המשנה. לאחר מכן נמחקה כנראה, המילה **בעיבורו** בקו<sup>232</sup> ובגליון נוסף **בשנים עיבורים**.

שו' 155: וזה אינו יודע בשני עיבורין - בכתב יד מינכן לא יודע ובכ"י פירנצה לא ידע. בכתב יד פירנצה והרצוג ליתא **בשני עיבורין**. בשאר כתבי היד נוספו מילים אלו לשיפור הסגנון.

שו' 155 - 156: אלא לאו משום דרובה ידע - בכתב יד פירנצה והרצוג ליתא לאו. גם כאן נוספה מילה זו בשאר כתבי היד לשיפור הסגנון. אך מצד שני רק בכתב יד הרצוג מוסיף **משום דאמרינן דרובה ידע**. וכן בשורה הבאה:

שו' 156: לעולם אימא לך ברובה נמי לא ידע ובשיפודא ידע - גם כאן נוספו בכתב יד הרצוג שתי תוספות לשיפור הסגנון: **לא לעולם אימא לך ברובה נמי לא ידע אלא בשיפודא ידע**. שוב, כמו שכתבנו בשורה 124, אנו נתקלים בתופעה שמצד אחד כ"י הרצוג שומר על נוסח תשתית קדום ומדויק ומצד שני יש בו פתיחות לפרשנות וחדשנות.

---

<sup>232</sup> כתבתי "כנראה" משום שהקו דקיק עד כדי כך שקשה מאוד לראותו במיקרופילם.

ש' 157: דטעי... דטעי - בכתב יד מינכן טעה וכתב **דטעו** ברבים. בכתב יד  
הרצוג **דטעא**.

## ח.9. יחידה ח

שו' 159: עד מתי מברכין על החודש עד שתתמלא פגימתו - בכתב יד הרצוג **עד אימתי**. בכ"י קרלסרוה **שתמלא** ונתלתה ת"ו נוספת מעל הת"ו הקיימת. בכתב יד פירנצה: **פגמו**. בדפוס ברקו: **פגימתה**.

שו' 160: ר' יעקב...נהודעי - בדפוס ברקו הוסיפו: **בר אידי**. בכתב יד הרצוג: **נהרדעאי**.

שו' 162: כי יתרא... כי נפיא... רב אחא מדיפתי - בכתב יד מינכן המילים מחוברות: **כיתרא... כנפיא**. כבר כתבנו לעיל בשורה 71 שחיבור מילים קצרות היא תופעה שכיחה. וכן לקמן בשורה 210. גם בכתב יד פירנצה המילה **כיתרא** מחוברת נראה שהחיבור נעשה שלא בכוונה. ראשית משום שהסופר כתב שני יודי"ן. ושנית משום שהמילים **כי נפיא** נפרדות. בדפוס ונציה נכתב בטעות **כי יתרא** ותוקן בדפוסים המאוחרים. בכתב יד מינכן כתב בטעות **רבא** במקום **רב אחא**. אולי הסופר קרא ר' **אבא**.

שו' 163 - 164: אטו כי חסר מי מברכין דיין האמת דליבריך הטוב והמטיב - בכתב יד הרצוג היפוך הסדר: **אטו מי מברכין כי חסור דיין האמת**. דבר זה מסרבל מעט את המשפט.

כתב יד מינכן השמיט את המילים **דליבריך הטוב והמטיב**. מילים אלו אכן אינן חיוניות להבנת המשפט ואולי הן באמת לא היו בנוסח הקדום ונוספו ליתר בהירות.

שו' 164 - 165: וליברכינהו לתרויהו כיון דהיינו אורחיה לא מברכין - בכתב

יד קרלסרוה שתי תוספות להסבר: וליברכינהו לתרויהו הטוב כי גדלה  
ודיין כי מיחסרא כיון דהיינו אורחיה לא מברכינגן לא הא ולא הא.

שו' 167: כל המברך על ראש חדש בזמנו - בדפוס ברקו במקום ראש חדש -  
החדש. זהו שינוי מכוון על מנת להתאים את הנוסח לשורה 159. בכתב יד  
קרלסרוה ופירנצה ליתא בזמנו.

שו' 168: כתי' הכא החדש הזה לכם וכת' התם זה אלי - בדפוס ברקו וכתב יד  
הרצוג ליתא לכם. ובאמת אין בה צורך כי הדרשה היא על המילה הזה.  
בכתב יד מינכן ופירנצה ליתא התם.

שו' 169 - 171: פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דיין אמ' אביי הילכך  
מעומד - בכתב יד פירנצה פני שכינה וליתא כל. גם בדפוס ברקו ליתא  
שבשמים ותוקן בדפוס ונציה.

בסידורים במקום כל חדש וחדש - אלא פעם אחת בחדש ולא ידעתי  
מה מקורו, שכן בסדר רב עמרם גאון<sup>233</sup>, מחזור ויטרי<sup>234</sup> והאשכול<sup>235</sup> הוא  
כנוסח התלמוד. אולי הנוסח נוצר כאיזון סגנוני של תחילת המשפט: אלמלי  
לא.

בדפוס ברקו ר' אמי במקום אביי. אבל ברש"י שבדפוס ברקו - אביי.  
אולי בכתב היד שהיה לפניו היה הבי"ת של אביי דבוק ליו"ד שלאחריו  
ונראה כמ"ם. מכל מקום בדפוס ונציה חזרו לנוסח המקובל.

<sup>233</sup> מהדורת הרפנס, בני ברק תשנ"ד.

<sup>234</sup> מהדורת הורוויץ נירנברג תרפ"ג.

<sup>235</sup> מהדורת אלבק ירושלים תרצ"ה.

בדפוס ברקו נוסף: **הלכך נימרינהו מעומד**. התחביר המקורי קשה והתוספת נועדה לשכללו. וכן הוא בסדר רב עמרם גאון. במחזור ויטרי יש נוסחאות שונות ובספר האשכול ליתא. וכן ליתא ברוב סידורי תימן<sup>236</sup>. בדפוס ונציה **נימריהו**. בדפוס התלמוד החדשים החזירו את גרסת דפוס ברקו.

שו 171: מכתפי להו ומברכי - כן הוא בכתב יד קרלסרוה. בכתב יד פירנצה ליתא **להו**. בדפוס ברקו **מכתפי אהדדי ומברכי**. יש הבדל במשמעות בין שלושת הנוסחים. הפעולה **מכתפי להו** פירושה: שנותן זרועו על כתף חזירו וחזירו על כתפו, וזה נכסאו יוסב על זרועות<sup>237</sup>. **מכתפי** סתם פירושו שהחכמים עצמם נשאו על כתפיהם דבר מה<sup>238</sup>. ואילו **מכתפי אהדדי** משמעו שנשאו זה את זה על כתפיהם אולי כל אחד בתורו. בכתב יד הרצוג שילב את הנוסחאות: **מכתפי להו להדדי ומברכי**. הנוסח הסביר ביותר הוא נוסח כתב יד קרלסרוה, שכן מצינו בכמה מקומות שמרימר ומר זוטרא היו נישאים על כתפים מפאת זקנותם או רגישותם היתרה<sup>239</sup>.

### ברכת הלבנה

חוץ מאשר בסוגיתנו נמצא נוסח ברכת הלבנה גם במסכת סופרים<sup>240</sup>, בסדר רב עמרם גאון, ברי"ף<sup>241</sup>, מחזור ויטרי<sup>242</sup>, ספר האשכול<sup>243</sup>,

<sup>236</sup> הרב יוסף צובירי, סידור כנסת הגדולה, תל אביב תשל"ח.

<sup>237</sup> רש"י מסכת ביצה דף כה עמוד ב ד"ה אלונקי.

<sup>238</sup> בבלי שבת קי"ט ע"א.

<sup>239</sup> בבלי יומא פ"ז ע"א ומקבילתה בסנהדרין ז ע"ב, ביצה כה ע"ב.

<sup>240</sup> מהדורת היגר, פרק יט הלכה י'. עמ' 338 - 339.

<sup>241</sup> מסכת ברכות סוף פרק ד'.

<sup>242</sup> מהדורת ר"ש הורוויץ, נרנברג תרפ"ג. סימן ר"ב וסימן תקכ"ז.

ברמב"ם<sup>244</sup>, בסמ"ג<sup>245</sup>, בספר הרוקח<sup>246</sup>, בשבלי הלקט<sup>247</sup> וברא"ש כאן. נוסח ברכת הלבנה, כמו נוסח כל התפילות, עבר שינויים רבים גם לאחר שנוסח התלמוד כבר נקבע כמעט סופית על ידי הדפוסים. במסגרת עבודה זו נעסוק בעיקר רק בענינים הנוגעים לנוסח התלמוד עצמו. בשאר גלגולי הנוסח של הברכה ניגע רק מעט.

בכתב יד הרצוג נכתב נוסח ברכת הלבנה בחלון נפרד בתוך העמוד. וכן נכתב בגליון סדר קידוש לבנה כולו. נראה שהמעתיק תכנן מראש את העתקת הנוסח ממקור אחר ולא מנוסח התלמוד שהיה לפניו. אולי מסידור שהיה רגיל להתפלל בו וכדומה<sup>248</sup>.

שו' 175: חוק וזמן נתן להם - בכתב יד מינכן ופירנצה: **בהם**. אבל בכל הראשונים והמקורות הקדומים שנזכרו לעיל הנוסח הוא **להם**.

שו' 176: לעשות רצון קוניהם - כן הוא בכל עדי הנוסח ובכל הראשונים. בדפוס ונציה שינו **לקונם** וכן הוא בדפוסים המאוחרים. הסיבה לשינוי היא תיאולוגית שכן היה נראה להם שיש כאן צורת ריבוי של הא-לוה. גם יצחק בער בסידורו<sup>249</sup> טעה בזה בכותבו בנחרצות: "כ... לא יבוא מילת **קונה** במקרא בלשון רבים על יחיד וע"כ אין

---

<sup>243</sup> מהדורת אלבק, ירושלים תרצ"ה. הלכות ראשי חדשים.

<sup>244</sup> פ"י מהלכות ברכות, הלכה טז.

<sup>245</sup> עשין כז.

<sup>246</sup> סימן רכט.

<sup>247</sup> קס"ז.

<sup>248</sup> על תופעה זו בכתב יד הרצוג גם במקומות אחרים במסכת, כתב בהרחבה ד"ר מרדכי סבטו.

<sup>249</sup> סדר עבודת ישראל, הוצאת שוקן תרצ"ז, עמ' 78, בענין הנוסח של ברכת יוצר אור.

נכון לומר **קוניהם** שלא יהא נשמע ח"ו כעושה שתי רשויות... וכמו שבאמת בברכת הלבנה הנוסחא לעשות רצון **קונם** בכל הסידורים חדשים גם ישנים וכן הוא בגמרא **סנהדרין מ"ב** וברמב"ם...

ואילו היו לפניו כתבי היד שיש בפנינו לא היה כותב כן. באמת הנוסח הנכון הוא **קוניהם**. מחברי הברכה השתמשו בלשון מקראית מליצית. אין כאן צורת ריבוי אלא יו"ד הבאה בתמורה לה"א בפעלי ל"ה. זוהי תופעה נפוצה במקרא<sup>250</sup>. או שזהו ריבוי לשם כבוד. גם זו תופעה מקראית נפוצה<sup>251</sup>.

כפי שעולה מתוך עדותו של בער, תהליך השינוי הוא הדרגתי ועדיין לא הסתיים בימיו. בחלק מן הסידורים שינו בברכת הלבנה אך לא שינו בברכת יוצר אור. מו"ר פרופ' ש"פ פרידמן הראני סידור חדש יחסית<sup>252</sup> שבו ביוצר של חול עדיין: **קוניהם** אך ביוצר של שבת: **קונם**. כיום מקובל בדרך כלל שבסידורי עדות המזרח הנוסח הוא: **קוניהם**. לא מתוך בירור הנוסח הקדום אלא משום שכך כתבו המקובלים<sup>253</sup>. ואילו בסידורים נוסח אשכנז ו"ספרד" הנוסח הוא: **קונם**<sup>254</sup>.

שו' 176: פועלי אמת שפעולתם אמת - בדפוס ברקו **פעולתו** ותוקן בדפוס ונציה **לפעולתו**. וכן הוא הנוסח ברוב המקורות הקדומים הנ"ל. אך בעלי התוספות<sup>255</sup> כתבו:

<sup>250</sup> ישעיהו מב, ה: "בורא השמים ונוטיהם". ופירושו של מ"צ סגל שם.

<sup>251</sup> "כי בועליך עושיך". ישעיהו נד, ה. ומ"צ סגל שם.

<sup>252</sup> הוצאת שילה, מהדורה חמישית, 1960.

<sup>253</sup> ראה פרי חדש סימן תכו ס"ק א'.

<sup>254</sup> מחלוקת דומה קיימת בענין ברכת יוצר של שחרית: כולם עושים באהבה וביראה רצון קונם/קוניהם.

<sup>255</sup> ד"ה פועלי אמת.

ואית דגרים פועל אמת ואהקב"ה קאי שבאמת וזדין מיעטה ולהכי  
קאמר צתר הכי וללכנה אמר שתתחדש.

ולפי דבריהם אכן צריך לגרוס שפעולתו. וכן הוא ברי"ף ותלמידיו  
רבנו יונה<sup>256</sup>, ברא"ש כאן ובמחזור ויטרי סימן ר"ב<sup>257</sup>.

שו' 177: עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה - בכתב יד  
הרצוג: להיות עטרת תפארת וכו'. בכתב יד מינכן ליתא כמותה.

שו' 178: על כבוד מלכותו - בדפוס ונציה הוסיפו: על שם כבוד מלכותו<sup>258</sup>.  
אולי אשגרה מברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

שינויי נוסח נוספים שאין להם אסמכתא בעדי הנוסח שלפנינו:

ברמב"ם בדפוס רומי ר"מ: פועלי אמת ופעולתם צדק. ובסוף  
הברכה הוסיפו: על כבוד מלכותו ועל כל מה שברא. כנראה שתוספות אלו  
הן על דעת המדפיסים עצמם, שכן בכתב יד אוקספורד של הרמב"ם<sup>259</sup>  
ובדפוס ר' משה בן שאלתיאל<sup>260</sup>, הנוסח הוא כמו בתלמוד. במסכת סופרים  
בחלק מכתבי היד<sup>261</sup>: וללכנה אמר שתתחדש באור יקר ועטרת תפארת  
לעמוסי בטן. חתימת הברכה במסכת סופרים: מקדש ישראל וראשי  
חדשים.

<sup>256</sup> סוף פרק ד' במסכת ברכות.

<sup>257</sup> אבל בסימן תקכ"ז שפעולתו. האחרונים פסקו כנוסח בעלי התוספות וכן הוא בכל  
הסידורים.

<sup>258</sup> וכן הנוסח בפוסקים מן הטור ואילך, וכן הוא בסידורים.

<sup>259</sup> כתב היד בחתימת ידו של הרמב"ם. מהדורת ש"ז הבלין.

<sup>260</sup> ספרד או פורטוגל, 1492 או 1497.

<sup>261</sup> עפ"י מהדורת היגער והערות המהדיר שם.



ואמרו במדרש<sup>262</sup>:

הרואה את הלבנה היאך צריך לברך בזמן שהיו ישראל  
מקדשין את החדש יש מן רבנן אמרין ברוך מחדש חדשים ויש מהם  
אומרים ברוך מקדש חדשים ויש מהם אומרים מקדש ישראל...

שו' 180: במי שיש בידו - בכתב יד פירנצה **במי שבידו**. אולי מתוך נטיתו של  
כתב יד זה לקצר ולדלג.

שו' 181: חבילות חבילות של משנה - כן הוא בכתב יד מינכן,  
פירנצה והרצוג. אבל בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו לא נכפלה המילה  
**חבילות** משום השמטת הדומות. בכתב יד הרצוג **שלמשנה** מחובר כדרך  
ההגיה התימנית וכדרך כתבי היד הארץ ישראלים הקדומים.

---

<sup>262</sup> שמות רבה פרשה טו פיסקה כד.

## ה.10. יחידה ט

שו' 184: אחד אומר קודם הנץ החמה ואחד אומ' אחר הנץ החמה - בכתב יד קרלסרוה היפוך הסדר: אחד אומר אחר הנץ החמה ואחד אומ' קודם הנץ החמה. ראה במבוא על שכיחות התופעה בכ"י זה.

בכתב יד פירנצה ובדפוס ברקו: לאחר. כיון שבעדים הקדומים יותר משני ענפי הנוסח לא נכתבה למ"ד זו, נראה שהיא תוספת שכלול מאוחרת. וראה להלן שורה 187.

בדפוס ברקו: לאחר הנץ. ליתא החמה. וכן בשורה 186. וכן בשורה 187. שם מצטרף אליו גם קמ"ד 26 (להלן "קטע הגניזה"). ושם הרחבנו בענין.

שו' 185: עדותן בטלה - בקטע הגניזה עידותן. יו"ד משמשת כצירה. וכן בשורה 187 בהניץ, עידותן. וכן בשורה 189 שיני. וכן בשורה 219 אילו.<sup>263</sup> בדיוננו בנוסח המשנה כבר עמדנו על קרבתו של כתב יד זה לכתיב הארץ ישראלי אך מכאן אין ראיה גמורה כי יו"ד המשמשת כצירה נמצאת לרוב גם בכתבי יד בבליים<sup>264</sup>.

שו' 185 - 186: פשיטא אלא אחד אומ' - בכתב יד קרלסרוה הושמטה טעות המילה פשיטא.

בכתב יד הרצוג נוספה כאן תוספת פרשנית ארוכה: פשיטא האי

ביממא קא אמ' והאי בלייא קא אמר אלא אחד אומ'.

שו' 186: אחד אומ' קודם הנץ החמה - השוה לשורות 184 ו-187 לענין נוסח

<sup>263</sup> ציינתי רק את המקומות שבהם שאר כתבי היד לא השתמשו ביו"ד כצירה.

<sup>264</sup> An Ancient Scroll. p29.

קטע הגניזה ודפוס ברקו.

שו' 187: ואחד אומ' בהנץ החמה עדותן בטילה - בכתב יד פירנצה ובדפוס ברקו: **בתוך הנץ**. שוב תוספת שכלול מאוחרת ועדות נוספת להשפעתו של תת ענף כתב יד פירנצה על דפוס ברקו.

בקטע הגניזה ובדפוס ברקו ליתא **החמה**. וראה מה שהערנו לעיל בשורה 184. למרות הדמיון אין לראות בזאת מסורת משותפת, אלא תחילת תהליך הפיכת הביטוי **הנץ החמה** מפועל לשם עצם: **נץ החמה**. המעתיקים חשבו שהה"א של המילה **הנץ** היא ה"א הידיעה ולא ה"א תחילית של הפועל. מכיון שכתבת ה"א הידיעה לפני נסמך נראה להם שיבוש, הם השמיטו אותה. התהליך מסתיים בכך שהמילה **חמה** מושמטת והמילה **נץ** מקבלת משמעות עצמית<sup>265</sup>.

**עדותן בטילה - ליתא בדפוס.**

שו' 188: הא בגילויא הוה קאי וזהרורי בעלמא הוא דחזא - בכתב יד קרלסרוה ליתא **הא**. בכתב יד הרצוג: **האי**. יתכן שבשאר כתבי היד מילה זו היא תוספת שנוספה בצורה לא נכונה. **הא** - פירושו זו או הנה. רק בכתב יד הרצוג נכתבה המילה כראוי האי - זה. בכתב יד פירנצה ובדפוס ברקו ליתא **הוה**. בכתב יד קרלסרוה **וזהרורא**, בכתב יד הרצוג ובקטע גניזה: **וזהרירי**.

**בגילויא** - מילה זו מופיעה בעדי הנוסח בארבע צורות שונות: בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו: **בגילויא**. בכתב יד מינכן ופירנצה: **בגולהא**. בכתב יד הרצוג: **בגוליא**. בקטע הגניזה **בגלויה** אבל בין השיטין נכתב באותו כתב יד: **בגולהא**. נראה שהצורה **בגלויה** שבקטע הגניזה היא שיבוש

---

<sup>265</sup> תופעה זו נמצאת בעוד מקומות בש"ס בכתבי יד שונים. כגון כ"י וטיקן 109 לבבלי

פסחים צג ע"ב.

של גוליא ככתב יד הרצוג. הצורות גולהא - גוליא הן יחידאיות בתלמוד. הצורה גילויא מופיעה בש"ס במשמעות של גילוי. כגון: "נהי דאגילויא לא קפדי, אמנקרותא מיהא קפדי<sup>266</sup>". לענין השארת משקין גלויים. אולם כאן הכוונה לדמדומי חמה של עלות השחר זמן קצר לפני הנץ החמה ולכן הנוסח הנכון הוא גולהא או גוליה/גוליא שפירושו זוהר<sup>267</sup>. הנוסח גילויא נוצר מתוך הנוסח גוליא באשגרה משום שזוהי מילה נפוצה יותר בש"ס, או בגלל חילופי אותיות יו"ד - וא"ו.

---

<sup>266</sup> תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ל עמוד א.

<sup>267</sup> פרופ' סוקולובר, מילון ארמית בבלית שעדיין לא יצא לאור, מתרגם מן הסורית: גולהא -

glow, brightness

## ה.11. יחידה י

שו' 196 - 197: אותו היום ותו לא - בכתב יד פירנצה ובקטע הגניזה כתיב חסר מקראי: **אתו**. בכתב יד מינכן **יום** ללא ה"א הידיעה. בכתב יד הרצוג **ותוב לא**.

שו' 197: אם יש ממש בדבריו - בכתב יד פירנצה: **אם יש בו ממש בדבריו**. נראה שהתוספת היא אשגרה ממן הביטוי נפוץ מאוד: **יש בו ממש**.

שו' 197 - 198: לא היה יורד משם לעולם - בכתב יד פירנצה **יוצא** במקום **יורד**. זו כנראה טעות שכן בכל הסוגיא, גם בכתב יד פירנצה עצמו, משתמש התלמוד בלשון עליה וירידה.

שו' 198 - 199: לא היה יורד כל אותו היום - בקטע זה רבו חילופי הנוסח. הנוסח הנ"ל הוא נוסח כתב יד קרלסרוה וכתב יד הרצוג. בקטע הגניזה נוסף: **יורד משם**. בכתב יד מינכן: **לא היה יורד משם כל היו' כולו**. בכתב יד פירנצה: **לא היה שם אפילו אותו היום** והתיבה **יורד** יחד עם מ"ם של בכל"ם נוספו בין השיטין. כך שהנוסח המתוקן הוא: **לא היה יורד משם אפילו' אתו היום**. זוהי נוסחא מוזרה. בדפוס ברקו: **אין יורד כל היום כולו**.

שו' 200: ירידה היא לו אמ' אביי תרגמה אין ממש בדבריו - בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו ליתא **היא**. בכתב יד פירנצה: **ירידתו**.

**תרגמה** - כן הוא בכתב יד קרלסרוה ומינכן. בכתב יד פירנצה - **תורגמה**. בכתב יד הרצוג: **תרגמוהא' אין**. זו כנראה טעות בפיסוק המילים. בדפוס ברקו ובקטע הגניזה **תרגמה**. אלו חילופין נפוצים ביותר בתלמוד כולו.

בדפוס ברקו הרחבה של הנוסח: **אם אין ממש**. כנראה שהוא

מבוסס על הנוסח של כתב יד פירנצה **אם אין ממש**. אלא שבכתב היד חסרה אל"ף מקדימה.

שו' 201 - 208: כאן מתחילה פיסקה חדשה. רוב כתבי היד מסתפקים בציטוט שתיים שלש מילים מן המשנה: **מצאו לו זכות**. ומיד מתחילים בדיון עצמו: **יין מאי טעמא לא**. לפי שיטה זו העיקר חסר מן הספר כי הדיון בתלמוד נסוב דווקא על המשך המשנה שלא צוטט. רק בכתב יד הרצוג ובקטע הגניזה מצטטים פסקה ארוכה מן המשנה עד **אם טעו בדבר סופרי הדיינין מזכירין אותם**. פיסקה זו כוללת גם את המשפט: **ולא היו שותין יין כל היום** שעליו נסוב הדיון.

שו' 209: **אמ' ר' אחא בר' חנינא אמר קרא** - בכתב יד מינכן, הרצוג וקטע גניזה ליתא **אמר קרא**. יתכן שמילים אלו הן תוספת מאוחרת הנובעת מהתקנת (סטנדרטיזציה) הנוסח.

שו' 210: **אי שכר** - כתב יד פירנצה דיבק את המילים: **אישכר**. תופעה רגילה במילים קצרות. כמו לעיל בשורות 71 ו-162.

שו' 210: העוסקים ברזו של עולם - בכתב יד מינכן קוצר ל- **רזי עולם**. אולי בהשפעת הנוסח השגור של הוידוי של יום הכיפורים: אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. בשו"ת ב"ח<sup>268</sup> גרס **ברזי של עולם** ואינו טעות דפוס כי הוא חוזר על כך ארבע פעמים.

---

<sup>268</sup> ישנות סימן מא.

## ה.12. יחידה יא

שו' 211: גם בפסקה זו רוב כתבי היד מסתפקים בציטוט מילים ספורות מן המשנה ואילו בכתב יד הרצוג וקטע גניזה מובאת המשנה בשלמותה.

שו' 220 - 221: לא דאו מאי - בכתב יד קרלסרוה לא יראה מאי וזאת על פי לשון המשנה: עד שיראה אחד מן המחייבין. בכתב יד הרצוג לא ראה. נוסח זה מתאים יותר ללשון המשנה המדברת בלשון יחיד.

שו' 221: אמ' ר' חייא פוטרין אותו - בכתב יד פירנצה נכפלה המילה אמ'. וכן במקום פוטרין נכתב במקור פטורין ונוספה וא"ו בין השיטין לאחר הפ"א.

שו' 221 - 222: וכן אמ' ר' יוחנן פוטרין אותו - בכתב יד מינכן ליתא בגלל דילוג הדומות. בכתב יד הרצוג כן בלא וא"ו.

שו' 222 - 223: כדי שלא יצאו מבית דין מעורבבין - כן הוא בדפוס ברקו. בכתב יד פירנצה: כדי שלא יצאו בית דין מעורבבין. אבל בכל שאר כתבי היד: יצא ביחיד. אמנם בכתב יד קרלסרוה יצא' - גרש דקיק מעל האל"ף. ברש"י שבדפוס ברקו שילוב שני השינויים: כדי שלא יצא בית דין מעורבבין. בכתב יד הרצוג שינוי נוסף: כדי שלא יצא מבית דין מעורבב. וכן הוא נוסח הר"ן.

לפי הענף האשכנזי, החשש הוא לכבודם של הדיינים. כפי שפירש רש"י: גנאי לבית דין סילאו במחלוקת ואין יודעין לגמור את הדין. אולם לפי כ"י הרצוג אפשר שהחשש הוא לכבודו של הנידון שאנו רוצים לזכות אותו בודאות ולא מן הסיבה הטכנית שאין מטין בדיני נפשות לחובה על פי רוב של אחד. וכפי שמפרש הר"ן: "וראוי לחזור שיצא זכאי בדינו אם אפשר". וכן פירש ר"ח: "שלא יאמרו מחויב יצא, מחזירין, אולי יזדמן

להיות הרוב מזכין. ואם לא נזדמן, פוטרין אותו".

במקבילה שבירושלמי נאמר<sup>269</sup>:

לא ראה רבי יוחנן אמר זכאי ריש לריש אמר חייב אמר לי' רבי יוחנן והלא זכאי הוא ולמה דנין אילו כנגד אילו שלא יירא' דין זה יוצא מעמעם.

ובנוסח אחר של הירושלמי: שלא יראה דינו של זה יוצא מעמעם<sup>270</sup>.

לפי נוסח כ"י לייזון, דברי ר' יוחנן בירושלמי ניתנים להתפרש לצדדין. אם כרש"י שיש בכך גנאי לבית דין ואם כר"ן שיש בכך גנאי לנידון. נוסח הגניזה תומך יותר בפירוש ר"ח ור"ן<sup>271</sup>. מסתבר שהנוסח המקורי של הירושלמי הוא כפי נוסח הגניזה. כ"י לייזון שינה את הנוסח בהשפעת הנוסח האשכנזי של הבבלי. נראה ששני הפירושים הנ"ל היו ידועים כבר בשלבים מוקדמים של התגבשות הנוסח של הבבלי. כך נוצרו שני הנוסחים: הנוסח בענף המזרחי של הבבלי, המופיע בכתב יד הרצוג ובראשונים הספרדיים משמר את הנוסח הקדום ואילו הנוסח של הענף האשכנזי המשיך להשתכלל כדי להתאימו לפירוש האשכנזי המקובל. בסופו של דבר עבר המשפט ללשון רבים: **יצא - יצאו, מעורבב - מעורבבין**. יתכן גם שהשמטת המ"ם בכתב יד פירנצה היא המשך עיבוד הנוסח, שכן הדיינים הם עצמם בית הדין, אם כי אין להוציא מכלל אפשרות שיש כאן רשלנות אופינית לכתב יד זה.

שו' 225 - 226: ר' יוסי קאי כוותך דתניא ר' יוסי אומ' - בקטע הגניזה: ל'

**יוסה**. זוהי צורת כתיב ארץ ישראלית וראה עוד במבוא.

<sup>269</sup> תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק ה"ה, דף כג עמוד א. על פי כ"י לייזון.

<sup>270</sup> פורסם על ידי משה אסיס, תרביץ מו (תשל"ז), חוברות א - ב, עמ' 66.

<sup>271</sup> ולא כפני משה וריצ"ד שפירשו את הירושלמי כתואם את דברי הבבלי על פי רש"י.



בכתב יד הרצוג: **קאיי** בשני יודי"ן. גם זה אפיון של כתיב ארץ  
ישראלי.

בקטע גניזה, ובכתבי יד הרצוג ומינכן: **כותך**, אבל בכתבי יד  
קרלסרוה, פירנצה ובדפוס ברקו: **כוותך** בשני ווי"ן. כפילת הוא"ו עיצורית  
אופינית לכתבי יד אשכנזיים.

**כותיך** עם יו"ד בכתבי יד פירנצה והרצוג.

בכתב יד קרלסרוה: **דתניא ר' יוסי זר יהודה**. כבר כתב רי"נ  
אפשטיין<sup>272</sup> שאלו חילופין שכיחים. במקבילה שבתוספתא<sup>273</sup> נאמר: **ר' יוסי**  
**אומר יחזרו וימנו כתחילה**. לכן נראה שהנוסח הנכון הוא **ר' יוסי**.

שו' 226 - 227: כשם שאין מוסיפין על בית דין של שבעים ואחד כך אין  
מוסיפין על בית דין של עשרים ושלשה - בכתב יד קרלסרוה, בשני חלקי  
המשפט, משמיט **בית דין של**. בכתב יד הרצוג ובקטע הגניזה: **שלשבעים...**  
**שלעשרים**. כדרך ההגיה התימנית. וכדרך כ"י ארץ ישראליים.

שו' 228: אומרין בדיני ממונות נזדקן הדין - בכתב יד מינכן בטעות: **נזקקן**. כאן  
ובכל המופעים הבאים, בכתב יד קרלסרוה ובקטע גניזה **ניזדקן** בכתב מלא.

שו' 229: ואין אומ' בדיני נפשות נזדקן הדין - נשמט בכתב יד מינכן משום דילוג  
הדומות ונוסף בגליון.

שו' 229 - 230: מאי נזדקן הדין אילימא קש דינא - בכתב יד הרצוג ליתא  
**אילימא**. לפי נוסח זה יתכן שההצעה **קש דינא** אינה מוצגת כסברה  
ראשונית שידוע מראש שתדחה על ידי רב אשי, אלא הצעה החלטית

<sup>272</sup> מבוא לנה"מ עמ' 1188 - 1189.

<sup>273</sup> צוקרמנדל עמ' 429.

החולקת על הצעתו של רב אשי. אך עדיין יתכן שיש לקרוא בתמיה: **מאי נזדקן הדין? קש דינא!?**

בדפוס ברקו: **דינה** ותוקן בדפוס ונציה ל**דינא**.

שו' 230: איפכא מבעי ליה - בקטע הגניזה **איפכה**. זהו כתיב רגיל בכ"י תימניים. יתכן שהה"א נקראת במפיק ומשמעות המילה היא: היפוכה. בכל עדי הנוסח הקדומים **מבעי**, בדפוס ונציה **מבעיא**. **מבעיא** הוא הכתיב הנפוץ יותר ויתכן שהמדפיסים הגיהו בכוונה כפי הכתיב המקובל.

שו' 231: משמיה דרב אחא בריה דרב איקא - בכתב יד הרצוג: **משמא**. כתיב נפוץ מאוד בכ"י תימניים. בכתב יד קרלסרוה רק: **משמיה דרב**. בכתב יד פירנצה ליתא **איקא** וזו כנראה טעות כי לא ידוע לנו על חכם בשם רב אחא בריה דרב. כנראה שהטעות נובעת מדילוג הדומות מפני שגם המילה הבאה: **איפוך** מתחילה ב-**אי**.

שו' 232: לעולם לא תיפוך ומאי נזדקן הדין חכם דינא - בכתב יד מינכן ליתא **לעולם**. בקטע הגניזה נוסף בין השיטין מעל המילה **חכם**, מילה שנראית כמו **מתראה**. כנראה שיש כאן פרשנות ולא שינוי נוסח וכוונתו לומר שהדין נראה כחכם.

שו' 233: מיתיבי - ראה מה שכתבנו לעיל בעמ' 143 על שורה 88.

שו' 234: היינו דאמר גדול אלא אי אמרת קש דינא - על הכתיב של המילה **היינו** ראה מה שכתבנו בשורה 91 עמוד 146.

בכתב יד פירנצה נראה שנכתב בתחילה בטעות **קס** או **קם** ואחר כך גורד הגג של הסמ"ך (או המ"ם) כך שיראה כמו שי"ן.

שו' 234 - 235: לא סגי דלא אמ' גדול כסופי מיכסיף נפשיה - בדפוס ברקו,

בכתב יד הרצוג ובקטע הגניזה - **סגיא**. בכתב יד פירנצה ליתא **אמר**. בדפוס נוסף: **כסופי הוא דקא מיכסיף נפשיה**. כנראה תוספת מאוחרת של פועל עזר לצורך התקנה (=סטנדרטיזציה) של הנוסח.

בכתב יד מינכן ופירנצה: **מכסיף** חסר יו"ד. בכתב יד קרלסרוה ליתא **נפשיה**. אם קוראים **מיכסיף** בחיריק מתחת המ"ם, כלומר מתבייש, אזי המילה **נפשיה** באמת מיותרת. ואם קוראים **מכסיף** בפתח תחת המ"ם, כלומר מבייש, אזי המילה **נפשיה** נחוצה. לכן יתכן שהנוסח הראשוני היה כבכתב יד קרלסרוה. אחר כך נוספה המילה **נפשיה** בהשפעת התירוץ **אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים** ואחר כך התחילו חלק מן המעתיקים להשמיט את היו"ד מהמילה **מיכסיף**.

שו' 236: מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים איכא דאמי' - בכתב יד קרלסרוה: למתבייש מעצמו. בהשפעת המשך המשפט.

בכתב יד מינכן במקום **איכא דאמרי - איב' אימ'**. בכתב יד הרצוג חסר מ-**איכא דאמרי** עד שורה 238 מחמת דילוג הדומות.

שו' 237: בשלמא קש דינא היינו דאינו דומה - כן הוא בכתב יד קרלסרוה ובדפוס ברקו. אולם בכתב יד מינכן נוסף - **קש דינא היינו דא' גדו' דאינו דומה**. בכתב יד פירנצה ליתא **היינו** ונוסף במקומו: **קש דינא לאו סגי דלאו איהו דאינו דומה**. שתי התוספות הן באשגרה מן הלישנא קמא, משורות 234 - 235. אלא שכאן אין זו אשגרה רגילה אלא גם תוספת ביאור שהרי באמת עיקר הקושיא היא על דברי הברייתא "גדול שבדיינים אומר". וראה לקמן שורות 238 - 239.

שו' 238 - 239: גדול אשבוחי משבח נפשיה - גם כאן כן הוא בכתב יד

קרלסרוה ובדפוס ברקו. בכתב יד מינכן נוסף גדול שבדיי' או' אשבוזי.  
ובכתב יד פירנצה: גדול אמ' אשבוזי. ובכתב יד הרצוג: גדול אמר'  
אשבוזי. וראה הערתנו הקודמת.

שו' 239: והכתיב יהללך זר - בכתב יד הרצוג נכתב מלא: והא כתי'. בכתב יד  
פירנצה והכתיבה יהללך. ונמחקה הה"א בנקודה מעליה. נראה שהסופר חיבר  
בטעות את היו"ד שבסוף המילה והכתי' ליו"ד הפותחת את המילה יהללך.  
מיד הבחין בטעותו, מחק את הה"א והמשיך לכתוב.

שו' 240: פיך שאני מילת' - בכתב יד פירנצה הוסיף פיך נכרי ולא שפתיך שאני  
מילת'. במקרא שלפנינו<sup>274</sup> כתוב נכרי ואל שפתיך. נראה שגם פה הוסיף  
הכותב בשטף הכתיבה את המשך הפסוק שהיה שגור על פיו אלא שנתחלף  
לו ואל ב-ולא.

שו' 241: כדתנן גמרו את הדבר היו מכניסין אותן - בכתב יד קרלסרוה במקום  
כדתנן - כדתני'. כנראה שתהליך ההתקנה של המינוח עדיין לא הושלם  
בכתב יד זה<sup>275</sup>. בכתב יד פירנצה ליתא כלל למילה זו. אולי השמטת הדומות  
בגלל הסיום הזהה של שתי המילים: תניא - רמיא.

בכתב קרלסרוה ליתא היו. בכתב יד פירנצה אתו במקום אותן.  
בעיוננו בנוסח המשנה התיחסנו לשאלת חילופי אותו - אותן, עיין שם.

שו' 242: איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב - בכתב יד קרלסרוה

---

<sup>274</sup> משלי כז, ב.

<sup>275</sup> ראה מבוא לנה"מ עמ' 814 ואילך. ש' אברמסון, על שני לשונות של הבאה מן המשנה,  
סיני עט, חוברת ה-ו, אב-אלול תשל"ו, עמ' ריא.

**היפוך הסדר: איש פלוני אתה חייב איש פלוני אתה זכאי.**

ש' 242 - 243: הדרן עלך היו בודקין - בכתב יד הרצוג: **הדרן עלך היו בודקין**

**אתו.**

## בביליוגרפיה ורשימת קיצורים

### מקורות

אבולעפיה מ', יד רמ"ה, מסכת סנהדרין, תל אביב תשכ"ב.  
גרמיזאן ש', אמרי בינה, מסכת סנהדרין, יד הרב ניסים (מ. בניהו),  
ירושלים תשמ"ט.

זינצהיים י"ד, יד דוד, מכון ירושלים תשל"ז, עמ' עג-עט.  
חידושי הר"ן, מסכת סנהדרין, מהדורת א' פרנקל, ירושלים תשנ"ה, עמ'  
פז-צב.

חידושי רבנו יונה, מסכת סנהדרין, ירושלים תשכ"ח.  
טויבש ח"צ, אוצר הגאונים, מסכת סנהדרין, מוסד הרב קוק, ירושלים  
תשכ"ז.

המאירי מ', בית הבחירה, מסכת סנהדרין, מהדורת א. סופר ירושלים  
תשכ"ה.

מורג ש', מחקרים בארמית בבליית.  
מרגליות ר', מרגליות הים, ירושלים תשי"ח.  
פסקי הרי"ד, מסכת סנהדרין, מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים  
תשנ"ד.

פסקי הרי"א ז', בכרך אחד עם הנ"ל, עמ' צט-קו.  
פרדו ד', חסדי דוד, תוספתא, מסכת סנהדרין. מהדורת ח. וגשל, ירושלים  
תשנ"ד.

פרדו ד', ספרי דבי רב, ירושלים תשל"ל (צלום), עמ' רטו.  
רבנו אשר בן יחיאל, תוספות הרא"ש, מסכת סנהדרין, ברוקלין תשל"ה.  
רבנו הלל, ספרי דברים, מהדורת הרב ש' קולודצקי, ירושלים תשמ"ג.  
רמב"ם, ספר המצוות, מהדורת פרנקל, מ"ע קע"ט. בני ברק תשנ"ה.

רמב"ם, פרוש המשנה, מסכת סנהדרין, מהדורת הרב י' קאפח, ירושלים  
תשכ"ג, עמ' קטו-קיז.

תוספות חכמי אנגליה, מסכת סנהדרין, ירושלים תשכ"ח, עמ' 59-64.  
תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, עם בירור הלכה והלכה ברורה, מכון הלכה  
ברורה, ירושלים תשמ"ד.  
תמר י', עלי תמר, מסכת סנהדרין, גבעתיים תשל"ט.

### מחקרים

אלבק ח', מבוא לתלמודים, תל אביב, תשכ"ט.  
אפרתי י"א ויצחקי א', מסכת יום טוב פרק שלישי עם מבוא, הערות,  
בירורים וביאורים ועליהם נספח שינויי הנוסחאות עפ"י 20 כ"י מן המשנה ומן  
התלמוד, פתח תקוה תשנ"ג.

אפשטיין י"נ, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח.

אפשטיין י"נ, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים תשכ"ג.  
בנוביץ מ', נוסח פרק שבועות שתיים בתרא בבבלי: מהדורה ביקורתית של  
בבלי שבועות פרק ג' עם מבוא, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת  
בר-אילן, רמת גן תשמ"ז.

בנוביץ מ', 'שני ענפי הנוסח של פרק שבועות שתיים בתרא בבבלי', סידרא  
י', בר-אילן תשנ"ד.

גולדברג א', פירוש למשנה, מסכת שבת, בצירוף מבוא והערות, ירושלים  
תשל"ו.

ליברמן ש', מחקרים בתורת ארץ ישראל, מהדיר ד' רוזנטל, ירושלים  
תשנ"א, עמ' 259 - 264.

סבתו מ', "דרך כרמים": לבירור נוסחה ופירושה של דרשה אחת בבלי  
סנהדרין', תרביץ סז, ב (תשנ"ח), עמ' 153 - 166.

סבתו מ', כתב יד תימני למסכת סנהדרין (בבלי) ומקומו במסורת הנסח,  
עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ו.

עמינח נח, 'לדרכי השתלשלות לשונות אמוראיים בבבלי', תעודה ג', עמ'  
(56 - 53).

עמית א', נוסח פרק מקום שנהגו בבבלי - מהדורה ביקורתית של פרק  
רביעי ממסכת פסחים, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן,  
רמת גן תשנ"ה.

פרידמן ש"י, 'חוינו, חיינו', לשוננו נ, (תשמ"ו), עמ' 37 - 42.  
פרידמן ש"י, 'כיצד מדקדקין? עיון בשינויי הגרסות של התלמוד הבבלי'  
לרגל הופעת י"ג כרכים של דקדוקי סופרים השלם", תרביץ ס"ח, חוברת א'  
(תשנ"ט) עמ' 129 - 162, ובעיקר עמ' 148 - 157.

פרידמן ש"י, "כתבי היד של התלמוד הבבלי - טיפולוגיה של כתיב", בתוך  
מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, מוגשים לשלמה מורג, בעריכת משה  
בר אשר, מוסד ביאליק, ירושלים, עמ' 163 - 190.

פרידמן ש"י, "לאילן היוחסין של נוסחי בבא מציעא - פרק בחקר נוסח  
הבבלי", בתוך מחקרים בספרות התלמודית, יום עיון למלאת שמונים שנה לשאול  
ליברמן, ירושלים תשמ"ג, עמ' 93 - 147.

פרידמן ש"י, "להתהוות שינויי הגרסאות בתלמוד הבבלי", סידרא ז  
(תשנ"א), עמ' 67 - 102.

פרידמן ש"י, זוטות לארמית הבבלית, לשוננו, כרך חמישים ושמונה,  
חוברת ראשונה, תשרי תשנ"ז, עמ' 49.



פרידמן ש"י, כל הקצר קודם, לשוננו לה (תשל"א), עמ' 129 - 206.  
 ובעיקר 128 - 129, 194 - 196.

פרידמן ש"י, כתיב השמות "רבה" ו"רבא" בתלמוד הבבלי, סיני קי  
 (תשנ"ב) עמ' קמ - קסד.

פרידמן ש"י, מסכתות שנדפסו ולא נרשמו וכאלה שנרשמו ולא נדפסו, עלי  
 ספר יח, בר-אילן, תשנ"ה - תשנ"ו.

פרידמן ש"י, פרק האישה רבה בבבלי בצירוף מבוא כללי על דרך חקר  
 הסוגיא, בתוך מחקרים ומקורות א, עורך ח"ז דימיטרובסקי, ניו יורק תשל"ח, עמ'  
 283 - 321.

פרידמן ש"י, רבי דוד בן אלעזר ס"ל ומסכתות התלמוד שנדפסו בדפוס  
 שונצינו, אסופות ז, תשנ"ג, בעריכת מ' בניהו, עמ' ט - כח.

פרידמן ש"י, שלש הערות בדקדוק ארמית בבלי, תרביץ מג (תשל"ד)  
 עמ' 64 - 69.

פרידמן ש"י, תלמוד ערוך, פרק השוכר את האומנים, חלק הנוסח. בית  
 המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים תשנ"ו.

פרידמן ש"י, תלמוד ערוך, פרק השוכר את האומנים, חלק הפירושים, בית  
 המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים תשנ"א.

צ'רניק מ', מידת גזרה שווה, לוד תשנ"ד. עמ' 158 - 186.

קארה י', כתבי היד התימניים של התלמוד הבבלי, מחקרים בלשונם  
 הארמית, ירושלים תשמ"ד.

קארל צ', מחקרים בספרי, תל אביב תשי"ד.

קוטשר י', מחקר דקדוק הארמית של התלמוד הבבלי, לשוננו כו  
 (תשכ"ב), ע"ע 147 - 183.

רוזנטל א"ש, "לעריכת מסכת פסח ראשון, בבלי, בצירוף הוצאה  
ביקורתית של מסכת פסחים ב' א' - י"ד א". ירושלים 1959.  
רוזנטל א', למסורת גרסת המשנה ספר הזכרון לר"ש ליברמן, ניו  
יורק/ירושלים תשנ"ג. עמ' 29 - 47.  
רוזנטל א', משנה מסכת ראש השנה עם חילופי גרסאות ונוסחאות בצירוף  
פרקי מבוא, דיסרטציה, ירושלים תשמ"ה.  
רוזנטל ד', משנה עבודה זרה - מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא  
(דיסרטציה). האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"א.  
רוזנטל ד', תרומתה של הגניזה לספרות התלמוד, מדעי היהדות 38,  
תשנ"ח, עמ' 267 - 276.

שפיגל י', עמודים בתולדות הספר העברי, בר-אילן תשנ"ו.  
שרמר ע', בין מסורת עריכה למסורת נוסח: מהדורה אחרת של בבלי מועד  
קטן מן הגניזה, תרביץ סא, חוברת ג-ד, ניסן-אלול תשנ"ב. עמ' 375 - 399.  
שרמר ע', 'לישנא דרבנן וגורסיהון' ו'סוגיא דגמרא', אסופות ח', יד הרב  
ניסים, ירושלים תשנ"ד. עמ' נא-עז.  
שרמר ע', משפחות כתבי יד ומסורות נוסח של מסכת מועד קטן, סידרא ו',  
בר-אילן תש"ן, עמ' 121 - 150.

Friedman S. Y., An Ancient Scroll Fragment and the Rediscovery of  
the Babylonian Branch of Tanaitic Hebrew, JQR Vol LXXXVI, July -  
October 1995.

## רשימת קיצורים

**אוצר הגאונים** - טויבש ח"צ, אוצר הגאונים, מסכת סנהדרין, מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ז.

**ארמית בבלי** - מורג ש', מחקרים בארמית בבלי.

**האשה רבה** - פרידמן ש"י, פרק האישה רבה בבבלי בצירוף מבוא כללי על דרך חקר הסוגיא, בתוך מחקרים ומקורות א, עורך ח"ז דימיטרובסקי, ניו יורק תשל"ח, עמ' 283 - 321.

**בנוביץ דיסרטייה** - בנוביץ מ', "נוסח פרק שבועות שתיים בתרא בבבלי: מהדורה ביקורתית של בבלי שבועות פרק ג' עם מבוא", עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשמ"ז.

**בנוביץ מאמר** - בנוביץ מ', שני ענפי הנוסח של פרק שבועות שתיים בתרא בבבלי, סידרא י', בר-אילן תשנ"ד.

**זוטות** - פרידמן ש"י, זוטות לארמית הבבלית, לשוננו, כרך חמישים ושמונה, חוברת ראשונה, תשרי תשנ"ד, עמ' 49.

**חסדי דוד** - פרדו ד', חסדי דוד, תוספתא, מסכת סנהדרין. מהדורת ח. וגשל, ירושלים תשנ"ד.

**טיפולוגיה** - פרידמן ש"י, "כתבי היד של התלמוד הבבלי - טיפולוגיה של כתיב", בתוך מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים, מוגשים לשלמה מורג, בעריכת משה בר אשר, מוסד ביאליק, ירושלים, עמ' 163 - 190.

**יד דוד** - זינצהיים י"ד, יד דוד, מכון ירושלים תשל"ז, עמ' עג-עט.

**יד רמה** - אבולעפיה מ', יד רמ"ה, מסכת סנהדרין, תל אביב תשכ"ב.

**כיצד מדקדקין** - פרידמן ש"י, "כיצד מדקדקין? עיון בשינויי הגרסות של התלמוד הבבלי" לרגל הופעת י"ג כרכים של דקדוקי סופרים השלם", תרביץ

ס"ח, חוברת א' (תשנ"ט) עמ' 129 - 162, ובעיקר עמ' 148 - 157.

**כל הקצר קודם** - פרידמן ש"י, כל הקצר קודם, לשוננו לה (תשל"א), עמ' 129 - 206. ובעיקר 128 - 129, 194 - 196.

**כתבי היד התימניים** - קארה י', כתבי היד התימניים של התלמוד הבבלי, מחקרים בלשונם הארמית, ירושלים תשמ"ד.

**לאילן היוחסין** - פרידמן ש"י, "לאילן היוחסין של נוסחי בבא מציעא - פרק בחקר נוסח הבבלי", בתוך מחקרים בספרות התלמודית, יום עיון למלאת שמונים שנה לשאול ליברמן, ירושלים תשמ"ג, עמ' 93 - 147.

**להתהוות** - פרידמן ש"י, "להתהוות שינויי הגרסאות בתלמוד הבבלי", סידרא ז (תשנ"א), עמ' 67 - 102.

**הלכה ברורה** - תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, עם בירור הלכה והלכה ברורה, מכון הלכה ברורה, ירושלים תשמ"ד.

**מבוא לנה"מ** - אפשטיין י"נ מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח.

**מבוא לתלמודים** - אלבק ח', מבוא לתלמודים.

**מבואות לסה"א** - אפשטיין י"נ, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים תשכ"ג.

**מחקר דקדוק הארמית הבבלי** - קוטשר י', מחקר דקדוק הארמית של התלמוד הבבלי, לשוננו כו (תשכ"ב), ע"ע 147 - 183.

**סבתו** - סבתו מ', "כתב יד תימני למסכת סנהדרין (בבלי) ומקומו במסורת הנסח", עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ו.

**עמינח** - עמינח נ', לדרכי השתלשלות לשונות אמוראיים בבבלי, תעודה ג', עמ' 53 - 56).

**עמית** - עמית א', "נוסח פרק מקום שנהגו בבבלי - מהדורה ביקורתית של

פרק רביעי ממסכת פסחים " , עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשנ"ה.

**פירוש למשנה, מסכת שבת - גולדברג א'**, פירוש למשנה, מסכת שבת, בצירוף מבוא והערות, ירושלים תשל"ו.  
**רבנו הלל - רבנו הלל**, ספרי דברים, מהדורת הרב ש' קולודצקי, ירושלים תשמ"ג.

**רבנו יונה - חידושי רבנו יונה**, מסכת סנהדרין, ירושלים תשכ"ח.  
**השוכר, נוסח - פרידמן ש"י**, תלמוד ערוך, פרק השוכר את האומנים, חלק הנוסח. בית המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים תשנ"ו.

**השוכר, פירושים - פרידמן ש"י**, תלמוד ערוך, פרק השוכר את האומנים, חלק הפירושים, בית המדרש לרבנים באמריקה, ירושלים תשנ"א.

**שרמר, לישנא דרבנן - שרמר ע'**, 'לישנא דרבנן וגורסיהון' ו'סוגיא דגמרא', אסופות ח', יד הרב ניסים, ירושלים תשנ"ד. עמ' נא-עז.

**שרמר, מועד קטן - שרמר ע'**, בין מסורת עריכה למסורת נוסח: מהדורה אחרת של בבלי מועד קטן מן הגניזה, תרביץ סא, חוברת ג-ד, ניסן-אלול תשנ"ב. עמ' 375 - 399.

**שרמר, משפחות - שרמר ע'**, משפחות כתבי יד ומסורות נוסח של מסכת מועד קטן, סידרא ו', בר-אילן תש"ן, עמ' 121 - 150.

**An ancient Scroll - Shama Friedman, An ancient Scroll Fragment and the Rediscovery of the Babylonian Branch of Tanaitic Hebrew, JQR Vol LXXXVI, July - October 1995.**

